

گومندگان

سرايکي مجلہ

2022ء

اعجاز احمد قریشی

قوی خدمت، پیغمبرتاں لسانی ہم آہنگی دا استعارہ

ضابطہ

گول رنگ سرائیکی دارنگ

پاکستان اج الاؤز جائز والی ساری زباناں مٹھیاں ہن، سرائیکی دی مٹھاں دی آپڑی گال اے، سرائیکی زبان گوں مٹھا شاید اس وجہ نال اکھیا ویندے کے اس اج شاعر اندا ظہیر نفاست تے نزاکت کی بھر پور ہوندے۔ اے زبان شاعری دے حوالے نال بھوں امیراے، خوجہ فرید اس زبان دا وڈا شاعر ہے، اسی طراں نظر اچ بی یوں سرمایہ موجوداے۔ سرائیکی زبان ہک بھوں وڈے ادبی ورثے دی ماں کے، اس اج دینی ادب، شاعری، لسانیات، افسانہ، ڈرامہ، خاکہ، انشائی، ناول، تحقیق، تقدیم، تاریخ، شفاقت، نثری ادب، سیاسی ادب، لوک ادب، فریدیات، مشاعر تے صحافت دے حوالے نال بیش بہا خزانہ موجود ہے، اس زبان دا علمی وادبی ذخیرہ صدیاں تے محیط اے، پہلے اے ذخیرہ سینہ بہ سینہ منتقل ہوندارہیا، طباعت دی سہولتاں آؤندے بعد اے ذخیرہ محفوظ کرتا گیا ہے۔ گندھارا ہند کو بورڈ شروع دن اسی ہند کو سمیت پاکستان دی ساری زباناں دے تحفظ تے ترویج و ترقی و سے خدمات سرانجام دیندا ہے۔ گندھارا ہند کو بورڈ تے گندھارا ہند کو اکیڈمی دے تحت 7 کامیاب علمی ہند کو کانفرنس تے 8 علاقائی زباناں دی کانفرنس دا انعقاد کیتا گیا اس دے علاوہ گندھارا ہند کو بورڈ کوں اے اعزازی حاصل اے کے اس بورڈ دے تحت ڈیرہ امام اعیل خان اج 2 کامیاب سرائیکی کانفرنس دا انعقاد کیتا گیا۔ گندھارا ہند کو بورڈ دے تحت سرائیکی زبان اج کتاباں بی چھاپی گئیاں ہن۔ سرائیکی خطے وچ ہر شعبے دے ماہرین تے قابل شخصیات موجود ہن، جہاں دج شاعر، افسانہ نگار، ناول نگار، کالم نگار و صحافی، ادیب، مفکر، سیاستدان، تجزیہ نگار، سائنسدان، انجینئر تے ڈاکٹر شامل ہن، انہاں اج بھوں وڈا نام گندھارا ہند کو بورڈ دے چیئر مین محترم اعجاز احمد قریشی صیب دابی ہے۔ گندھارا ہند کو بورڈ وسے اے اعزاز دی گال اے کے اس دے چیئر مین داتلچ ڈیرہ امام اعیل خان دی سر زمین نال ہے تے اُناں دی مادری زبان سرائیکی ہے۔ محترم اعجاز احمد قریشی صیب دی سر برما ہی اج گندھارا ہند کو بورڈ تے اکیڈمی نے بھوں کامیابیاں حاصل کیتیاں۔ گندھارا ہند کو بورڈ دی بھوں عرصے سی خواہش ائی کے گول رنگ رسالہ چھاپے جاوے، تو اوے ہتھاں اج ”گول رنگ“ دا پہلا شمارہ ہے، اسماں اپڑے طور تے کوشش کیتیاں، امیداں شاں گوں اے رسالہ پسند آسی۔ ساڑی سرائیکی بولندا لیہاں سی درخواست اے کہ آپڑی سرائیکی زبان دی تحریراں دے ذریعہ رسالے دی تیاری اج ساڑی ہتھوں مذکور کرنا۔

سرپرست

اعجاز احمد قریشی

مدری مختتم

محمد ضیاء الدین

مدیر

محمد نعمان قیوم

نائب مدیر

علی اویس خیال

کمپونگ

علی اویس، بلاں احمد، نعمان قیوم

پروپرٹ

محمد عادل

متحاورخ

ثاقب حسین

مل

100 روپے

شمارہ

2022ء

پرمنٹ

جی اج اے لیزر پرمنٹ

پبلیش

گندھارا ہند کو اکیڈمی، پشور

مجلس مشاودت:

ڈاکٹر عدنان محمد گل، سید کامران شاہ، ڈاکٹر شمیمہ زاہد، احمد ندیم اعوان، خالد سلطان خوجہ، ضیاء الحق سرحدی، سکندر حیات سکندر، خوجہ یاونصیر، صادق صباء، رفیق کامران، ڈاکٹر گل ناز بانو، ڈاکٹر ترین میں گل، آفتاب احمد، وسیم شاہد، محمد وید قریشی، محمد نہیم صدیقی، حاجی احسان الہی، کریم سکندر ضیاء، شرافت علی مبارک، شاہد مسعود، محمد عاطف حلمی، محمد فیع، انجینئر صدیق اعوان، ناصر حسین، معید پارس

گندھارا ہند کو اکیڈمی پشور

A-4 ریلوے روڈ، یونیورسٹی ٹاؤن، پشاور

ایمیل: ghbpakistan@gmail.com، ویب سائٹ: www.gandharahindko.com، رابطہ نمبر: 091-7256262

حسن ترتیب

شمار	موضوع	تحریر	صفحہ
1	خواجہ فرید دی شاعری ایچ ”روہی“، بطور استعارہ	ڈاکٹر گل عباس اعوان	2-3
2	سرائیکی مرثیے دا آفاقی شاعر ..... سلطان الشعرا، غلام سکندر خان غلام	مرید عباس عارف	4-12
3	اکھان (بک تجزیہ)	طارق اسماعیل احمدانی (جام پور)	13-18
4	سرائیکی لوک قصہ دافلسفہ	الاطاف خان ڈاہر	19-20
5	سرائیکی قوم دی ثقافتی سنجان ”سرائیکی اجرک“	ظہور دھریجہ	21-23
6	لوک قصے دیاں وغایاں	شہزاد اسد خان لغاری	24-30
7	زبان تے سنجان	رانا محبوب اختر (مظفر گڑھ)	31-33
8	حضرت شاہ عبداللطیف بھٹائی	ڈاکٹر جاوید حسان چاندیو	34-35
9	حضرت قبلہ خواجہ نور محمد مہاروی	سید مختار علی شاہ	36-37

ثقافتی مجلس

بڑے معزز شرکاء محفل تے میرے عزیز بھراوتے بھیڑو۔ سب سی پہلے تا میں آ کھساں کمنوں دلی خوشی ہوئی اے کہ اس آپرے شہراچ آیاں تے انکوئی بڑی خوشی اے۔ ایہہ ہک ثقافتی مجلس اے، تے اس مجلس دا بڑا اچھار سپانس اے، مجلس دے منتظمین دابی شکر گزار کہ ایں پروگرام کو کامیاب بڑایا۔ ایہہ بڑا مقصد پروگرام اے جزو وچ مقا لے بھی ون، مشاعرہ بی اے نال ای میں مشتاق جدون صیب دابی شکر گزار آس کہ انہاں نے چھٹی و لے دن اپرے فیضی ٹیم چو خخت کڈے۔ مشتاق جدون ہک بہترین بیورو کریٹ اُن۔ میں انہاں ڈٹھے کہ ضیاء الدین تھی گین، ڈاکٹر عدنان گل تھی گین تے ڈاکٹر صلاح الدین تھی گین تے ہور جیڑے ساتھی ون جیڑے گندھارا ہند کو بورڈ نال وابستہ دوسرے لوک انتہائی Dedication تے خلوص دے نال گزشتہ 22 وریاں سی کم پے کر دین تے اس کم دے سلسلے اچ اپڑی جیب سی پیے خرچ کر دین۔ انہاں نے پروگرام رکھیں کہ اپڑی زبان ٹوں ترقی دیون، جس چیز سے میں متاثر تھیاں، اس بورڈ نے نہ صرف ہند کو بلکہ دوئی زبان دی کتاباں بھی چھاپیاں، میرے والد صیب دی انگریزی تے اردو زبان اچ کتاباں بھی چھاپیاں تے انہائی کم خرچ اچ چھاپیاں، ایہہ بورڈ کسی زبان دے خلاف نہیں۔ انہاں نے جدو منوں کہیا کہ ٹسی گندھارا ہند کو بورڈ دے جیڑے میں بڑوتے میں سمجھنا واں کہ ایہہ بڑے خلوص نال پے کم کر دین۔ انہاں دا کم میں اُس وخت سی دیکھنا پیا واں جدو میں اس صوبے دا چیف سیکریٹری ایاں۔ میں کو خوشی اے کہ پیشوردے علاوہ دوسرے شہراں اچ بھی گندھارا ہند کو بورڈ دے پروگرام منعقد کیتیاں جاسن۔ جیڑے بھیڑتے بھراوت تھیں تے تخلیق دے کم نال وابستہ ون، انہاں کڑی اے، اس کافرنیس دے بعد ایبٹ آباد تے کوہاٹ اچ بھی کافرنیس منعقد کیتیاں جاسن۔ جیڑے بھیڑتے بھراوت تھیں تے تخلیق دے کم نال وابستہ ون، انہاں دے کماں ٹوں ایہہ ادارہ فروغ دیڑے دا بیڑہ چکیا ہوئے۔ سرکاری طور تے قائم ادارے اتنی اچھی کارکردگی نی دکھاندے، جتنے پرائیویٹ ادارے اپرے جذبے نال کم کر دین، جس دازنہ ثبوت گندھارا ہند کو بورڈ اے، اس پلیٹ فارم ٹوں زیادہ تی زیادہ استعمال کرنے و سے توڑا تے توڑا دی ڈچھی چاہیدی اے، اچ دی کافرنیس اس گل دا ثبوت اے کہ ڈیرے دے لوک اپڑی زبان تے ثقافت نال پیار کر دین، میرا تعلق اسی خطے نال اے، اتحودے ٹھاں دے سکول سی پڑھ کے میں اس قابل ہویاں۔ ڈیرہ اسماعیل خان ہک تعلیمی مرکز ریے، اتحودے استاد اپرے لائق طباء دے نال بڑی محنت کریندے ائے تا کہ اواہ اچھیاں پوزیشن تھیوں۔ میری خواہش اے کہ گندھارا ہند کو بورڈ دا سرائیکی چپڑ اتھے قائم ہووے تا کہ ایہہ تعلق ہور زیادہ مضبوط ہووے۔ میں توڑے سب بھیڑا، بھراواں دا شکر گزار آس کہ اس پروگرام ٹوں کامیاب بڑا نڑے و سے ٹسی آئے اوئے منتظمین دا بھی شکر گزار آس جہاں نے ایہہ کامیاب کافرنیس منعقد کیتی۔

مندرجہ بالا تحریر جناب اعجاز احمد قریشی (چیئرمین، گندھارا ہند کو بورڈ) دی تقریر دی ٹرانسکر پشن اے جیڑی انہاں نے سرا یکی کافرنیس۔ ڈی آئی خان دے موقع تے خطاب کر دے ہوئے کیتی ائی۔

زبان دی حفاظت دی اہمیت

میرے سب پہنان تے پراواہ اے بہت عظیم موقع وے کے اسی پشوری ایاں۔ ہندکوسرا یکی دی ترونج وسے جو پروگرام منظم کیتا گیا وے جس اچ کمشنر صاحب مشاق جدون تے گندھارا ہندکو بورڈے جیسے مین جناب اعجاز احمد فریشی صاحب نے صدارت وسے ٹائم گذاوے۔ اے تاریخی موقع اس وسے وے کے اسی سب آپڑی مان بولی وسے اکٹھے اویاں اور ساؤں اس ٹو اولین ترجیح دینی چائیدی اے۔ اس کافرنس دے ذریعے اسی ایہہ کوشش کریں کہ اسی آپڑی ماں بولی داحق ادا کر لیں۔ کیونکہ اے زبان ساؤ دی شناخت اے تے ساؤ دے بعد ساؤ دے بچیاں دی شناخت اے۔ لیکن افسوس اس وخت ہوندے جدو آئین پاکستان ہر زبان تے ثقافت دے تحفظ دی ٹھانٹ دیدی اے لیکن عملی طور تے ساؤں کجھ نظر فی آندا۔ پاکستان اچ خی مردم شماریاں اوئیں تے افسوس دی گل ایہہ وے کے کسی اچ بھی ہندکو دا کالم نی ایا۔ ایہہ گل اج سی پندرہ سال پہلے دی اے اس وخت بھی افسوس اویا جدواک امریکی سی ملا داں تے او بندہ Frontier اچ مختلف زباناں تے کم کردا پیا ایا تے میں اے جائزنا چاہندہ ایا واس کہ او ہندکو وسے کیہ کم کردا پیا وے تاکہ میں بھی اس سی کوئی فائدہ اٹھاسکاں اس نے کیا کہ ڈاکٹر صیب تھاڑے صوبے اچ 31 زباناں بولی جاندیں تے اسی ایا زباناں دی ریسرچ وسے trainees تیار کر دے پکیاں اور اے trainers آپڑے آپڑے علاقاں اچ جاسائز تے سائنسی انداز اچ اٹھے دی زباناں تو تحفظ فراہم کر سزا اور اس دے بعد اوزبان preserve او جاسی۔ اس ٹائم میرے پیراں تلوز میں نکل گئی ایکی کہ منوں آپ اس گل دا پتہ نی گا کہ ساؤ دے صوبے اچ 31 زباناں بولی جاندیں تے میرے پہنوں تے پراواہ سانے آپڑی زبان داحق ادا نی کیتا۔ سرا یکی ہندکو کلچر اتنا مضبوط کلچر اے اس علاقے دا سانے اس ٹو preserve کرنے وسے نہیں وی اچ اس ٹو نایم دیتا نہ ریڈی یا وچ اور نہ ہی نصاب اچ۔ ضرورت اس گل دی اے کہ اگر سانے آپڑی زبان دی حفاظت نہ کیتی تے پاکستان اچ 80 زباناں بولی جاندیں تے کجھ زباناں دوسری زباناں نو کھا جاسائز۔ میں تھاںو ایہہ بھی بتا ندا جاواں کہ جھتے ہندکو وان ہوندیں اتھے جنگلاں اچ بھی امن ہوندے، جھتے ہندکو وان ہوندیں اتھے کوئی سمجھنی ہوندا۔ ہندکو وان اچ کوئی ناجائز تجارت نی کردا کوئی ایون دا کاروبار نی کردا۔ میں سب داشکور آں کہ ڈاکٹر صاحب نے اتنے اچھے لوکاں نو اکٹھا کیتا تے ہندکو سرا یکی زبان و ثقافت وسے ایہہ قدم بہت خوش آئندہ ای۔

مندرجہ بالآخر یہ جناب ڈاکٹر عدنان محمود گل (سینئر واکس چیسٹر مین، گندھارا ہندکو بورڈ) دی تقریر دی ٹرانسکرپشن اے جیہڑی انہماں نے سرا یکی کافرنس ڈی آئی خان دے موقع تے خطاب کر دے ہوئے کیتی ای۔

گندھارا تے قومی یکجہتی

انہائی محترم جناب اعجاز احمد قریشی صاحب چیئرمین گندھارا ہند کو بورڈ، مشتاق جدون مہمان خصوصی، انہائی محترم ڈاکٹر عدنان گل صاحب سینئر واکس چیئرمین، انہائی محترم ڈاکٹر صلاح الدین واکس چیئرمین، انہائی محترم کنویز سرا یکی ہند کو انفرنس ڈاکٹر شاہد مسعود تے معزز شرکاء کرام

السلام و علیکم!

میرے وسے اتحکھلوتے اے دن انہائی مسرت اور خوشی دا اے۔ گندھارا ہند کو بورڈ 22 سالہ سی جدو جہد کردا پیاوے کے آپے صوبے دے مضبوط بازو ڈیرہ تی دھرتی تے اس دی ثقافت دے حوالے نال سرا یکی ہند کو انفرنس منعقد کردا پیاوے۔ ساؤے صوبے دا وسرا مضبوط بازو ہڑاہ اے، اس دی ثقافت دا حال بھی بہت مضبوط اے۔ ہری پوری لے کیہ تکان دی چوٹیاں تک ایہہ زبان و ثقافت زندہ و تابندہ اے۔ جس دا اک معتبر نام سُلطج تے موجوداے۔ میری مراد کمشنر مشتاق جدون صاحب سی اے جہاں دا تعلق اس سرزی میں سی اے۔ میرے سی پہلے ڈاکٹر شاہد مسعود نے کیا کیہ ساڑا حوالہ محبت دا حوالہ اے، ساڑا جدو جہد دا حوالہ پیار دا حوالہ اے۔ ساؤے وستے ایہہ، بہت اعزاز دی گل اے کہ ساؤے نال اس تھرتی دے نامور سپوت جناب اعجاز احمد قریشی جو کہ ببورڈ کریمی دا بہت معتبر نام اے، چن اے، ماہتاب اے، افتباں اے۔ اور میں اس سرزی میں دی تھرتی ٹوں سلام کرداواں کہ جس نے اعجاز احمد قریشی ٹوں اس تھرتی تے جنم دیتا۔

گندھارا ہند کو بورڈ دا آغاز 22 سال پہلے اویاتے اس دے بانی دانام ڈاکٹر ظہور احمد اعوان اے، جو اس دنیاچ بیٹھنے میں۔ انہاں نے آپے بانی ہونڑے دا حق ادا کیتا تے انہاں نے اس بورڈ نو غیر سرکاری سُلطج تے اس طرح قائم و دائم رکھا کیہ گندھارا ہند کو نہ صرف پشوردا بلکہ پاکستان دا بھی نامور ادارہ بن چکا اے۔ ہنڑے ذہن اچ سوال پیدا ہوندے اوسنے کیہ اس غیر سرکاری ادارے نے کیم کیتے ڈن۔ اس غیر سرکاری ادارے نے 50 سی زیادہ کتاباں چھاپیاں۔ جس دا تعلق سرا یکی ہند کو اور صوبے دا نال تعلق رکھنے والی باقی زباناں اچ شائع کیتیں۔ اس ادارے نے دو ہند کو عالمی کانفرنس منعقد کیتیں۔ 5 سی زیادہ خبری languages کانفرنس منعقد کرائی ڈن۔ اے صوبے کسی اک زبان یا کسی اک ثقافت دا صوبہ نینگ بلکہ 30 زباناں اور 30 ثقافتی دا صوبہ اے۔ تے ساریاں زباناں ساؤے زباناں ڈن۔ اعجاز احمد قریشی صیب نے ایہہ تجویز پیش کیتی کہ ہند کو اکیڈمی بیٹھنی چاہیدی اے جس اچ صوبے دی تمام زباناں دے کم ہونڑا چاہدا اے۔ میں امید کرداواں کہ اس کانفرنس دے منتظمین اک قرارداد پیش کروں کہ اس صوبے اچ سرکاری سُلطج تے اک اکیڈمی تعمیر کرائی جاوے جس اچ تمام زباناں دی ترقی و ترویج دا کم اونڑا چاہیدا اوے۔ اس دے علاوہ گندھارا ہند کو بورڈ نو ایہہ بھی اعزاز حاصل اے کہ قرآن پاک دا مخطوط ترجمہ کیتا اے۔ ہر چیز اچ تو ازن ہونڑا چاہیدا اے تے ضرورت اس گل دی اے کہ اس صوبے وچ بھی تو ازن پیدا کیتا جاوے تے اتحکھی صرف اک زبان نال نہیں بلکہ ہر زبان دے نال انصاف کیتا جاوے۔ آخر اچ میں کانفرنس دے منتظمین سی ملتمس آں کے قرارداد دی صورت اچ سرا یکی ہند کو ڈیرہ اسماعیل خان دا تھرتی تے بھی قائم کیتا جاوے۔ chapter

مندرجہ بالا تحریر جناب محمد ضیاء الدین (جزل سیکریٹری، گندھارا ہند کو بورڈ) دی تقریر دی ٹرانسکرپشن اے جیہڑی انہاں نے سرا یکی کانفرنس ڈی آئی خان دے موقع تے خطاب کر دے ہو یئے کیتی ائی۔

گوبل رنچ

گندھارا ہند کوا کیڈمی

ارتقائی ٹور، دا آگھنیا ویندے۔ (1) "

خواجہ سئیں دے من دی فطرت روہی روہی دی نصرت نال ایں گھل مل
ویندی اے، جو، من، تے، تو، دافرق مٹ ویندے۔ خواجہ سئیں دے فطرت نال
پیار کرن دے بہوں سارے سوب ہو سکدن۔ پر، وڈا، سوب اے ہے جو فطرت
کھیں نال بیوفائی نہیں کریںدی۔

آپ نے روہی اچ اٹھارہ سال قیام فرمایا۔ آپ دے اندر، دی انسان
دوستی، خدمت پسندی، کم گوئی، بجال پرستی، وسیع والمعوہ بی، وسیع القلمی، وسیع الظرفی،
تے مہماں نوازی، فطرت دے اہم مزاج ہن۔ اہماں دے روہی آون نال روہی
کوں اے احساس تھیا، جو، اتحاں ہن او، ہستی آگئی ہے، جیندے خاطر، اوکوں
زمیں تے بھیجا گیا ہا۔ روہی داراجہ.. غلام فرید خواجہ۔

روایت ہے جو ۲۵ء اچ، جڈاں محمود غزنوی دا، اتحوں گزر تھیندے
تال دریائے ہاکڑہ اپنے جوبن تے ہوندا ہا۔ گویا جو، ترائے سوسال قبل صح توں گھن
تے ۲۵ء تھیں اتحاں دریائے ہاکڑہ دے واہن دیاں روایتاں موجود ہن۔ اتحاں
ہاکڑہ تہذیب دا ذکر، وی آندے۔ پر روہیلی تہذیب تے ثافت تال، اچ وی
اساڑے سامنے موجود ہے۔ اے روہیلیاں دی تہذیب ہے جیندے بارے سئیں
دلاشاد کلا نچوی فرمیندنا جو۔

"... روہی چھنیں وسیع تے عریض علاقے دی نویں تہذیب والے اے
روہیلی وسیع القلب ہن۔ بھیڈاں، بکریاں چیندنا۔ ڈاٹھے چھریندنا، رڑھ
شرڑھوہیندنا تے اپنی روزی ہنڑیندنا۔ کھیر، لسی، تے مکھن اتحوں دی عام پیداوار
ہے۔ جیندے نال روہیلی لسی، روٹی کھا، تے رب دا، شکر، ادا کریندنا تے امن
دے جھٹ گزریندنا۔ (2) "

میڈے نزدیک روہی خواجہ سئیں دی محبوب اے۔ انسان اپنے محبوب
کوں نہ صرف ساہ اچ محسوس کریںدے، بلکہ اوکوں ریشمی شال ریت، اپنے چار
چھیر وی ڈیکھنا تے لیٹھنا چاہندے۔ محبوب کوں ملن اوندے نال گالھ مہاڑ کرن
واسطے بندے کو جھڑھی خلوت دی ضرورت ہوندی اے، روہی توں ودھ، بہتر مقام
ہو، ای نہیں سگد۔ خلوت دا، اے مقام رب نال الاون دا مقام وی تال ہے، ایں
گالھوں روہی خواجہ سئیں دی محبوب جاہ ہے۔ اتحاں ونچ تے خواجہ سئیں، وجد، اچ
آ، ویندے ہن تے اہماں، کوں اے جھاہ، جنت دا، یک باغ نظر دی ہئی۔

خواجہ فرید دی شاعری اچ "روہی" بطور استعارہ

ڈاکٹر گل عباس اعوان

او لوگ جیڑھے فطرت نال جو ہوت رکھیںدنا، فطرت دے درمیان زندگی
گزریںدنا، تے اوندے نال گالھ مہاڑ کریںدے را ہندن۔ اہماں دامشاہدہ تے
بیان، جہاں توں وکھرا، نویکلا، تے، سہنا ہوندے۔ اہماں لوگیں دی گالھ مہاڑ،
ایویں ست رنگی ہوندی اے جیویں اللہ سئیں دی پینگھ۔ او لوگ جھڑے، بھر جنگل
ریت، ٹیباں تے جالیں دے، وچکار، ٹردے پئے ہوندنا، ایں سفرناج او، کلھے نہیں
ہوندے، بلکہ فطرت اپنے سارے سہنڑ پ سودھی اہماں دے دل اچ جھونڈی پئی
ہوندی اے۔

ایندے اچ کوئی شک نہیں جو جھڑھی چس کلھے منہ سرتے بے نشان
رسنیاں تے ٹرنا اچ آندی ہے او نشان زدہ رسنیاں تے ٹرنا اچ نہیں آندی۔
حقیقت اے ہے جو انہیں بے نشان رسنیاں تے ٹردے ہوئے انسان وجداچ آند
ے تے اتحاں کیں اوکوں گیان تے وجداں ملدے۔ ایجھیں ویرانیں اچ ٹردے
ہوئے تھاڑے خیالات دی دنیا اچ کئی مداخلت نہیں کریںدا۔ اتحاں گھلدا یاں
ہوا کیں تھاکوں لا فانی تے ابدی موسیقی سنزوہیندنا۔ اتحاں آون آلے لوگ ہرگز،
مردم پیزار لوگ نہیں ہوندے، بلکہ او فطرت سنویاں خصلتاں دے ماک ہوندنا
تے فطرت سب نال پیار کریںدی ہے۔ فطرت نال پیار کرن آلے اے لوگ فطرت
داحصہ بن ویندنا، تے فطرت آلی کار، لازوال تے لا فانی بن ویندنا۔

فطرت اپنے چاہوں آلیاں کوں بکی چھت تلے، تے بکی، چلھ پھاری
تے آہمیںدی اے۔ فطرت بندے کوں اپنے، نگیں دے نال نال بئے بندے نال
وی جڑیںدی اے۔ روہی، روہی دیاں جالیں، بیلھوں، کھیت، بوٹے، ٹبے لہیاں،
چاڑھیاں، مال، مال دیاں گھنٹیاں، جتوال، جتوالیں دے اٹھ، ڈاچی آلا خان، تے
خان دے نال دے گیت، اے سارے منظر مل، کراہیں روہی کوں ارضی جنت بنا
ڈیندنا۔

بقول ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر:-

"حضرت خواجہ غلام فرید، پوری سرائیکی شاعری دا سنبھال گار ہن۔ آپ دی
فکری وڈائی دے مخفی کمال کوں سرائیکی شاعری دے ہزار سالہ پنڈھ دا حاصل تے

تروتھ، دراصل مزاجحت دا، استعارہ ہے۔ ڈوہائیں عالمی جنگاں دی تباہ کاری توں بعد مغربی دانشوراں نے اپنی بقا، سماجی تے ثقافتی قدراءں دی تروتھ اچ گولی ہے (5)۔ جڈاں جو سئیں خواجہ صاحب انہاں مغربی دانشوراں توں کم از کم ادھ صدی پہلے اپنی تہذیب تے ثقافت دی تروتھ دے علمبردار طور تے سامنے آندان۔ گزرے ناز حسن دے مانے

زیور ، تیور ، وسریا
دور اندیشے دل دی موڑی
بیا ، کُل جوہر ، وسریا
ویساں کچ فرید، نہ مُساف
سخ ، بر، دا ، ڈر ، وسریا

ساوان تاں ہرجاہ وسدے، پر جھڑھی مستی او، روہی اچ ڈیندے او شہر
آلیاں دے مقدراچ نہیں آندی۔ روہی اچ ساوان وس پووے تاں ہواواں اچ وی
سُر، شامل تھی ویندن۔ روہی دے ذرے ذرے تے بندے دی لوں لوں اچ خوشی
تے مستی جاگ پوندی اے۔ اگر ہک عام بندہ وجہ اچ آ ویندے تاں خواجہ سئیں دی
وجدانی کیفیت دا اندازہ آپ لاسگدے ہو۔

آئے مست ڈیہاڑے ساوان دے
ساوان تے من بھاون دے
روہی راوے تھیاں گزاراں
گھنڈ تواراں با رش باراں
تھل اچ رنگ وی باغ بہاراں
چرچے دھاون گاون دے
آئے مست ڈیہاڑے ساوان دے
کہیں ویلھے میکوں ایویں محسوس تھیندے جو روہی واردات قلمی دا
استعارہ ہے۔ سکی پنوں، ہیرا نجھا، لیلی مجنوں، سارے ایں واردات قلبی دے
اطھار یے، ہن۔ روہی دی تک اکرس، قال، اگر یہہ تے جر، دے مقابل خواجہ سئیں
دی اپنی شناخت پیش کرن دالفسہ انہاں کوں فلسفہ وجودیت نال جوڑ، ڈیندے۔
ثقافت، بندہ تے بندے دی گالھ، فرد، کوں بے چینی تے بے قراری دی فضاء توں
کلڈھ کے امید، دے دائرے اچ گھن آندی اے۔ اے وی چجے ہے جو روہی جھیں
مٹھڑی ثقافت کہیں وی معاشرے کوں پر امن بناون اچ اہم کردار ادا کریندی

لانے پھوگ اساؤے مانے
ٹھڑے پھٹرے ڈھر ٹکانے
ڈسڈے سکڑے کھیت نمانے
سماگی، باغ ارم وے یار!
لانے پھوگ تے سکڑے کھیتاں دا پیارا، لگن، ایں گالھ دی دلیل اے جو
بندے کو محظوظ نال جوی ہوئی ہر شے پیاری لگدی اے۔ خواجہ سئیں کوں کھپ وی
پھٹلیں دی اڑی نظر دی اے۔ ڈیلھے تے پیلھوں دے موسم، انہاں کوں بہار دے
موسم لگدن۔ انہیں دا تخلیل روہی کو جنت دا بک منظر بناتے پیش کریندے۔

حواراں پریاں ٹولے ٹولے
حسن دیاں ہیلاں، بہوں دے جھوٹے
راتیں ٹھڈڑیاں ٹھار
گولیں، تینیاں نے وے
آ چنڑوں رل یار
پیلھوں کپیاں نی وے
آیاں پیلھوں چن دے سانگے
اوڑک تھیاں فریدن والے
چھوڑ، آرام قرار
ہگیاں، بگیاں نی وے
آ چنڑوں، رل یار
پیلھوں کپیاں نی وے
میں اپنی ہک نظم جھمر۔ اچ آ کھیا، ہا، جو جھومری دا پہلے من ہے ححمدہ،
پچھے جھومری جھومدا۔ (3)

روہی دے سارے مناظر ڈیکھ کے خواجہ سئیں وی وجد، اچ آ ویندن۔
اے جھاہ، انہاں تے تخلیقی مزاج طاری کر ڈیندی اے۔ آپ ایں لمحے وچ سرائیکی
و سیب کون آون آلنے ساریاں زمانے واسطے محفوظ کر گھنڈن۔ ڈاکٹر طاہر تو نسوی
صاحب ٹھیک آہدن جو، " خواجہ سئیں نے اپنے و سیب دی جبویں ترجمانی کیتی اے
اوں توں تہذیب تے تمدن، رہن، سہن دے رواج تے بہوں ساریاں سماجی
قدراں دا پتی لگدے۔ (4) "

میڈیے نزدیک روہی تے روہی اچ موجود انہاں ثقافتی قدراءں دی

حوالہ جات		اے۔ روہی اچ پھڑا۔۔۔ آپھڑوں رل یار۔۔۔ آکھ تے مل بہن دا سسلہ نہیں ہوندا بلکہ روہی، روحانیت دے پنڈھ تے نکلن تے منزل تیئن پجھن سا نکھے کہ اہم وسیلہ وی ہے۔ آپ مختلف اوقات اچ 1876ء توں 1893ء دے درمیان روہی رہائش پذیر ہیے۔(6)
1.	ڈاکٹر نصراللہ خان ناصر۔۔۔ سرائیکی شاعری دارالبقاء۔۔۔ جھوک پبلشرز ملتان۔۔۔ 2007-ص۔۔۔ 658	روہی، روحانیت،۔۔۔ سانول، ساون۔۔۔، روح، روہیلے۔۔۔، درد، الغوز۔۔۔ ایویں لگدے، جو، اے سارے نال کہیں کہی شے دے نال ہن۔۔۔ تے خواجہ سکیں دا کمال اے ہے جو او جبیں ویلھے چاہوں، انہاں کوں جو معنویت عطا کرن، کرڈیندن۔ خواجہ سکیں نے جانے پچانے لفظیں کوں جیھڑے نویں معنی ڈتن، او، ہک عام درجے دے ماہر زبان دے وس دا، روگ نہ ہئی۔(7)
2.	ڈاکٹر کلانچوی۔۔۔ سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور۔۔۔ 1987-ص۔۔۔ 93	خواجہ سکیں نے روہی کوں محض ہک وسے دے طور تے نہیں پیش کیتا۔ روہی اگرچہ، سرائیکی وسیب دا، یک علاقہ ہے، ساڑی اپنی دھرتی ہے۔ پر کھائیں کھتھائیں روہی آفاقت یعنی کائنات بن تے اساؤے سامنے آندی اے۔ جتحاں راجھے داعشق وی ہے، تے ہیر داروپ وی۔ جتحاں درد، وی ہن تے درد اس دا، درمان وی ہے۔ جتحاں سوز وی ہے تے ساز وی۔ انہاں کوں اے دھرتی کتنی سونی گلی اے، اوندا، اندازہ ایں شعر، توں لا، سگدے ہو،
3.	ڈاکٹر گل عباس اعوان۔۔۔ سوچل خواب۔۔۔ جھوک پبلشرز ملتان۔۔۔ 2009-ص۔۔۔ 82	پاہ، پہاہ تے دھوڑ مہیں دا ڈسدا، نور اکھیں دا لوگ دلیں دے درد، دا، درمان ہک بئے توں گلیندے ودن۔ پر خواجہ سکیں دا، وجود، وی ڈیکھو، جو
4.	ڈاکٹر طاہر تونسوی۔۔۔ سرائیکی ادب، بریت تے روایت۔۔۔ سرائیکی ادبی بورڈ، ملتان۔۔۔ ڈوجھا چھپا۔۔۔ 2010-ص۔۔۔ 214	لانے پھوگ فرید دے درد دلیں دے درمل جماليات دا تھوں ودھ حوالہ کیا ہو سگدے اتے دھرتی نال ایں توں ودھ مجبت ہو، ای نہیں سگدی، جو، بندے کوں، لانے تے پھوگ اچ وی، دردیں، داعلانج مل ونجے۔ قصہ کوتاہ۔ ایہو کجھ آکھساں جو میں اچ تیئن روہی نہیں ڈیھی، پر جیویں خواجہ سکیں نے میکیوں ڈکھائی اے، میں اپنی اکھیں نال وی ایویں نہ ڈیکھ سکاں ہا۔
5.	ڈاکٹر وزیر آغا۔۔۔ جدیدیت اور ما بعد جدیدیت۔۔۔ (ضمون مشمولہ ماہنامہ صریر، کراچی) سالنامہ جون / جولائی 2000-ص۔۔۔ 398	چھوڑ آرام قرار ہکیاں، بگیاں نی وے آ چڑوں ل، رل یار
6.	ڈھور احمد دھریجہ۔۔۔ مقدمہ دیوان فرید۔۔۔ دھریجہ اکیڈمی خان پور۔۔۔ 2010-ص۔۔۔ 05	
7.	ڈاکٹر مہر عبدالحق۔۔۔ فرد فرید۔۔۔ سرائیکی ادبی بورڈ ملتان۔۔۔ 1988-ص۔۔۔ 350	

.....

سرائیکی مریئے دا آفاقی شاعر.....

سلطان الشعراً غلام سکندر خان غلام

مرید عباس عارف

غلام سکندر خان غلام قصبہ سیال ضلع بھکر وچ ہے ہن۔ انھاں دے باہے دا نال فتح محمد خان ہائی۔ فتح محمد خان آپ دی شاعر ہا۔ انھاں دی فارسی دی مناجات قلمی صورت وچ موجوداے۔ غلام دے وڈ وڈیرے صوبہ بلوچستان کنوں مڈی چاٹے قصبہ سیال وچ آن وسیئے۔ آپدی ہمن دی تاریخ اچ ہپوں لوڑھ مچا ہویا اے۔ خلش پیر اصحابی اپنی کتاب ”ملتانی مرثیہ“ وچ انھاں دے ہمن دی تاریخ 1802ء تے وفات 1902ء کھی اے۔(1)

ایں طرانویں انھاں دی عمر سو سال بندی اے۔ ڈاکٹر نصراللہ ناصر اپنی

وڈھ مجبت ہو، ای نہیں سگدی، جو، بندے کوں، لانے تے پھوگ اچ وی، دردیں، داعلانج مل ونجے۔ قصہ کوتاہ۔ ایہو کجھ آکھساں جو میں اچ تیئن روہی نہیں ڈیھی، پر جیویں خواجہ سکیں نے میکیوں ڈکھائی اے، میں اپنی اکھیں نال وی ایویں نہ ڈیکھ سکاں ہا۔

چھوڑ آرام قرار ہکیاں، بگیاں نی وے آ چڑوں ل، رل یار

العقیدہ شیعہ اثناعشری ہا اتے اے لوک عزاداری امام حسینؑ وی کریندے ہن۔
غلام سکندر خان غلام اخھاراں سالاں دی عروج بک خواب ڈھاہا بک
متفی بزرگ آیاتے اخھاں کوں آکھیں ”لکھ“ میں آکھیا میڈے کوں قلم نہ ہے کاغذ
کیوں لکھاں تراۓ راتیں او بزرگ خواب وچ آندا رہیا۔ تبھی رات کوں او
بزرگ آیا تاں میکوں فرمائیں ”لکھ“ میں اپنا اوہ پہلا جواب ڈتا۔ ول اوں بزرگ
قلم تے دوات میڈے ہتھ وچ پکڑا یاتے جو شلی آواز نال فرمایا ”ہن لکھ“ میڈی
اکھل گئی میں خیال کیتا جو میکوں اہلبیت محمدؐ مدح لکھن دا حکم ڈتا گئے بس اوں
ڈینخ کنوں میں مدح اہلبیت لکھنا شروع کرڈتا۔ (8)

غلام سکندر خان غلام کنوں پہلے سرائیکی مرشیدہ دفعے دے رنگ وچ لکھا
ویندابا۔ دفعے وچ مسلسل ڈوہڑے ہوندے ہن تے بک دفعہ سوکنوں ودھ ڈوہڑیں
تے وکھر یا ہوندابا۔

غلام سکندر خان غلام دے زمانے وچ پکھی دی سرزی میں وچ ”دفعہ“
آکھیا ویندابا۔ چار مصروفیں دا ڈوہڑا پڑھیا ویندابا تے ڈوہڑے تے ڈوہڑا پڑھیا
ویندابا۔ نشر شامل کیناں کریندے ہن۔ بک بک دفعے وچ ڈوڈو سوڈو ڈوہڑے
ہوندے ہن۔ منظوم ذاکری کوں یاڈو ڈوہڑے دی ذاکری کوں نشو وچ آنن والا پہلا
سرائیکی مرشیدہ کا غلام سکندر خان غلام ہا۔ (9)

پہلوں پہلوں غلام سکندر خان وی اوں ویلھے دی مروجہ صنف دفعہ وچ
لکھن شروع کیتا تے کئی کئی موضوعات اتے اخھاں دفعے لکھی۔ چڑھی فنی محاسن
نال پُر ہن۔ پرانا جلدی ایں سانچے کوں تروڑتے سرائیکی مرشیدے کوں نوال رنگ
ڈیون دامنڈھ بدھ ڈتا کیوں ہو او بک جدت پند شاعر ہا۔ اخھاں دفعے نال
نال ڈوچھیاں صنفان وچ طبع آزمائی شروع کرڈتی۔ جچھ گالھوں اخھاں کوں
سرائیکی مرشیدے وچ مختلف صنفان لکھن دا موجد آکھیا ویندے تے اخھاں سرائیکی
مرشیدے دی پرانی ہیت کوں تبدیل کرتے سرائیکی مرشیدے کوں نویں پن دا چولا پوایا
اتے سرائیکی مرشیدے کوں اسماں تے پچھاڈتا۔

استاد الشعرا خان غلام سکندر خان کنوں پہلوں مرشیدہ دیر وانیں دے
رنگ وچ دفعے دی شکل وچ یعنی مسلسل ڈوہڑیں دی ہیت وچ لکھیا ویندابا۔ سب
کنوں پہلوں سرائیکی زبان دے شاعر استاد الشعرا خان غلام سکندر خان نے مرشیدے
کوں ہیت دے لکھا ظنال نویں پن دا چولا پوایا۔ مرشیدے کوں پرانی ہیت کوں تبدیل
کرتے اوندے وچ بجز مسدس، نوحہ، ڈوہڑا، قصیدہ، محسن، مثمن، ترکیب بند، ترجیح بند

کتاب ”سرائیکی شاعری دارلقا“ وچ اخھاں دی تاریخ پیدا شنگھ نمبر 318 تے
1818ء لکھی اے ول اخھاں ایں کتاب دے صفحے نمبر 369 تے 1802ء لکھی
اے۔ (2)

غلام حر خان کندانی دی کتاب ”پکھی دا اتم درشن“ وچ صفحہ نمبر 69 تے
1803ء تے وفات 1902ء لکھی اے۔ ول ایں کتاب دے صفحے نمبر 108 تے
پیدا شنگھ 1802ء تے وفات 1901ء لکھی ہوئی اے۔ (3)

(4) اتے اخھاں دی کتاب ”سرائیکی اور اس کی نظر“ دے صفحہ نمبر 95 تے
تاریخ پیدا شنگھ 1818ء تے وفات 1908ء لکھی اے (5)
زوار حسین بھٹے اپنے ایم فل دے مقاۓ ”سرائیکی اور ارد و مرشیدہ کا تقابی
جانزہ“ وچ اخھاں دی تاریخ پیدا شنگھ نمبر 94 تے 1803ء اتے وفات
1902ء درج کیتی اے (6)۔

صفدر حسین ڈوگر اپنی کتاب ”نقیبان کر بلا“ دے صفحہ نمبر 77 تے
اخھاں دے جمنے دا سال 1802ء تے مرن دا سال 1902ء لکھیے۔ (7)
ڈاکٹر نصراللہ ناصر نے بکی کتاب دے انځ انځ ٹھیکیں اتے تاریخ ہی
ہی لکھی اے۔ او آپ بکی تاریخ تے متفق کیئی۔ ایہا صورت حال غلام حر خان کندانی
دی اے۔ خلش پیر اصحابی دی لکھی ہوئی تاریخ میکوں صحیح لگدی اے۔ بک تاں
اخھاں دا گھر قصبه سیال دے نیڑے ہاتے ڈوچھا او سرائیکی مرشیدے اتے اخھاری ہن
۔ پیا غلام حر خان کندانی تے اخھاں دیاں ڈسیاں ہوئیاں تاریخاں وچ ہوں تھوڑا
فرق اے۔ غلام حر خان کندانی دی او علاقے دا وسیک ہاتے اخھاں دا سرائیکی
مرشیدے اتے مطالعہ دی وسیع ہا۔ صفر حسین ڈوگروی خلش پیر اصحابی نال متفق اے
۔ ڈاکٹر نصراللہ خان ناصروی اپنی کتاب دے صفحہ نمبر 1550 تے اخھاں دی عمر سو
سال لکھی اے۔ اتے اخھاں دی وفات 1902ء ڈسی اے۔ ایں حساب نال ڈھا
و نجے تاں اخھاں دی پیدا شنگھ 1802ء بندی اے تے اوہا تاریخ اے چیڑھی خلش
پیر اصحابی لکھی اے۔ ایں ویورے دے بعد اخھاں دی تاریخ پیدا شنگھ 1802ء اتے
اخھاں دی وفات 1902ء ای صحیح اے۔

دشاد کلانچوی اپنی کتاب ”سرائیکی اور اس کی نظر“ وچ لکھیے جو غلام دا
خاندان سنی مذہب و صوفی مشرب بلوچ ہئی۔ تفصیلی عقاقد کھیندے ہن پر ایں
گالھ وچ اصلک سچائی کیئی بلکہ غلام سکندر غلام دا خاندان زمانہ قدیم کنوں را رخ

ہاں وچ لہندا تے سُنْ والیں دیں اکھیں وچوں بے وس ہنجوں وہ پوندین
انھاں دے ڈوڈو ہرڑے تساں پڑھوتے خود دردی کیفیت دادا زہ کرو۔

تارنخ دان مورخ لکھ گئے اہدیے تحریر کنندا
جے میں ہوندا وچ کربل دے نہ رہندا ہرگز زندہ
ایویں لمحی اے عالیہ محمل توں تارنخ دا منہ شرمندہ
جینوں جمل کے تیر شکاری توں آڈھیدیے پیٹھ پرندہ
ڈاہویں رات محرم والی رات کھڑوتی دھمکے
نور پشانی علی اکبر[ؑ] دا قطب ستارا چمکے
نور بھری دی زلف اتے کھڑی شبم سحر دی چمکے
ڈیکھے اکبر[ؑ] کوں سردرے سے نیر وہن اکھ جھمکے
غلام صرف اپنے کلام وچ چار مصری ڈوہرے نہیں آکھیے بلکہ جینوں
اووندے ہم عصر سرا نیکی شاعر اپنی شاعری وچ چار توں ودھ مصری ڈوہرے آہدے
پچے ہن اویں انھاں وی اپنیں مریش وچ اے جدت آندی اے۔ انھاں دا ہک
آٹھ مصری ڈوہرہ ڈیکھو۔ جبراۓل شب عاشورے حوالے نال اے۔ اتے سین
زینب ڈاہویں دی رات نال جیویں الائی اے اتے جینوں اوں رات کوں گلاؤں تیں
جو ڈاہویں دی رات توں آل یتین دا گھر اجڑاں آئی ایں۔ جیکر توں نہ آنویں ہا
تاں تطہیر دے ویڑھے وچ تیڈی سویر کوں لٹ نال پوے ہاتے نال بتوں دے
ویڑھے دیاں نازک کلیاں پر جنگلیں وچ تی ریت تے سم ونجن ہا۔ ڈاہویں دی
رات بھین تے بھرا دی رل و سن دی چھکی دی رات ہنچی۔

اے ڈاہویں رات محرم دی آیویں ساتھ لٹاون کیتے
گل غنچے پاک بتوں دے آیویں خاک رلاون کیتے
چراغ مزار رسول[ؐ] دا ظلم دے نال انجھاون کیتے
وسدے رسدے بجک وچ دھوں اندرھار مچاون کیتے
خاتون دیاں دھیاں نوحان کوں پردیں رواؤں کیتے
راکب دوش نبی دا آپوں، سانگ تے چاون کیتے
تے بن وچ بحر اتے مہمان کہاون کیتے
تیر دے نال علی اصغر[ؑ] دا، آیویں کھیر چھڑاون کیتے
(13)

غلام سکندر دا کلام فنی محسن نال ڈیا ہویا اے۔ انھاں دے ہک ہک

اتے نشر کوں سرا نیکی مریشے وچ رلاتے سرا نیکی مریشے کوں چار چندر لاڈتے
(10)

بقل نذر حسین ارشاد عباسی جھنڈی غلام سکندر خان دی مرزاد بیرونال خط و
کتابت ہائی ایں کیتے انھاں دی شاعری وچ لکھنؤی اثرات پاتے ویندن۔ ایہا
گا لکھ زوار حسین بھٹھے نے اپنے ایم فل دے مقاۓ ”سرا نیکی اور اردو مریشے کا تقابی
جانزہ“، وچ ایں طرانویں لکھی اے۔

غلام دے مریشے دی فنی پختگی، مضامین وچ جدت اتے زور بیان لکھنؤی
اردو مریشے نگاریں دے اثرات دی مرہون منت اے کیوں جو میر انس تے مرزا
دیہنال انھاں دی خط و کتابت دا سلسلہ تھیڈا رہیا۔ انھاں دے مرثیوی نوحون
دفوعوں، نہیں، سلام اتے نثری حسین وچ انھاں دی قدرت بیان، علمیت اتے
فرمی عظمت واضح تھی ویندی اے۔ (11)

غلام سکندر دے کلام وچ جذبات نگاری دے اعلیٰ نمونے ملدن
انھاں اپنی شاعری اچ کر بلا دے ساریں رشتیں دے جذبات دی مکمل تصویر
چھکتے رکھ ڈتی اے۔ جذبات نگاری دے نال نال انھاں دی شاعری اچ منظر
نگاری وی ہوں سوہنی ملدی اے۔ لفظاں دی تکرار وی انھاں دی شاعری اچ اتم
پاپی ویندی اے۔ کیوں جو ہم فایہ تے ہم اہنگ لفظاں دی تکرار نال شعر سوہنا تھی
ویندے۔ لفظاں دے تکرار والی خوبی غلام دے کلام دی ہک ودھی خوبی اے۔ تکرار
لفظی دے حوالے نال انھاں دے ڈوبنڈ ڈیکھو۔

جال و ت وار کرن اے ڈوہیں رل کر رل کر
سے سے بمل تھی ونجن وار کوں جھل کر جھل کر
آکھن شامی ہتھ افسوس دے مل کر مل کر
نام خدا دے لڑو ذرا ٹھل کر ٹھل کر ٹھل کر
جال و ت حملہ کرن سڈ کر حیدر حیدر حیدر
نام علی توں ڈر ڈر ویندا لشکر لشکر
سپے سُر تھی ویندے آہن آفسر آفسر آفسر
کئی و ت لکدے ودے آہن ڈر کر ڈر کر ڈر کر
(12)

غلام سکندر خان ڈوہرہ اصحاب تے درکنوں پڑیا ہویا اے۔ اج وی
انھاں دے لکھیے ہوئے ڈوہرے مجلساں وچ پڑھیے ویندے۔ غلام ڈوہرہ اسدا

تعریف سب ذات الہی دے کیتے
شہنشاہ ہے ساری خدائی دے کیتے
ناں ہرگز زوال اوندی شاہی دے کیتے
او لاریب کی دانائی دے کیتے
پٹھیں نبی پیشوائی دے کیتے
ہدایت اتے خود گواہی دے کیتے
سی حرفی سرائیکی ادب دی ہم مقبول وغیری اے۔ غلام سکندر خان جھٹاں
اپنے مرثیے وچ بیباں سرائیکی شاعری دیاں صفحات کوں ورتائے۔ اخاں سرائیکی
سی حرفی دی صنف وچ وی مرثیے لکھن۔ اخاں دی ہم سی حرفی شہزادہ علی اصغر دی
اماں سین بی بی ام رباب دی زبانی ملدی اے۔ ماواں دی حسرت ہوندی اے اپنے
لال دا پینگھا جھٹاون تے لوی ڈیون۔ اتے ول لوی وچ ماواں اپنے پتران نال
گالھیں کریندیں تے دل دا حال وغیریدیں۔ کربلا دی شام غریباں دی لٹی اےماء
شہزادہ علی اصغر دی شہادت دے بعد اپنے پترنال کیوں مخاطب تھی اے۔ تساں غلام
سکندر خان کنوں سنو۔

(الف) آ ماہی ڈیوے تھنج دائی ہن ہویا تاں ویلھا شام دا
ہے ویلھا جھوولی دا تیڈی مٹھی پولی دا، ہے تیڈا وقت آرام دا
آ تاں ڈیوان لوی پٹھی تھیواں گھوولی، رخم گل تے سوہنے نام دا
(پ) پیگھا تیڈاں اپھرا ڈیوے لوی ایها مشتاق تیڈی
آ دھی رات وصال والی کیوں نہ ہوئی تاں نذر سوجاک تیڈی
آ تاں مل مل دھوواں علی اصغر سوھنیاں چوٹیاں توں خاک تیڈی
رت بھریے چول توں پٹھی تھیواں گھولے کیس کیتی لال پوشک تیڈی
(17)

کئی شاعر ہن جیڑھے ہم سی حرفی دی ہم موضوع تے لکھن تاں ول اُوں موضوع
اے لکھن اخاں واسطے اوکھا تھی ویندے۔ بھانویں ول کچھ لکھوی گھدن تاں چس
رس کلام اچ نیں ورت سگدے کیوں ہو اُوں موضوع وچ نویں گالھ اکھن
اوکھپ ہوندے جیڑھا کچھ اکھنا ہوندے شاعر پہلے آ کچھ کھا ہوندے پر غلام سکندر
خان سرائیکی دا تمجھا شاعر ہاٹھیں ہمے موضوع کوں کئی واری لکھیے اتے کمال لکھیے
اتے انج سوھنا کرتے لکھیے جو پڑھن والا بوا تھی ویندے اے رنگ یاوت ائیں و
دیہر وچ ہایاوت سرائیکی وچ غلام سکندر کنیں ملدے۔ غلام سکندر دے بعد اے

مصرع وچ معنی دا جہان لاتھے۔ اخاں اپنے ہم سی حرفی ترائے ترائے
قافیہ ورتمیں تے اخاں کوں سوہنے رنگ نال بھایا وی اے۔ جیڑھا ہر شاعر دا کم
نیں ہوندا۔ تساں آپ اے بند پڑھوتے اخاں دی قادر الکلامی دی داد ڈیو۔

لکھ تیر آہا ہم ویر آہا وچ بھیڑ آہا لوکاندے
آکھے ونجاں ہا ڈکھ ونڈاں ہا کوئی منجاں ہا وچ فوجاندے
جے پھراں ہا ایہا کراں ہا ونج مرداں ہا وچ قدماندے
ٹرپواں ہا ونج روواں ہا تو نیں ہوواں ہا کوں اکھیاندے

بھرا آیا میڈا ساہ آیا میڈا وساہ آیا ڈکھیاندا
ایہا ڈھنگ کھڑا ڈے سگ کھڑا کر جگ کھڑا شامیاندا
تس نال کھڑا خون لعل کھڑا مینہ نال وسے تیراندا
ہن سک کھڑا تھی ہم کھڑا بن جگ کھڑا عاصیاندا
(14)

غلام سکندر خان دے مرثیں دی ہم خوبی اے وی ہے جو اخاں دے
مرثیے بھوں سادہ ہن تے دردیں نال بھریے ہوئے ہن۔ اخاں دا اسلوب بیان
وی دل چھکواں ہے۔ اخاں دا کلام سادہ، سلیس تے عام فہم اے۔ اخاں عربی
فارسی یا آئی کہیں زبان دے الفاظ استعمال کرن کنوں پر ہیز کیتے۔ جھتوں اخاں
دے کلام وچ تاثیر پیدا تھی اگئی اے۔ کچھ شعر ملاحظہ ہوون

حسین داعشق کماون ڈیکھو	راہ خداویکاون ڈیکھو
امت دظلم وساون ڈیکھو	پانی بند کراون ڈیکھو
خمیں بھائیں لاون ڈیکھو	سجدے وچ کھاون ڈیکھو
طوق ظلم دے پاؤن ڈیکھو	پیادہ پاڑرواون ڈیکھو
شام دے وچ پھراون ڈیکھو	دربار یزید دے آون ڈیکھو
اطہمار سجاد دا پورا تھیا	بنی امیہ کوڑا تھیا

(15)

غلام اپنے مرثیں دا منڈھہ ہمیش اللہ پاک دی حمد کنوں کریندا ہائی
۔ کائنات دی ہر شے اوں مالک دی حمد کریندی اے جنیں اے ڈوہیں جہان خلق
کیتے ہن۔ انہاں دی ہم بحد دے اے شعر ڈیکھو جیڑھی اخاں رو بحر در وصف خدا
یزال، دے نال لکھی اے

کہ صحابی رسول امام حسین دا سر مبارک سانگ تے ڈیکھ کر کیا آہدے
ایں خمن وچ انخاں دا بک خمسہ ڈیکھو

میں ایں حسین کوں ڈھنا ہا
کہک ڈینخ روندیں آن نکھتا ہا
رسول ممبر توں لتها ہا
ودا چوٹیاں آپ پھیبدیا ہا
حسین حسین کریندا ہا

(19)

مرشید نگاری دے منڈھ توں گھن تے اب کے دور تائیں بند مجلس وچ
پڑھیدا اپئے۔ اب کے دور وچ وی بند ذا کراں دی کامیابی دا ہم سب اے۔ غلام
اپنے بندیں وچ لفظ نیں لکھی بلکہ لفظیں دی جائے تے درپون موئی جڑیں۔ انخاں دا
بنداج وی مجلس دا حاصل اے۔ اے بند ڈیکھو کی گھر ای اے ایدے وچ
تقطیر قدیر دی کجی ہیں، اج تھیں دے ویر سوائی
لبی بی دنیا ہجرہ توں ہیں وڈیاں شاناں والی
ویر تیڈے کوں مارن آئی شام تے شوم سمائی
تحمی ماں پاک اہل حرم دی ڈے رخصت فی الحالی
کہپیا بندوی ملاحظ کرو
ڈیکھ کے ویلاں بھر دیاں اپے ونجن صلاح کوں چنتے
نپ کے گپوں بڑے دیاں کھڑا ڈیکھے انتے انتے
آکھے یا اللہ طوفان وچوں گھن ونجاں پور کوں کنٹے
گن کپر تقنا دے ویر ڈھنگھدے میڈی پڑھی ٹھلڈی جنتے

ہے دستور وے اماں چایا نہ حیوان کوہنیدے تے
اج تیڈے اوتے کندھی دے لب تے ہن بے وے
منگ آنی ہا پانی بھیں نمانی بھل صبر بتوں دے ڈے
شالا ایں نہ تھیوے وے اماں دا چایا بھیں ڈیکھے بھائی گئے

(20)

سرائیکی مرشیدے وچ وڈیاں صنقاں ڈوہڑاتے بھرہ الگین۔ ڈوہڑہ تاں
اج وی ہوں مقبول اے۔ بھروی ہوں مدتائیں سرائیکی مرشیدے وچ لکھیدی تے

رنگ ڈھیر ساریں سرائیکی مرشید نگاریں وچ ملدے چڑھا انخاں تے غلام سکندر
خان دے اثر پیٹھ انخاں کوں میلیے۔

”غلام سکندر خان غلام ہک پرہیز گار انسان ہا۔ نیک خصلت تے دیانت
دار انسان ہا۔ تطہیر دے ویڑھے نال انخاں کوں بھوں عشق ہا۔ اے انخاں تے
پاکاں دی محنت دا صلہ ہا جو ہک موضوع تے کئی کئی اشعار لکھیے اوکے انخ اثر تے
خوبصورت کھدے ہن۔ غلام دے کلام وچ خوبیاں تے حسن ایں طرح لگیا ہوئے
جیویں بھل وچ خوبیوں دا سمندر لگیا ہوندے۔“ (18)

سرائیکی مرشیدے وچ خمسہ دا موجدوی غلام سکندر خان اے۔ غلام سکندر
پہلا سرائیکی شاعرے جیں خمسہ دی صنف وچ شاعری کیتی اے۔ خمسہ جیویں ناں
کنوں پتہ لگدے پنج مصر عیاں دا ہوندے۔ خمسہ دے پہلے ترائے مصرعے ہم قافیہ
تے ردیف ہوندے تے ول باقی ڈو مصرعے انخاں کنوں انخ ہوندے تے او آپت وچ
ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندے۔ ایں مختصر سرائیکی صنف وچ انخاں کر بلا دے ہر
موضوع اتے شام دی قید، زندان شام، سفر شام اتے واپسی مدینے تو غیں دے یکے
موضوعات کوں بھائے۔

انخاں دا	بک خمسہ	ڈیکھو
کڈیے	لوڑھ	وسائے امت
ڈینخ	ڈاہویں	وال کھلائے امت
اوہیں	کوں	رج روائے امت
نیں	واجب	ہرگز دایاں کوں
کر قید	پھرائیں	سایاں کوں

بک پیا خمسہ ڈیکھو جہاں قیصر دم دے سفیر نے دربار شام وچ امام
حسین دا سر مبارک سانگ اتے سوار ڈھنا تاں پچھیا اوں شام دے لوکاں توں اے
کیندا سر اے۔ چڑھا سانگ تے ہسوار ہے اہل شام جڑھے رنگ وچ امام پاک
داقع اور کرایا غلام سکندر خان نے او خمسہ وچ بند کیتے۔

اے پارہ جگر رسول دا ہے
دلبند جناب بتول دا ہے
اے ہر مرشد مقبول دا ہے
سر سانگ تے وطن مدینہ ہے
ہویا کتوں یار مہینہ ہے

وبلھے تیر حمل دے کھڑا روح الامین آکھے
علی اصغر کوں شاہ ڈیوے دو عالم چا خدا ڈیوے
غلام اہل مجلس کوں امام اپنا ڈسا ڈیوائ
جو غصے کوں ہٹا ڈیوے تے قاتل کوں چھوڑا ڈیوے
(22)

غلام یک بآکمال انسان ہا۔ اخھاں اپنے آپ کوں صرف سرايکی مریثے
تین نی ڈکیا بلکہ اخھاں مذہبی شاعری دے نال نال معاشرتی شاعری وی کیتی اے
اوہک حساس ڈخاہا۔ اوندی اپنے پورے وسیب تے اکھئی۔ جڈاں یک واری تھل
دے وچ قحط سالی آئی وہندے کھوہ نیک گئے لختے پل وچ امیر غریب تھی گئے
بھک کنوں لوکاں دے منہ ڈورے ڈیندے ہن۔ تھل دے ٹھڈے ٹھارٹے تاپش
کنوں تے تھاء، ہن ویندے ہن۔ پکھی ہیڑھے تھل وچ چلکدے ہن ٹپیاں دی
تاپش کنوں اخھاں دی اکھ پئی نکل دی ہئی۔ خشک سالی کنوں ڈھور ڈنگر پے مردے
ہن۔ ایکھی کفیت وچ غلام سکندر جیھاں پیغمبر تھن کھاں چپ رہ سکدا ہا۔ اے سارا
منظرو ڈیکھتے اخھاں قلم چاتی تے وار تھل کھی۔ ہیڑھی اخھاں دی اپنے وسیب اپنی
دھرتی اپنی مٹی نال پیار دا نتیجہ اے۔ ایں وار تھل وچوں اُوں وبلھے دے وسیب دا
سار انقشہ ملدے۔

اے شبدیز قلم دا، واہ واہ ڈھن دی قلم اٹھا توں
تھل غریب نماٹے دا اے نقشہ بخھ ڈکھا توں
ڈکیھ وطن دا حال بے حال نگال وہن اکھیاں دے
پل وچ شاہ گدا کرے تے گدا والی مکاں دے
کجر فقار فلک دے کولوں سُنج تھئے کھوہ وہندے
بکھ کنوں ہاں کھاوے گھیرے، کعبے ایے ہاں دے
اج اونیں تھل دی تاپش کنوں پکھی اکھ نہ مارے
جلدی سڑدے ونجن ہے، چکڑاں انس بچارے
بھیڈاں پہلے مردے ونجن ہتھ نہ آوے کائی
ٹھالیاں والے تھل دے وتن یک یک اگوں لائی
بڈھیاں گائیں اٹھی نہ سکن وچھے رہے نہ گابے
ٹپیاں نال گھدونے پکاں، مردیاں ونجن آپے
ساریاں راتاں جاگن شودے، فاقہ آئے ڈینھاں دے

پڑھنیدی رہی اے۔ اے ہی گالھ اے ہو اجو کے مریثے وچ بحر لکھن دارواج
گھٹ گئے۔ سرايکی مریثے وچ بحر لکھن دے حوالے نال سید غلام حسن شاہ تائب
سید گانموں شاہ واصف، غلام حیر فداتے نذر حسین ارشاد عباسی جھنڈیر ہیوں اپے
نال ہن۔ غلام سکندر دی بخوبی اچیری جاء ملی کھڑی اے۔

کیڑھا حال حسین“ دا ڈساں راضی ہا ہر بات دے وچ
بیڑھا صبر شیر“ کیتا ہے نہیں بنی آدم دی ذات دے وچ
محمد ہا معراج دے وچ تے موئی ہا میقات دے وچ
خلیل یا خاص دلیل دے وچ تے نوح نبی کرمات دے وچ
صبر حسین“ دا ڈکیھ کے آہن جن ملک صلوٰۃ دے وچ
جو اکبر ڈے کے اصغر ڈے کے اچاں وی ہاڈات دے وچ
حسن دے جائے کوں اللہ وسائے کوں بنا جوڑیں رات دے وچ
فخر دے وبلھے لٹے سہرے پٹنے پے سادات دے وچ
قدر شناس عباس“ دی لاش ناں رلے ساتھ دے وچ
مشکاں چایاں یا ہاں کپائیاں تھے رھیا فرات دے وچ
در نیمے دے زنب“ خاتون روندی رہی قفات دے وچ
رہے تن کے، پیچ نہ سنگے ویرین دی ملاقات دے وچ

(21)

غزل جیکوں اجو کی شاعری دی صنف آکھیا ویندے تے ایکوں سرايکی
دی نویل صنف گھڑیا گئے۔ غلام سکندر خاں دے مریثے وچ غزل دی ہیئت دے
وچ مریثے وی ملن۔ غزل دی ہیئت وچ اخھاں دا یک مریثہ کجھ ایں رنگ دا
ملن۔

سلامی شاہ نمازی ڈکیھ سجدے سر کٹا ڈیوے
خود تدبیر قاتل کوں تلے نجھر ڈسا ڈیوے
فیاض ایسا زمانے وچ نیں سینا قسم رب دی
گنہگاراں ہزاراں کوں یکے لختے چھوڑا ڈیوے
شادی علی قاسم وت مومن یاد کر رون
جو نصفہ آ دعا ڈیوے کیا بزرے دی ماء ڈیوے
اوندا ماشکی یارو کندھی اتے گیا ماریا
جیہنیدی ماء دی مهر وچ جو خلق کل دریا ڈیوے

ڈولیاں تاں اپنے ہتھیں وچوں اتوں وہندیاں ودیاں ہن۔ ایں کیفیت داسارا
منظرجیوں غلام سکندر حکلے بک نظم دا ٹوٹا ڈیکھو۔

جاں وت ذالیں یوسف^۲ والا پاک جمال ڈھونے
ڈیکھے صورت یوسف^۳ والی چیتے مل گئے
گمنہر یاں ہتھ وچ رہ گیاں تے انکیں کپ چھوڑیوںے
ڈیکھے تراش یوسف^۴ دی موہنی ہتھ تراش گھدونے
تھیاں روانہ گھر اپنے کوں جاں وہندی رت ڈھونے
متاں وارث ڈیکھے اساکوں مارن پیاں بده گھینے
ایں قصے دے وچ نثر دا استعمال وی انخاں کیتے۔ انخاں دی نثر ڈیکھن
دھر دی اے۔ حضرت یوسف^۵ دے بھرا کہیں جیلے بہانے حضرت یوسف^۶ کوں اپنے
پیو حضرت یعقوب^۷ کوں پرے گھن و نجکن چاہندے ہن پر اللہ دا نی راضی نہ پیا
تحمید اہا۔ ایں موقع اتے غلام سکندر دی نثر ڈیکھن دی اے
”جتی جتی یعقوب^۸ انکار کیتا۔ پڑاں لا چار کیتا آخر یوسف^۹ کوں تیار

کیتا پاہروں شہر کنغان دے ہک درخت ہاسارے سماں لے تھی کے اوندے پیٹھ آ
کھڑے گل لای یعقوب^{۱۰} محبوب کوں وداع کیتا۔ قسمت جدا کیتا۔ اول ڈینخدا اول
درخت دا نال شجرۃ الدوع کیتا وچ کتاب مذکور ہے۔ (26)

غلام سکندر خان مرثیہ، قصہ یوسف زیخارتے وار تھل دے علاوہ قصہ گیر
او بازوی لکھے۔ قصہ گیر او باز انخاں دی باقی شاعری و انگوں باکمال اے۔ اے ہک
چسولا قصہ اے اتے سرا یکی شاعری دے باب اباق سوچنا و دھارا اے۔ ایں قصے
دے موڈھی شعر ڈیکھو۔

اتے محمد خدا وند خالق ہمیں خلقت کل اپائی
کیا مجال ہوئی مخلوقاں دعوئی کرن خدائی
زن فرزندوں پاک منزہ، لا شریک جلیا
ناں والا مولود اوہیندا نہ کوئی خویش قبیلہ
احمد قدیم ازل وچ کہو لا مکان الہی
او خالق مخلوق تماں رب کوں لائق وڈائی
غلام نے عشقیتے شاعری دی کیتی ہئی جیڈھی کوئی زیادہ کینی ہبوں تھوی

اے۔ ہک عشقیتے ڈی وہڑا ایں اے
الف اللہ دے نال تے قاضی کرنیں وعظ وصیاں

او روح سکھے چ سمن جھاں جتے کھو ڈکھاں دے
راہکیز تھیوں غمگین، تھلاں دا ڈیکھے تے حال شکستہ
ملان تھلاں دے رلدے وتن علم کتا میں سستہ
یا کریم رحیم سائیں ہمن فضلوں لا بر ساتاں
موجاں لاون ودے پانی، اچیاں جھیاں کھاتاں
غلام کلام تیڈے دا شعلہ جھولا پوے بھر دا
انصار تیڈے جو ہر دا کردا جو سندا، جو پڑھدا
(23)

قصہ یوسف^{۱۱} زیخار غلام دی ہک شہکار مثنوی اے۔ قصے دی تصنیف دا
مقصد اول خودا یں قصے وچ ڈیسے جو میں دنیاوی قصے کیوں لکھاں ایں توں چکانیں
جو میں قرآنی قصہ جوڑاں۔ غلام کیوں جو ہک مذہبی انسان ہاندہ بہ دے حوالے نال
ہبوں علم رکھنیدا ہا ایں گالھوں اوندیا دے کوڑ قصے کیوں لکھ سگدا ہا اتے کیوں
انخاں ہک سچا قرآنی قصے کوں منظوم کیتا۔

اے انسان دھیاں کرو سو قصہ یار سچانواں
سوہنی تے مینواں کیتے کیوں اپنا مغز کھپاواں
وچ کتاباں حال نہ کوئی ول ول جھاتی پاؤاں
قصہ سورہ یوسف^{۱۲} والا کر تفصیل سناؤاں
ہجر یعقوب^{۱۳} تے یوسف^{۱۴} دا میں کر مذکور و چھانواں
عشق یوسف^{۱۵} دے پو کے موتی سندھ پنجاب ہلانواں
یوسف^{۱۶} زیخارا قصہ سرا یکی دی پہلی تے آخری مثنوی اے جیہدے وچ
نظم تے نثر ڈیں لوڑا ہن۔ اے قصہ تو نئیں جو محض ڈاہ صھیاں تے گھریلے اے پر
سرا یکی ادب وچ ہبوں اچا مقام رکھدے۔ ایکوں پڑھن نال چس آمدی اے اتے
اے قصہ رواؤ اتے سادہ اے۔

اے سرا یکی زبان دی واحد مثنوی اے جسیں وچ نظم دے نال نال نثر
وی شامل کیتی گئی اے۔ قصے دے بیان وچ انتہائی اختصار توں کم گھد اگئے۔ نثر
سادہ تے عربی فارسی توں کوری اے۔ نثر نال مختلف منظوم حصے جوڑیے گن تے قصے
کوں اگوں تے ٹوریا گے۔ (24)

جب ڈاں تریکتیں حضرت یوسف^{۱۷} دا حسن جمال ڈھاتاں بیویاں تھی گیاں
اتے ول انخاں تریکتیں گمنہر یاں کپن دی بجائے اپنے ہتھ کپ پٹھاں۔ جڈاں گھر

- آنداودے۔(29)
غلام سکندر خان دی انجھی نشر پڑھتے دشاد کلا نچوی اے آکھن تے
مجور تھی ویندے
غلام سکندر خام غلام بنیادی طور تے نثر نگار لگدے انھاں دی نثر کپیں
لحاظ نال کھٹ کیتی۔ صاف تھری زبان، پرتا شیر بیان، روح حبیدے جو پڑھ دے
تے سندے رہچے۔ انھاں دی نثر انھاں دی نظراتے چھائی ہوئی اے عام طور تے
حزنیہ مضامین قلمبند کیتے نے۔ آپ ہوایں دی طرز تحریر سادہ تے رقت آمیزا۔
بعض بعض جائیں تے انھاں مقصی نثر لکھ کر ایں اپنے بیان کوں پر لطف پر اسرار
بنائے۔ انھاں دی زبان دی صفائی قابل تعریف اے۔(30)
غلام سکندر خان دیاں ہوں ساریاں کتاباں چھپیاں ہن۔ بقول خلش
پیر اصحابی انھاں دیاں 248 کتاباں چھپیاں ہوئیاں موجود ہن۔ انھاں دیاں
کتاباں دی تفصیل کجھ ایں طرافق ہے۔
۱۔ آفتاب غم (حصہ اتا ۷) محمد خیر الدین صابر، محمد خیر الدین تاجران کتب ملتان
۱۳۲۲ھ
۲۔ آئینہ ماتم (حصہ اتا ۷) کاظم علی، غلام علی۔ تاجران کتب ۱۳۲۱ھ
۳۔ بحر المصالب (حصہ اتا ۱۹) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۹ھ
۴۔ بحر ماتم۔ محمد خیر الدین صابر۔ ملتان ۱۳۳۲ھ
۵۔ برائین غم (حصہ اتا ۵) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۰تا ۱۳۰۷ھ
۶۔ بروج غم (حصہ اتا حصہ ۱۲) محمد خیر الدین صابر ملتان۔ ۱۳۱۸ھ
۷۔ بیاض غم (حصہ اتا حصہ ۳) محمد خیر الدین صابر ملتان ۱۳۱۳ھ
۸۔ تحفة العشاق۔ محمد خیر الدین صابر ملتان محمد خیر الدین۔ ۱۲۰۱ھ
۹۔ تذکرہ الشہداء۔ کاظم علی، غلام علی۔ ۱۳۲۱ھ
۱۰۔ تصحیح ماتم (حصہ اتا حصہ ۱۰) محمد خیر الدین صابر ملتان ۱۳۱۰ھ
۱۱۔ تصحیح ماتم (حصہ اتا حصہ ۱۵) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۲۵ھ
۱۲۔ جامع المصائب (حصہ اتا حصہ ۱۸) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۰ھ
۱۳۔ جوش غم (حصہ اتا حصہ ۱۰) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۵ھ
۱۴۔ جوش غم (حصہ اتا جز ۱) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۶ھ ص ۱۶
۱۵۔ جوش غم (حصہ اتا جز ۲) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۶ھ ص ۳۲
۱۶۔ خبر غم (حصہ اتا حصہ ۱۳) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۹ھ

میڈی دل کوں بھانڈیاں نیں جیڈیاں وعظ نصیتان
کملی ہوئی راجھن دے پچھوں تیکوں ایں مسیتاں
غلام ہن صم کم والیاں اساکوں یار سکھایاں ریتاں
غلام سرا یسکی دا ہک چگا نثر نگاروی اے جھاں انھاں سرا یسکی زبان تے
ادب کوں شاعری دی سوغات ڈتی اے۔ اتحاں انھاں نثر کوں وی اپنی رت پلائی
اے۔ غلام سکندر غلام پہلا بندہ ہاں جیسیں مریشے وچ سرا یسکی نثر کوں ورتایا۔ ول
اووندے بعد مریشے وچ شاعری دے نال نال نثر چکن دارواج پئے گیا ایں طرح
جھقاں سرا یسکی مرثیہ نگاریں شاعری دے پھل پوتے نال نال نثر دے ڈرولی پوتے
۔ سرا یسکی زبان وچ نثر جیڑھی اوں ویلھے اصول لمحن کوں نہ آمدی ہائی سرا یسکی مرثیہ
نگاریں ایندے ڈھگ لاؤتے اتنے نثر دے حوالے نال سرا یسکی زبان کوں ٹکڑائی ملی
غلام سکندر خان غلام سرا یسکی زبان تے ادب دی ہوں خدمت کیتی
اے۔ آپ ہوراں دیاں لکھیاں ہویاں کتاباں دا کوئی شمار لکھنی انھاں دیاں بے شمار
تقریاں، مریشے خمسے اتنے دفعے لکھیے ہوئے ملدن ایں سمجھو جو آپ سرا یسکی لکھن
دے شینہہ ہن انھاں کوں پنجاب دے اپچے درجے دے مرثیہ نگاریں وچ گنزیر یا
ویند اہا بلکہ انھاں کوں ”سلطان اشرا پنجاب“، اخ طاپ وی ڈتا گیا ہا۔ غلام سکندر
غلام دیاں بھانویں ذا کری تقریاں ہوون بھانویں شہدائے کربلا دے مریشے
ہوون یا انھاں وچ شامل کیتے ہوئے خمسے ہوون تے بھانویں دفعے ہک ہک اپنیاں
خوبیاں دے ماںک ہن۔(28)
غلام سکندر خان دی نثر ہوں سادہ تے سلیس اے۔ ڈوساں توں
و دھ عرصہ گزرن دے باوجود دی ایویں جا پدے جینویں ابھ کی تحریر ہوئے۔ انھاں
دی تحریر وچ چھوٹے چھوٹے فقرے ہن چیڑھے پڑھن اپچ چس ڈیندیں۔ انھاں
دی نثر پڑھ کے آکھ سگدے ہیں اوسرا یسکی دے مہاندرے نثر نگار ہن۔ انھاں دی
نثر ہک ٹاؤ جیڑھا دبر ارشام وچ قیدی امام دی پیشی دے ویلھے دا ہے۔
”ہس جیڑھے ویلھے شمر دو قید خانے دے آکھیا ائے بیمار تیار تھی
تے ہل وچ کچھری دے جو حاکم شام دے تیکوں یاد کیتے۔ قربان تھیواں او ویلھے دا
جیڑھے ویلھے بیمار اٹھی تے روانہ تھے تاں زید پتر ارم دا آہدے میں وچ کچھری
دے موجود ہم۔ جوا و وقت ست سو کرسی نشین بے دین پڑھا ہاتے ہر ہک مشیرو زیر امیر
کوں یزید آکھیا جوواری واری نچڑے حسین دے کنوں سوال کرائے۔ قربان تھی
ونجاح اوں ویلھا دا جو کمر کو خم پیا ہویا تے منہ زرد تھیا ہویا تے منہ توں نور الہی

انھاں کنوں شاعری دے گرکھیا ہا۔
 بس مکدی گالھ مکاؤں غلام سکندر غلام سرا یئکی کربلا یئی ادب دا امام ہے
 انھاں اپنے بعد دے مریشہ نگاریں کوں نواں دگ تے نواں راہڈتے۔ انھاں دی
 کنوں صرف ایں ولیخے دے مریشہ نگار مستفید فی تھے بلکہ اج تک دے سرا یئکی
 کربلا یئی شاعری دے شاعر فائدہ چیندے پیں۔ جے کراں میں غلام سکندر غلام جہاں
 شاعر تے نثر نگار مریشہ نگاری دی تاریخ اچ نہ حمد اتاں سرا یئکی مریشے دی جیڑھی اب
 کیفیت اے او اصولوں نہ ہوندی تے نال سرا یئکی مرچیہ سرا یئکی ادب دی یکیں توں
 وڈی صنف ہوندی۔ اج سرا یئکی مریشہ سرا یئکی ادب دی جے کراں میں وڈی صنف
 ہے تاں اے یکا کچھ غلام سکندر خان غلام دی وجہ کنوں اتے انھاں دی مر ہوں منت
 ہے۔

حوالہ جات

- 1- خلش پیر اصحابی، ملتانی مریشہ، پنجابی ادبی بورڈ لاہور اکتوبر 1986 ص 369,318
- 2- ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر سرا یئکی شاعری دا ارتقا۔ سرا یئکی ادبی بورڈ (رجسٹرڈ) ملتان۔ ڈوجھا چھاپ 1914 ص 35
- 3- کچھی دا اتم درشن، غلام حر خان کندانی ترتیب سید ماک اشتر جھوک پبلشرز ملتان 2011 ص 108,69
- 4- دلشاہ کلانچوی، قدیم سرا یئکی شاعر تے ادیب۔ اکادمی سرا یئکی ادب بہاولپور اپریل 1987 ص 95
- 5- دلشاہ کلانچوی، سرا یئکی اور اس کی نثر۔ سرا یئکی ادبی مجلس بہاولپور 1982 ص 95
- 6- زوار حسین بھٹے۔ سرا یئکی اور اردو مریشے کا مقابلی جائزہ۔ مقالہ برائے ایم فل اردو علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد 2002 ص 94
- 7- صدر حسین ڈوگر۔ نقیبان کربلا۔ عالمی مجلس اہلیت، پاکستان نومبر 1993 ص 77
- 8- خلش پیر اصحابی، ملتانی مریشہ، پنجابی ادبی بورڈ لاہور۔ اکتوبر 1986 ص 92,91
- 9- مرید عباس لنگ۔ نقیبان کربلا۔ صدر حسین ڈوگر، عالمی مجلس اہلیت پاکستان نومبر 1993 ص 62
- 0- غلام حر خان کندانی، کچھی دا اتم درشن، جھوک پبلشرز ملتان 2011 ص 1322، 1326

- ۱۷- دوحہ ماتم (حصہ اتنا حصہ ۹) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۲ھ
  - ۱۸- دوحہ ماتم (حصہ اتنا حصہ ۱۲) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۵ھ
  - ۱۹- ذائقہ مقامی (حصہ اتنا حصہ ۵) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۹ھ
  - ۲۰- روضہ ماتم (حصہ اتنا حصہ ۱۲) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۲۷ھ
  - ۲۱- روفق ماتم، کاظم علی تاج ملتان، ۱۳۲۰ھ/۱۳۲۰ء ص ۱۲
  - ۲۲- سامان ماتم (حصہ اتنا حصہ ۱۱) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۲ھ
  - ۲۳- طوفان غم (حصہ اتنا حصہ ۱۰) محمد خیر الدین صابر فخر الدین، ملتان ۱۳۰۷ھ
  - ۲۴- عروج غم (حصہ اتنا حصہ ۶) گلزار ہند پریس لاہور ۱۳۱۶ھ
  - ۲۵- فغان غم (حصہ اتنا حصہ ۱۱) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۰ھ
  - ۲۶- گلدستہ مریشہ ملتانی، آگرہ الی پریس، بار دوم ۱۳۱۵ھ
  - ۲۷- ماتم حسین (حصہ اتنا حصہ ۶) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۰۷ھ
  - ۲۸- ماتم حسین عرف بیان غم، غلام اصغر تاج کتب
  - ۲۹- مجلس ماتم (حصہ اتنا حصہ ۷) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۰۷ھ
  - ۳۰- مجموعہ مریشہ غلام، غلام علی، ملتان ۱۹۱۳ء ص ۱۲۶
  - ۳۱- محیط غم (حصہ اتنا حصہ ۸) محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۵ھ
  - ۳۲- فخرن المصالیب (حصہ اتنا حصہ ۲۱) کاظم علی، غلام علی، ملتان ۱۳۱۵ھ
  - ۳۳- مریشہ جات غلام، کاظم علی، غلام علی، ملتان ۱۹۱۲ء ص ۱۳۲۶
  - ۳۴- مریشہ حر۔ محمد خیر الدین صابر، ملتان ۱۳۱۵ھ
  - ۳۵- مشکوہۃ المصالیب (حصہ اول) کاظم علی، غلام علی، ملتان ۱۳۳۱ھ
  - ۳۶- میدان غم (حصہ اتنا حصہ ۱۶) محمد خیر الدین صابر، فخر الدین ۱۳۱۸ھ
  - ۳۷- میزان غم (حصہ اتنا حصہ ۱۶) محمد خیر الدین صابر، میزان ۱۳۱۹ھ
  - ۳۸- نشر غم (حصہ اتنا حصہ ۱۵) کاظم علی، غلام علی، ۱۳۲۰ھ
  - ۳۹- یوسف زلیخا (وارثہ) مخیر الدین صابر، ۱۹۰۸ھ/۱۳۲۶ء
- انہاں توں علاوہ وہی انھاں دا قلی دیوان وی موجوداے (31)
- غلام سکندر خان غلام جیویں آپ بھوں وڈا شاعر تے نثر نگار ہا۔ ایویں انھاں دے شاگردان وی ناں کمایا جہاں وچ مولوی فیروز الدین کھنڑی، سید گانموں شاہ واصح، ہشی کمال خان سائل شامل ہن۔ اے لوک وی اپنے دور دے باکمال لوک ہن۔ مولوی مرید عباس لنگاہ دے بقول مولوی نذر حسین ترک وی

1-3-حید الفت ملتانی، کتابیات سرائیکی ادب، سرائیکی ادبی بورڈ ملتان 119۳۱۱۰ ص 2013-	پور 1987 ص 36
..... 	

اکھان (مک تجزیہ)

طارق اسماعیل احمدانی (جام پور)

اکھائیں کوں لوک دانش آکھیا ویندے۔ انہیں دا تعلق انسانی سماجی روئیں نال ہپوں گھٹاۓ۔ اے انسان دے صدیں دے مشاہدات دا نچوڑ ہن۔
 اکھان دے کنڈ پچھوں بک تارخ، بک واقعہ یا کوئی سماجی پس منظر کھڑا ہوندے۔
 اے یک دم وجود وچ نہیں آندے بلکہ ہولے ہولے واقعاتی کرواریں دے پچھوڑ
 وچ ظاہر تھیں اتے لافانی حیثیت اختیار کر گھنندن۔ انہیں دے ذریعے کئیں وی
 سماج دی سیاسی، سماجی، ثقافتی، زرعی اتے انسانی تارخ متعین کیتی وچ سگدی اے۔
 اکھان لوک ادب دا خاص تے مقبول حصہ پا ترہ ہن اتے روزہ یہاڑی
 دی گالھ مہاڑ وچ سیاق و سباق دے حوالے نال ورنیے ویندن۔ کہیں وی واقعے،
 تاثرا تے اظہار کوں موقع محل دی مناسبت نال اکھان دے ذریعے چکی طراحوں
 بیان کیتا وچ سگدے۔ اے اظہار "زبان و بیان" دا ہپوں سوہناروئیاے۔
 علم بشریت (Anthropology) دے حوالے نال جے ایندا
 مطالعہ کیتا وچ تاں معلوم تھیں دے جواہ اے اکھان لوک ریت (Folk Lore) دا
 وی یک اہم حصہ ہن۔ اتے لوک ریت کنوں انہیں کوں انچ نہیں کیتا وچ سگدے۔ اہم
 گالھ اے ہے جو مردیں دی بجائے ترکیتیں ایندی آپیاری کریں دن اتے اے
 حقیقت ہے جو تریتی دی روزہ یہاڑی دی گالھ مہاڑ وچ ایندا روتا وہپوں ڈھیر
 ہوندے۔ ایں سلسے وچ کئیں ڈو ترکیتیں دے درمیان گالھ مہاڑ وچ ڈھا وچ
 سگدے۔ ای، او برائیں (E.O.Brien) آپنی کتاب "Glossary of the Multani Language"
 "It is remarkable, however, that
 the use of proverbs is most

- 11-زار حسین بھٹہ۔ سرائیکی اور اردو مرثیہ کا تقابی جائزہ۔ مقالہ ایم فل غیر مطبوع۔ ص 94
- 12-غلش پیر اصحابی۔ ملتانی مرثیہ۔ پنجابی ادبی بورڈ لاہور۔ 1986 ص 46
- 13-غلام سکندر خان غلام۔ نشر غم۔ مکتبہ حمید یہلاہور۔ ۱۳۳۲ھ۔ ص 16
- 14-غلش پیر اصحابی۔ ملتانی مرثیہ۔ پنجابی ادبی بورڈ لاہور۔ 1986 ص 44
- 15-دشاد کلانچوی۔ قدیم سرائیکی شاعر تے ادیب اکادمی سرائیکی ادب بہاولپور 36 ص 1987
- 16-غلام سکندر خان غلام۔ مخزن المصائب۔ مطبع شہر فضی واقع لاہور ۱۳۲۳ھ
- 17-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعری دارالرقا۔ سرائیکی ادبی بورڈ ملتان۔ طبع دوم 2014 ص 370
- 18-صفدر حسین ڈوگر۔ نقیبان کربلا۔ عالمی مجلس الہیت، پاکستان نومبر 1993 ص 79,78
- 19-غلام سکندر خان غلام مملکوۃ المصائب۔ درمطبع فضی واقع لاہور۔ سن اشاعت 1322ھ
- 20-ایضاً
- 21-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعری دارالرقا، سرائیکی ادبی بورڈ، ملتان طبع دوم 1914 ص 39
- 22-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعری دارالرقا، سرائیکی ادبی بورڈ، ملتان طبع دوم 1987 ص 318
- 23-ایضاً
- 24-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعری دارالرقا، سرائیکی ادبی بورڈ، ملتان طبع دوم 1987 ص 38
- 25-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعر تے ادیب۔ اکادمی سرائیکی ادب بہاولپور 2014 ص 551
- 26-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعر تے ادیب۔ اکادمی سرائیکی ادب بہاولپور 2014 ص 35
- 27-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعری دارالرقا، سرائیکی ادبی بورڈ، ملتان۔ طبع دوم 2014 ص 35
- 28-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعر تے ادیب۔ اکادمی سرائیکی ادب، بہاولپور 1987 ص 29
- 29-غلام سکندر خان غلام۔ قلمی بیاض۔ مملوکہ مرید عباس عارف، فاضل پور
- 30-ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر۔ سرائیکی شاعر تے ادیب، اکادمی سرائیکی ادب، بہاول

ماء مارے تے مارن نہ ڈیوے

انہیں اکھائیں دامطالعہ انسانی تہذیب و ثقافت دی ہے کوئی لکھی تاریخ
ترتیب ڈیندے جے کہیں ہے مخصوص جغرافیہ وچ رہتے تاریخ دے پئے
بچپنوریے ونجن تاں اے اکھان ہے کتابخ (درباری نہ) مرتب کریں دن جیندے
ناں "لوک بیانیہ" واضح تھیں۔ کجھ اکھان عالمگیر سچائی (Universal)
Truth) دے امین، ہن اتے کجھ اکھان معاشری اتے معاشرتی روئیں دا احاطہ
کریں دن۔ جیندے وچ شادی، غمی، زرعی سماج، خواتین، پیشہ ور کلاکار (کمپنیا،
میراں، پولی، موبی، درکھان، لوہار، سنارو غیرہ) شامل ہن۔
ہن انچ وانچ انہیں اکھائیں دے روئیں دامطالعہ کیتا ولی۔

صفِ نازک:

تریکتیں بارے ڈھیر سارے اکھان موجود ہن۔ جیڑھے انہیں دے
سماجی تے معاشرتی مرتبے کوں متین کریں۔ انہیں دے مطالعے نال معلوم
تھیں دے جو ایں سماج وچ تربیت شودی ڈھنے درجے دی شہری سمجھی ویندی اے۔
حالانکہ تربیت ای چنگی سماجی تے ثقافتی امین ہوندی اے جیڑھی ہو لے ہو لے آپنی
اگلی نسل کوں غیر محسوس طریقے نال ثقافتی سماجی روئیے منتقل کریں دی پی ہوندی اے

-مشائا-

- ۱۔ پانہ پڑھی تے چھا ہے چڑھی
- ۲۔ ماء ماسی، کندھا ہیرے تے آسی
- ۳۔ ماء پورہیت، پُرہیز عالم خاں
- ۴۔ ماء مرگئی گندیں دے بارناں، دھی دے نال بُنکی
- ۵۔ اوک کپن کوں تیار ہن۔ میں بولا پیساں
- ۶۔ او نال نہ نیندے، میں اہنڈی چڑھدی جلسان
- ۷۔ اندھی پیہن آلی، گتی لکن آلی
- ۸۔ ماء مریڑی پُرہیز خاں

اے اکھان تجربات تے مشاہدات دی بھٹی وچوں پک تے لوکائی
دے اگوں آندن۔ انہیں دی ونڈ دے سلسلے وچ آکھیا ونج سگدے جو انہیں وچ
 مقامیت (Locality) واضح انداز وچ پاتی ویندی اے۔ ڈوچھا لکھیں ہے کہ قوم
دے جموعی مزانج کوں واضح تے پدھرا کریں دن۔ مقامیت دے حوالے نال اکھان
دی صورت لوک داش سارائیکی لوک ادب وچ بے پناہ ہن۔ لکھیں تبصرے دے بغیر

prevalent among woman."(1)

مثال دے طور تے پال ماء کوں گھروچ تئی کھڑے ہوون۔ انہیں دی
شرارتیں کنوں اک کرائیں اکھان دی زبان وچ ایں جھنک ڈیندی اے۔
"شالا مرنسیں ایسے سبق ڈیندے"

ابو کے دور وچ اکھان آپنی موت آپ مردے ویندن۔ کیوں جوانہیں
دے درتاوے کوں آپنی روزہ ڈیہاڑی دی گالھ مہار وچوں کڈھ ڈتائے۔ افسوس
دی گالھ اے ہے جو سارائیکی وسیب وچ ڈٹھو ڈنچتے آپنی مادری زبان کوں حیر
جان تے ڈوجھیاں زباناں پالیں کوں سکھالیاں ویندیاں پئیں۔ جیڑھی اس اس
ساریں لیوں لمحہ فکریہ اے۔ جیندے نتیجے وچ اکھان ڈوچھی نسل کوں منتقل نہیں
پئے تھیں۔ اتے اے ثقافتی تے سماجی ورثہ غیر محسوس طریقے نال ہو لے ہو لے
مکدا ویندے، محترمہ صاعقه امتیاز آصف آپنے مضمون

"Death by desertion Linguistic Meltdown of
Saraiki proverbs"

وچ لکھدی اے جو؛

"As a result of non-transmission
of pakistani languages to
children, The future generation
will grow without any link to their
past, without the wisdom of their
ancestors passed on through
language and without their local
traditions. Their rootless
existence may cause identity
crisis for them." (2)

ڈوچھیں ثقافتیں وانگوں سارائیکی ثقافت وی آپنے نویکلے تے انچ لوک
ادب دی امین اے۔ جیندے وچ اکھان دی اہمیت تے حیثیت مسلم ہے۔ جیوں
پہلے لکھ آئیاں، اکھان سماجی روئیں دا ڈوچھا تاں اے۔ اتے انہیں روئیں کوں اے
اکھان پدھرا کریں دن۔ سب توں پہلوں ماء دے روئیے کوں مثال بناتے پیش کیتا
ونج سگدے۔ ایں روئیے وچ ماء دی ممتاز واضح سامنے آندی اے۔

۱۴۔	ہے سواندری دا جھیڑا، اعتبار کرے کیہڑا	نمونے پیش کیتے ویدن۔
۱۵۔	ندھوچ نے پچھوچ، میں گھوٹ دی یو ا	(i) مال اوٹھا
۱۶۔	معاشرتی تے خانگی حیاتی نال جو یئے ہوئے آکھان دی تندیریتاں ہوں درگھی اے۔ نمونے کجھ آکھان ڈتے ویدن۔ جیڑھے آپنی معنی آفرینی دی مثال آپ ہن۔	پُتر چھڑا گھر کوٹھا مال پکری
۱۔	جاڑیاں، ماءدا جھال	گھر چھپری
۲۔	اماں با بودانام مٹھا	پُتر او ہوجیڑا پکری
۳۔	آندریں دیاں گورداراں پیاریاں ہوندن	(اے آکھان ڈو دانشوریں دے درمیان مکالمے)
۴۔	اوپرے چھک تے ڈھپ سٹن تے آپنے سٹن چھاں	مار مرادی دھکا
۵۔	سائیں دی من بھانی، تے کانی دی رانی	ملک ہانھی داسکا
۶۔	مُوئی رن گئے دی سٹ	نمouں نوں ہانھی
۷۔	مردم رے تاں سردی سٹ	بک بک دسا
۸۔	ذال مٹوں کوئی چھلے	بک ہامیڈ اسالا
۹۔	ماں ٹڈی، پیوکانا، پُتر موئی دادا	اوندراً اوندرا کالا
۱۰۔	کوئی نہ چانے آندھی کوں، لتاں مارے کندھی کوں	اُوں ہئی مٹی میست دی ڈھوٹی
۱۱۔	ہوڑوڑی تے وچ خیر	کیا میکیوں وی ثواب تھی
۱۲۔	پرانی شادی تے احمق نچے	لیلا پلیو سے اُن لیوں
۱۳۔	بھی ولپا چوٹے پُن	اُلٹاچ گیا کپاہ
۱۴۔	آپرائی گتی چک پا دنخ	ڈوہنچ بگڑی تے ڈیڈھ هتھڑا
۱۵۔	سکھر دی گتی بکھر کوں بھوئے	جہری بھیڈ مرے موسے بھرادی
۱۶۔	یاری دا پتھر، ہی کوں لگدے	اُو ردے پکھیں کوں لوں لیبدے
۱۷۔	ذات دی کرڑی چٹے مارے شہیریں کوں	پہلے سال چٹی

ذاتاں تے پیشیدے حوالے نال کجھ آکھان:

سرائیکی وسیب وچ تقریباً اج کنوں ۲۰ سال پہلے تائیں اولے بدے دا نظام (Barter System) بھر پورا نز وچ کم کر بیندا پیا ہا۔ حالانکہ اوندا تبادل ”روپیہ“ دی وجود وچ آنچیا ہا۔ تمام پیشے بک دائرے وچ رہ تے آپنا آپنا کم کر بیندا پئے ہن۔ زرعی سماج ایں نظام دا مرکز ہا۔ تمام دستکار تے انہیں دے پیشے معتبر و محترم ہن۔ انہیں دستکاریں وچوں پولی (Weavers) دا پیشہ انہیاں

- ۹۔ ٹھوٹھا چاپنیں، عشق دا گھوٹ نہ گھنیں
- ۱۰۔ اگھتے گھنیں لکدے
- ۱۱۔ بھرا بھر انویں دے چیڑ کانویں دے
- ۱۲۔ چٹ دی مشکری ادھ موت
- ۱۳۔ کم آپنا، شابس لوکیں دی

<p>زمیندار دی چپ، مترائی دی مکھ اندھے دی تھک کنوں خدا بجاوے اندھا گتواتے بھونک سیس دے لیکھہ شکاری بھاگا گتاسیسیں پنوادے بھاء دا سر یاٹنڈائے کنوں ڈردے بال بدھنے وچ سنجاتا ویدے ذال تے بال ڈویں روپ روپنگے اوڈھر تھیوں تاں دشمن بندے ن علاج نہ ٹونہ مندے کوٹھا اسریا، درکھان وسریئے سیغا کاں ہموں وٹھتے ہاہندے کھوہ وچ چالیہواں حصہ تے کھلیں وچ آدل منگیاتے ٹلکیا، پرنیاتے گلیا لکھ دی لگے تے جوان وی اڑیا کنوں نہ ڈرکتے دی گتائی کنوں ڈر گدھا اتوں تے مون کیتا تے پینگیا رٹھے دابھانگاں گڑکنوں مٹھا چھتی تھیوے گدڑی تے پچھکوں پاوے چک ہوساوے تے کوئی نکھاوے بُو پکے تے ملن سکے وعدہ ڈل دریا ہے</p> <p>موسم دے لحاظ نال آکھان:</p> <p>سغراں</p>	<p>اہم رہ چکے۔ مگر پولی دے پیشے (کپڑاونن دی دستکاری) کوں دستکاری دی ذات دے حوالے نال ذلت دی حد تائیں (لیفے تے آکھان دی شکل وچ) بد نام (Degrade) کیتا گئے۔ میڈے خیال وچ برطانوی نوآبادیاتی نظام تے قبضے دے بعد ایں خلطہ دی تہذیب و ثقافت اتے صنعت و حرفت کوں حیر آکھ (جان انجھتے) خام مال خصوصاً اتھوں دے وسائل تے قبضہ کرن ہا۔ آپنی مصنوعات لیوں منڈی دی لمحنی ہی۔ حیدے تاظرو وچ اے لیفے تے آکھان وجود وچ آئیں۔ نمونے دے کچھ آکھان حیر ہے انہیں دے پیشے دے روئیں اتے ذاتی کردار کوں واضح کر پیدا۔</p> <p>۱۔ پولی دی ڈرک تنیلے تائیں پولی چڑھیے شکار مولا خیر گزاریں پولی دے پڑھن سانھیا، درود درود مار گھتو نیں چٹ رُسے کی مُسے، کی رُسے تے کی مُسے موچی آلبی صحاب آپ پولی تے سیدنور کر ڈوم نہ ڈلی، بکان نہ تھیار لوٹے وچ دالے، تے کلڈن گٹانے بُکھا کراڑ واپیاں پڑے ڈیون ڈینہ نہ جائے چار قوم ملائ، بھاٹ، برہمن، ڈوم اٹھ بار نہ چائے، جت پوچھر کوں چک پائے مکانی دی بانی ڈیڈھ مکانی پھمان وے پھمان تینڈی کچھ وچ قرآن</p> <p>توں ڈاہی مان (سرائیکی وسیب تے افغانی حملہ آوریں دے روئیں بارے)</p> <p>عالیگیر سچائی نال گنڈھی ہوئے آکھان جنہیں وچ لوک داش تے لوک بیانہ بے پناہ قوت نال موجود ہے۔ اے آکھان علاقے دے حد بے کنوں بہر ہن۔ مگر انہیں دے کردار تے واقعات خالصاً مقامی ہن۔</p> <p>۱۔ شادی دی بگھ، پڑھی دی ڈھپ</p>
--	--

بر صغیر ہندو پاک ہک کیشرا لاثقانی خطہ اے۔ جھٹاں مختلف تہذیباں اپنی اپنی ثقافت دیاں امیں ان۔ تقویم (Calendars) دی کہیں دی تہذیب دے ثقافتی غصر ان۔ اتے انہیں دے وکھرے وکھرے رنگ روپ ان۔ انہیں تقویمیں دا دارو مدار کتھا ہیں ”بھج“ (Solar) اتے کتھا ہیں انہیں دی بنیاد

سار اسرائیکی وسیب زراعت نال گھڈ ہے۔ ایں سانگوں وسیب دی طرز معاشرت زرعی اے۔ اتے ایں معاشرت کوں کچھ میلے بھروں انداز نال پیش کریند۔ ”وساخی“ دی سانجھ رڑھ رنگڑی نال اے۔ ہک ہیا اسطورا (دیو مala) وساخی اتے رڑھ رنگڑی دے گلہ ہون کوں پڑھا کریندے۔ اے دیو مala ہون دے نال نال ”لوک بیانہ“ وی ہے۔ پہلی وساخ (۱۳ اپریل) دا ڈینہ (وساخی) خوشیاں، مراداں اتے سدھراں پوریاں تھیوں دا سنہیروں اے۔ ایں ڈینہ توں بعد کنک پک تے تیار تھی ویندی۔ کنک سدھراں اتے منیں مراداں دی ضامن اے۔ وڈی مراداے ہے جو سارے سال دی روزی روٹی اے۔ ایں فصل دا آ دروی میلہ منا تے کیتا ویندے۔ میلے تے ”جا گئے“ ہلہائے ویندی، مراداں پوریاں تھیوں لیوں خیراں ملگیاں ویندیں اتے جھمر اں کھیڈیاں ویندیں اتے کنک دی فصل کوں سبھر ان کیتے اپنے آپ کوں تیار کیتا ویندے۔ اتے وساخی تے اپنے مال ڈھکی وچق وٹا کیتے ویندی۔ جنہیں دی تیاری سارا سال کیتی ویندی اے۔

پیا اسطورا (دیو مala) اے ہے جو چھتر بھار دے میلے، بخی سروردے دوا بے جمعراتاں، چنن پیر دیاں جمعراتاں (روہی) اتے گلن پیر دا میلہ (سدھودر یا آدھل وچ قصہ مہرے والا دے پُوادھوں) مک ویندی۔ میلیں دی کڑی دا چھکیڑی میلہ ”وساخی“ ہوندے۔ وساخی دے بعد ہک فصل سبھری ویندی اے اتے سانوئی فصل رہاون وہاون کیتے تیاری کیتی ویندی اے۔ ڈی جھیں لفظیں ایں آکھسلگد وں جو وساخی دامیلہ کھیڈ کوڈکن اتے کم کار دے مُندھ بدھن دی علامت اے

سرا یکی وسیب منڈھ لاکنوں سندھوندی دی وجہ کنوں ہک زرعی سماج اے۔ موسم دے عین مطابق ہون دے پاروں ”سغ انڈ“ رڑھ رنگڑی رہاون دے موافق ہے۔ سرا یکی وسیب وچ ایں ”سکراتن“ (بکری تقویم) (سغ انڈ) دے ہر مہینے لیوں انج اکھان موجود ہن۔ جیڑھے موسم دی سختی نرمی دی کیفیت کوں وضاحت نال بیان کریند۔ میڈے خیال وچ لوک دانش دا انمول خزانہ ہن اتے صدیں دے مشاہدات دا بہترین عکس ہن۔

۱۔ وساخ:

وساخ چٹھ وٹھا

سانون بدر امٹھا

۲۔ چٹھ:

”چندر“ (Lunar) تے ہے۔ انہیں ڈوہیں تقویمیں دی سانجھا ایں گالھ تے ہے جو اے موسم دے عین مطابق ان اتے انہیں دے نال تقریباً کوہ جنیں ان لیکن تندریتے ترتیب وچ ٹھولا جیہاں فرق ہے پیا۔ مثلاً بکری تقسیم دامُند حلامہ بیدنہ ”وساخ“ (Visakh) اے۔ اے ٹھھ (Solar) نال جو ہیا ہویا اے۔ ایں تقویم کوں ”کندر راما“ (Candra Masa) وی آہدن اتے ”ناک شاہی“ تقسیم ”چیڑ“ کنیں شروع تھیں دے۔ ایندی جو جوت چندر (Lunar) نال اے۔ ایندے وچ لطف دی گالھ اے ہے جو انہیں ڈوہیں تقویمیں وچ وساخ (Visakh) دی پہلی تاریخ (۱۳ اپریل) کوں سال دا پہلا ڈیہاڑا گلیا ویندے اتے ایں ڈیہاڑے ”وساخی“ نال دے میلے نال نویں سال دا آڈر کیتا ویندے۔ سرا یکی وسیب وچ اے تقویم ”سغ انڈ“ دے نال نال مشہوراے۔ ہندی زبان وچ ایکوں ”سکراتن“ آہدن۔ اے تقویم موسم نال جوڑی ہوئی اے۔ ایندے مہینیں دے نال نال موسم دی شدت (سردی، گرمی) دا اظہار بھر پور طریقے نال ملدے۔ سرا یکی وسیب دی زراعت ایں تقویم نال مربوط اے۔ بکری تقویم (Solar) دی سغ انڈ دی تندریکجھ ایں اے۔

۱۔ وساخ	۲۔ چٹھ	۳۔ آہٹر
۴۔ بدراء	۵۔ اسون	۶۔ مگھر
۷۔ پوہ	۸۔ کتیے	۹۔ مہماں (چھلا)
۱۰۔ مہماں (چھلا)	۱۱۔ پچھن	۱۲۔ چیڑ

چندر کی تقویم (Lunar) دی تندری (چندر کی سغ انڈ):

۱۔ چیڑ	۲۔ وساخ	۳۔ چٹھ
۵۔ سانون	۶۔ بدراء	۷۔ اسون
۹۔ مگھر	۱۰۔ پوہ	۱۱۔ مہماں (چھلا)

وساخی:

”وساخ“ مہینے دے پہلے ڈیہاڑے (۱۳ اپریل) کوں ”وساخی“ دا میلہ (Festival) منایا ویندے۔ ایں میلے دی بنیاد ایں اسطورے (دیو مala) تے ہے جو نویں سال دا آڈر کرن۔ اینکوں ”ویسا کھا پوجا“ (Visakha Poja) وی آہدن۔ بر صغیر پاک و ہندوچ میلیں دی بنیاد دیو مala (اسطوراتی) اے۔ وساخی دے میلے دا مقصد نویں سال دے آ در توں علاوہ آئندہ واسطے نیک خواہشات اتے خیر لیوں دعائیں منگن وی ہے۔ گویاۓ بخش نوروز و انگوں اے۔

<p>۸۔ منگھر: منگھر پوہ راہی، کہیں مون وچ شادی</p> <p>۹۔ پوہ: آیا پوہ، بک کھاتے بی جو</p> <p>۱۰۔ مہماں (چھلا): آیا مہماں چھلا آن پوہ کوں ڈلتی گلا تیس چم کیوں نہیں چھلیا</p> <p>تیل مولی:</p> <p>”تیل مولی“ سرائیکی ویسیب وچ کہ دیو مالائی لوک بیانہ اے۔ جیندے وچ صدیں دی لوک دانش لگی کھڑی اے۔ ایں دیو مالا دی جوت موسم، انسانی صحت اتے رژھر گٹڑی نال اے۔</p> <p>تیل مولی ”بکری سفراند“ وچ مہماں (چھلا) دی پہلی تاریخ کوں آکھیا ویندے۔ تیل مولی ہندوستان دی ونڈ کنوں پہلوں بک تھوار دے طور تے منائی ویندی ہئی۔ بزرگیں دے آکھن موجب ایں ڈیپھاڑے وڈے اہتمام نال تیل اتے مولی کھادے ویندے ہن۔ تیل مولی لگن دے بعد تیل تے مولی کھاون دی مناہی ہئی۔ اے بک ویسی Taboo اے۔ ایں مناہی (Taboo) دی جڑت انسانی صحت نال اے۔ جو ایں ڈیپھاڑے بعد موسم دی مناسبت نال تیل مولی کھاون صحت کیتے مضر ان۔ جے توڑیں رژھر گٹڑی داعلقت اے تیل مولی لگن دے بعد کنک اتے چنیں دی ”خونید“ مال ڈھکی کوں چراون بند کر ڈتی ویندی اے۔ جو ایں ڈینہ دے بعد کنک تے چنیں دی فصل و دھن پھلن پئے ویندی اے۔ موسم بارے اے اسطورا (دیو مالا) ہے جو تیل مولی لگن کنوں ڈینہ و دھن پئے ویندیں اتے رات گھن پئے ویندی اے۔ ”تیل مولی“ دے بعد ڈینہ و دھن دی تندیر ایں اے۔</p> <p>۱۔ تیل: تیل دی لمبائی تلاڈ ڈینہ وچ وادھا تھیڈ دے</p> <p>۲۔ بکو: تیل دی لمبائی دے بعد بکو، دی لمبائی تلاڈ ڈینہ و دھد دن۔</p> <p>۳۔ سر: ہو دے بعد ڈینہ دی لمبائی ماپن دا پیانہ ”سر“ (کانا)۔</p> <p>۴۔ سہلی: سہلی (کانا) دے بعد ”سہلی“ تلاڈ ڈینہ و دھد دے۔</p>	<p>چھٹھ جا لیں بیٹھ</p> <p>۳۔ آہڑ: چھٹھ چھٹھی، آہڑ کجھیں سانون مول نرہا میں</p> <p>۴۔ سانون: سانون آیا، سیالا جایا</p> <p>۵۔ بدرا: بدرا بد بلا، وٹ وی سانون ہووے ہا تارے لوڑ:</p> <p>”تارے لوڑ“ ۲۲ بدرا کوں تارے لوڑ آکھیا گئے۔ زرعی سماج اتے گلہ باñی سماج وچ ایں تاریخ دی ہبوں اہمیت اے۔ اے تاریخ (۲۲ بدرا) موسم دی تبدیلی داناں اے۔ ایندے حوالے نال زناوریں اتے اُنہیں دے مالکیں دے بارے بک تاشرتی آکھان کجھ ایں اے۔ ایں سماج وچ ۲۲ بدرا دے بعد لوڑھ (Flood) دے آون دامکان رد کیتا ویندے۔</p> <p>تاراللہ یا محمر گلڈ یا اُٹھ گھوڑا کلڈ یا مجھیں والیں دامت گھپیا گویں آلئیں دے ہتھ پھوٹی بکریں آلئیں کنیں کجھ ہوئی بھیڑیں والیں کوں آیا۔-----دادھکا</p> <p>۶۔ اسوں:</p> <p>اسوں اس گھن (اس: گرمی، گہن: سخت) تال گور خر چھاں بہن اسوں ماہ ولala ڈینہاں ڈھپ راتیں پالا</p> <p>ے۔ کتیے: سانون وہا ہے تے کتیے رہا ہے تے پوہ پیلا ہے، گھاثا مول نچائے</p>
---	--

۱۔	تغلق و ٹھیاونگار، سیداں پنج کیتی چودھار	(سہلی زنانور دے رسے کوں آکھیا ویندے جہری ہکری اتے اٹھدی
۲۔	نور جہاں لدھیاں لانواں، گلی کوچے ہاماں گاماں	جت نال بنائی ویندی اے) تل مولی بارے ہک اکھان کجھ ایں اے۔
۳۔	اندھارا جہاں بیداونگری، پیسے سیر و صلن دھیلے سیر نصری	لگا تل، گرے گونجے ڈتا کھل
۴۔	چھپی پی مہراں تے، مہراں ھتھی شہراں تے	لوک تل، جو، سر، اتے سہلی دی تعداد گندن گمراں تعداد وچ فرق اے
۵۔	شا جہاں پٹھا تخت، ملک کوں لگا بجا گ تے بخت	۱۱۔ پھگن:
۶۔	کھادا پیتا لالا ہے دا، باقی احمد شا ہے دا	(i) پھگن، کندھی لگن (ii) پھگن دی دیغروں لعنت اے۔
۷۔	محمد شاہ رنگیلا، ہکے ساوا ہکے بیلا	پنڈ سرائیکی وسیب دا، ہم اتے معروف پھل ہے۔ ایندے بارے ہک
۸۔	فرخ سیر دی ٹگری، سندھ وچ ٹھے مینتے نصری	اکھان تبصرے بآ جھوں بیان کیتی ویندی اے۔
۹۔	اور انگریزب عالمگیر، ہکے خوش ہکے دلگیر	وسا کھکھڑا
۱۰۔	کھادا پیتا جان دا، جوبچیا سونخان دا	چھٹھ گندوڑا
۱۱۔	کامل گناچھیا، بھاء لگی ملتان	ہاڑو وکا
.....		ساون پنڈ
۱۲۔	دلی پھوکاں ماریاں، سر گیا ہندوستان	بدر آیا کلڑھ گیا جھی وا لے دی جند
۱۳۔	آدم حاجی شریف، نہ رنچ نہ خریف	ہی ہک اکھان حیر ھی کجھ مہینیں دی مجموعی کیفیت کوں بیان کریں دی اے۔
۱۴۔	آیا موسیٰ لکھی، اسماں پن منگ ڈاڑھی مکھی	چیتر، وسا کھکھٹے
	سکھ سرائی دنوں بھائی، بابانا نک پٹ بنائی	چھٹھ، ہاڑ سے
		سانون بدرول دھانوے
		اسوں، کتیے چولا کھاوے
		طبعی پاس مول نہ جاوے

۱۲۔ چیتر:

☆ بج و سی پھگن ماہ، تے آن نہ ماوے گھا
☆ بج و سی پھگن چیتر، تے آن نہ مارے کھیتر

☆ چیتر و ٹھا، سانون مٹھا

تارتخ اتے اکھان:

اکھان ہک تارتخ دی مرتب کریں دن۔ انہیں دا ہک تاریخی چھوکڑاے
وی ہے جہرا اتحوں دے واسیں دے کرب، ڈکھاتے شاہی جرتے احتصال کوں
نشابر کریں دن۔ اتے کتھائیں کتھائیں عوامی خوشحالی دیاں شاندار وی ملداں دین۔
اے لوک داش بقول اسلام رسول پوری عوام دے سچ جذبات تے خیالات دے
حقیقی نمائندہ ہیں۔ (۳)

سرائیکی لوک قصہ دلفسہ

الاف خان ڈاہر

(لیکھر سرائیکی گورنمنٹ ولایت حسین اسلامیہ ڈگری کالج ملتان)

سرائیکی وسوں لوک قصے دے ادب نال ہوں زرخیز ہے۔ ساڑا لوک
ورشہ ساڑا ٹھافتی، جغرافیائی، سیاسی، سماجی اتے نفسیاتی تاریخ ہوندے۔ لوک قصے
کہانیاں تے لوک گیتاں دے ذریعے اسماں اپنی خواہشان، امیداں اتے
احساسات و جذبات دا ظہار کریں دے ہیں۔ لوک قصے کہانیاں ساکوں مختلف قسم
دے موضوعات بارے معلومات تے سبق ڈیندے جو اسماں کہیں ہک وڈی مشکل
توں نج سگدے ہیں تے نال ہی کیوں بے سہارے دے منتظر ہندے ہیں۔ خیر
تے شردے آپس وچ مکرار اونال کیوں ہر ہمیشہ نیکی تے خیر جیت ویندی ہے۔

لوک قصہ کہانی دی مدنال اساف آون آ لے مشکل ترین حالات دا سامنا کر سگدے ہیں۔ اپنی موجودہ نالائقاں کوں ماضی دے شاندار قصیاں وچوں بھلیا ہو یا سبق تے نصیحت یاد کرتے اگوں دی حیاتی وچ کامیابی حاصل کر سگدے ہیں لوک قصہ دلفن ایہو ہے جو حیاتی دے مشکل پنڈھ دیاں تکلفاں تے ڈکھ کوں عقل مندی تے نصیحت دے عمل نال حل کروں۔ قصہ گوئی دافن اتنا ہی پرانا ہے جتنا خود انسان۔ اساف قصیاں کہانیاں بارے ایں گال دا اندازہ نی لاسگدے جو اے کتنے پرانے تے قدیم ہن۔ لیکن اے گالھ تاں حتمی ہے جو قصے کہانیاں دا سفر صدیوں توں جاری و ساری ہے۔ قصے کہانیاں کہیں بک انسان دی مشترک تخلیق نی ہوندے بلکہ اے کئی ادوار تے ماحل وچوں لگھ کے مکمل تھیہ دن۔ قصے کہانیاں دی زبان تے کردار مختلف زمانیاں وچ مختلف ہوئی، پردیا دے سارے دانشوراں دا ایں گالھ تے وی اتفاق ہے جو لوک قصہ دلفن پوری دنیاں وچ کو ہے۔ پوری دنیا دے لوک قصے کہانیاں کہو سویاں ہن، پر اے اپنے علاقے، تہذیب و تمدن، جغرافیہ، ثقافت تے زبان پاروں مختلف نظر آندیاں ہن۔ اے لوک قصے بک کن تو پئے کن تیئں منتقل تھیہ دے رہے ہن۔ ایں سائے ساکوں لوک قصے کہانیاں دا لکھاری بک نی اتے شاید دنیا دا کوئی ادب لوک قصے کہانیاں دے تخلیق کاردا پتہ لا سگدے؟ ایندی تھیق دی لوڑ ہے۔

لوک قصے کہانیاں بارے اے قیاس دی ہے جو اے محض خیالی، بے مقصداتے مافق الفطرت عناصر تے مشتمل ہوندے۔ جہاں واقعی حیاتی نال کوئی تعلق نی ہوندا۔ مگر اے آکھن آ لے بھل دیندیں جو اے کہانیاں صرف اوں ویلے آ کھیاں گیاں ہوں جیڑھے ویلے انسانی حیاتی فکری اتے ڈھنی طور تے ٹھویں مرحل توں گزر دی پئی ہوئی۔ پر ایدے وچوں دی مقصدتے فلسفہ دی ایہو ہوندے جا انسان اپنے ڈر تے خوف کیوں ختم کرے تے ول آپنی حیاتی کوں امن و سکون تے آرام نال گزارے۔

ول کہیں حد تیئں اے گالھ دی ٹھیک ہوندی ہے جو قصے کہانیاں وچوں تاریخ تے سماجیات دے اعوامل مکمل طور تے نی ملدے جیڑھے ساکوں چاہیدے ہوندے یا جہاں دی اساف توقع تے امید رکھیہ دے ہیں۔ لیکن ساکوں اے پہلو دی ذہین وچ رکھنا پسی جو اے دور انسان دے کئی قسم دے توهہات تے وسوے دور ہا۔ ہبھوں ساریاں حقیقتاں دیاں بندہ اپنے طور تے تاویلاں تعمیراں کڈھیہ دا۔ ایں سائے قصے کہانیاں وچ مکمل سماجی، ثقافتی تے تاریخی رویے تلاش کرن آسان کم نہ ہا۔ لیکن ول وی

ساکوں اپنے ورثے دی گوں کرنی چاہیدی ہے۔ افسوس جو ساڑا لوک ورشا اونویں نی سننچالیا گیا جبویں اوندراحت بند اہا۔ ایندی طرف اونویں اہمیت نی ڈتی اگنی جبویں سائنس دی طرف ڈتی اگنی ہے۔

حالانکہ اج دامعاشرتی سماج ہبوں مسائل داشکار ہے۔ جدید ٹیکنا لو جی دے باوجود لوکاں کوں روحانی خوشی تے پیار فی ملدا اپیا۔ ہر طرف لاغرضی، لائق تے حد نظر دے، انسان اخلاقیات کوں ختم کیتی ویندے۔ حالانکہ انسان دی سبھ توں پہلی فضیلت اخلاقی اقدار ہن۔ انسان اپنا ماضی گم کر چھوڑ یے۔ ماضی دے سنہری سو جھلے دیاں کرناں کوں ختم کر ڈتے۔ اگر اے ڈیوبلد اراہندا تاں اج ساڑا ایویں حال نہ ہوندا۔ انسانی حیاتی اج دہشت گردی تے بد امنی داشکاروی ایں پاروں ہے۔ اساف اشرف الخلافات دیاں اخلاقی قدر اس دی پامالی شروع کر ڈتی ہے جبکہ انسان کو لوں اگر ہر شے موجود ہے تاں صرف اخلاقی داش تے اقدار کی تھی تاں اوندی زندگی بغیر پھل دے خوشبو و انگوں ہے۔ فطرت نال خوبصورتی ساکوں ساڑا لوک ورشہ ڈسیندے۔ اب کے دور دے سارے مسائل داخل اساف اپنے بزرگاں دیاں لوک داش نال گندھیاں گالھیں وچوں کڈھ سگدے ہیں۔ اج حیاتی دا جبر ساکوں بک عجیب خوف وچ بتلا کر چھوڑ یے۔ ایں خوف تے ڈروچوں نکلن دا واحد حل ایہو ہے جو اساف اپنے ڈوے عظیم لوکاں دا ورشہ سامنے گھن آؤں۔ ول ایکوں اب کے دور دے تباہ نظر وچ پڑھوں تے خطے دی اصل روح کوں شناخت ڈیونی دی کوشش کروں۔ لوک ادب دا پیغام خلوص، بھلائی تے محبت ہوندے۔ ایندرا مقصد شر دے مقابلے وچ خیرو بھلائی دا طالب تھیون ہوندے۔ ایندی ترجمجی اکھوی ہوندی ہے، جیندی مدنال لوک داش تے دناوت بتر تے سامنے آندی ہے اج ساڑا ترجمجی اکھلوک ادب دی دید ختم تھیہ دی ویندی ہے۔ ول اگر ساڑا ترجمجی اکھوی طور تے ضائع تھی اگی تاں ول اساف اپنا قیمتی حکمت نال بھریا خزانہ نہ ڈیکھ سکھوں۔ اج اساكوں انہاں چیزاں دی سانجھ سننچال کرن دی اشد لواڑے۔ ایہ شے سینہ بسینہ بک نسل توں ہی نسل تیئں زبانی و زمانی منتقل تھیہ دی رہ ویندی ہے۔ ول اگر نور ختم تھی گیا تاں ول اساف انڈھیاں و انگوں ٹرسوں اتے ساکوں سہارے دی لوڑھ پوئی۔ دنیا وچ کامیاب قوماں اپنے فوک لورا تے لوک ادب دی چھاں وچ رہا گن۔ ایں ساگوں انہاں کوں مت و ہجن دی دھپ کجھ نی آکھیا۔ اج دے ایں افرا تفری دے دور وچ اسافے کو لوں میڈیا تے حیاتی دی تیز رفتار یلغار ہر شے چھک گھدے۔ ایں کوں نویں سروں محفوظ کرن دی آہر کرنی پوئی۔

سرائیکی قوم دی ثقافتی سنجان ”سرائیکی اجرک“

ظہور دھرمیجہ

(چیف ایڈیٹر ڈینھ وار جوک سرائیکی ملتان، دریہ اسماعیل خان)

سنہی اجرک بسم اللہ! پروسیب دی سنجان اسیڈی اپنی ہووے، نت فکر رہندی ہی۔ سرائیکی اجرک داخیال میکوں یک مدد کنوں ہا۔ میں فریدی رومال کوں عام کرن دے نال اینکوں اجرک عج تبدیل کرن بارے وی کوش کیتی۔ ایں سلسلے اچ میں کراچی گیا، کپڑے دی وڈی مارکیٹ عج انہائیں پاریں کوں ملیا جیرھے فریدی رومال تھوک تے تھیمند۔ میں انہائیں کوں آکھیا جو فریدی رومال کوں وڈا کرتے ایندی اجرک ٹھوڑا یو۔ انہاں آکھیا کوئی مسئلہ کائی پر کم از کم ٹشان بکھر ہزار چوکڑی دا آرڈر ڈیو۔ میں سگنتیں تے دوستیں نال صلاء کیتی، میکوں سارے آکھن ٹھیک اے، اسیڈی اپنی سنجان ہووے، پرمیکوں بکھار داو پر ابا جو فریدی رومال کوں آیا و جھے مسلک آ لے قبول کریں یانہ کریں؟ جیکر نہ کیتا تاں اے سرائیکی دی قومی سنجان نہ بن سکے۔ میکوں چیرھاو پراتے وسوساں ہا او 21 فروری 2012ء کوں جناح ہاں خانپور ماء بولی دے کھٹاچ سامھے آیا۔ سکیں نور تھیم سٹچ تے آون آ لے سارے مزمانیں کیتے فریدی رومالیں دا اہتمام کیتا۔ بسم اللہ تھی۔ تلاوت کرن آ لے دے، گل وچ فریدی رومال پوایا گیا، اوں لہا چھوڑیا، ولایا چھوڑیا، اوں والا لہا چھوڑیا۔ تقریب مگن تے میں اوں توں پچھیا تاں مولوی صیب جواب ڈتا جو اے بریلویں دی نشانی اے، میں دیوبندی آں۔ میکوں گالھ دی سمجھا آگی۔ میں سوچ گھدا جو فریدی رومال کوں اجرک بناون آلام منصوبہ کامیاب نہ تھی۔ کیونجو اسماں ایہو جہی نشانی چہندوں جیمند اعلق دھرتی تے شافت نال ہووے تے اینکوں سارے فرقے تاں کیا وسیب عج رہن آ لے ہندو، مسلم، عیسائی سب خوشی نال پاؤں تے خوشی نال ٹھمکاون۔ میں فیصلہ کیتا جو سرائیکی اجرک ٹھوائی ونجے تے ایندے واسطے کم شروع کیتا ونجے۔ سرائیکی اجرک سانگے ڈیزاں شروع کر دتے گے۔ کمپیوٹر تے کجھ ڈیزاں بنائے گے تے انہائیں کوں فیس بک تے دی لاتا گیا۔ دوستیں پسند کیتا تے کجھ تجویز اں آیا۔

سرائیکی اجرک دا پندھن:

کمپیوٹر تے اسماں جیرھے ڈیزاں بنائے اوٹھے آئنسیں کوں چاگیو سے انہاں آکھیا جو حالی فی الحال نویں ٹھپے نہ ہوا تو جیرھے ٹھپے اسیڈی کوں ہن انہاں

ساکوں انہاں قصیاں کہانیاں وچ رسم و رواج، تہذیب و تمدن اتے علاقے دی ثقافتی شاخت دے نال جغرافیائی خدوخال ضرور نظر آندے ہن۔ ایں سانگے قصے کہانیاں دے کردار اوں خلے دی مناسبت نال ہوندے ہن جھاں انہاں قصیاں کہانیاں دا تعلق ہوندابا۔

لوک قصے کہانیاں وچ نہ صرف غیر حقیقی تے خیالی دنیا ہوندی ہے بلکہ اے قصے کہانیاں ساکوں منڈھ قدمیں لوکاں دی سوچ، ورتا، ورتاوا، انہاں دے ادبی رجحانات انہاں دے خیالات، فکر، زبان، ثقافت، تہذیب و تمدن و رواج، رہن سہن، توهہات و خواہشات اتے خوف بارے وی ڈس ڈیندیں۔ لوک ادب بارے اے تاں ہر بک کوں پتیہ ہے جو اے بک سینہ توں ہے سینے وچ سفر کریندے تے ول بک نسل توں ہی نسل تیئیں پچ ویندے۔ اے عمل ہزار اس سالاں توں جاری ہے۔ وقت دے نال نال تبدیلیاں آندیاں را ہندن قوماں دے آپس دے میل جوں نال بک قوم دی روایات تے رسماں ڈوجھی قوم وچ منتقل تھیمند یاں را ہندن اے بک فطرتی عمل ہے۔ ایندرا راقعہ تھیمند ارا ہندے۔ اے آکھو جو لوک ادب سارے انساناں دی مشترکہ میراث تے ادب ہے ایندے وچ بک قوم دے رسم و رواج دا ہی قوم وچ منتقل تھیون کوئی جیرانی نہ گالھنی۔ اے قدرتی عمل ہے۔ لوک قصے کہانیاں دنیادے مختلف خطیاں نال تعلق رکھن دے باوجود اپنانیت دا اظہار کریندیں۔ انہاں قصے کہانیاں دے کردار، موضوعات، فکر تے سوچ منظر زگاری، کردار اس دی نفسیات، خیرتے شرداران، غلبی امداداتے سماجی و معاشرتی صورت حال کو سانویں ہوندی ہے۔ البتہ انہاں لوک قصے داستاناں وچ جیڑھے پرندے تے زناور آندن، انہاں وچ علاقی سلط تے خیرتے تے شردی فطرتی عادتاں اپنے اپنے خطیاں دے اسکارا نال بک ہے توں مختلف ہوندیں۔ لوک ادب ساکوں مختلف علاقیاں دے لوک قصے تے کہانیاں دے موضوعات تے رجحانات کوں سمجھن وچ مدد ضرور ڈیندے۔ سبھ توں اہم گالھ جو لوک قصے دافسہ ہو ہے اوہ ہے انسانیت دی فلاح و بقاء۔ اے ساکوں نصیحت تے دانش دا بیش بہا قیمتی خزانہ میر کریندے جیبندی مدد نال اسماں اپنی حیاتی دیاں چڑھیاں گندھیاں کوں سلجنوان تے آسان کرن وچ بھرپور کردار ادا کریندے ہیں۔ ایہ انسانی حیاتی کوں ناماہیدی تے شکست توں دور کھیندے، ایندے اندر بک نوال جذبہ تے جوش پیدا کریندے۔

اوکامیاب تھی گئے۔ انہاں میکوں حیدر آباد گیا تے اجر کیس دا آرڈر ڈتا۔ ولا اسماں حیدر آباد دے انہاں میں دو کاندھاریں کول گے، جہاں دا کروڑاں روپے دا کاروبار سندھی اجرک دا ہے۔ اوپسے دو کانیں تے کوئی پیا کپڑا رکھدے ای فی صرف سندھی اجرک رکھیں۔ اسماں انہاں میں کوں سرا نیکی اجر کاں بنوون تے انہاں کوں بطور کاروبار چلاون دی ارداں کیتی تے آکھیا جواے اجر کاں تھاں سرا نیکی وسیب دے دکانداریں کوں بھجوں، ہوں و کس پر انہاں نہ منی۔
سرا نیکی اجر کاں بن آیا:-

حیدر آباد چوں سرا نیکی اجر کاں بن آیا۔ ٹوٹیں رقم انہاں میں ایڈوانس گھدی۔ بندل آئے تاں کچھ اجر کاں ٹھیک نہ ہن۔ کپڑا اچھاڑیا ہو یا ہا۔ میں شکایت کیتی تاں اوزراض دی نال تھی گے۔ میں کچھ عرصہ بعد نویں آرڈر دا آکھیا تاں انہاں آکھیا فی الحال رُک ونجو۔ نہراں بند تھی اگن، ایں سانگے مال تیار نی پیا تھیمید۔ میں پچھ کچھ کیتی تاں میکوں ڈسیا گیا جو واقعی اجر کیں والے نہیں دے پانی نال ہوندے۔ چپ کر گیو سے۔ کچھ عرصہ بعد حیدر آباد گیا۔ جام ذوالفقار کوہنہار اسیں میڈے نال سارا ڈینخ بھج دے رہ گے پر کم نہ بیا۔ جام ذوالفقار کوہنہار ایں گالھ تے رنج تھئے تے ارمان کیتے جو رقم دی ڈیندوں، متاں دی کریندوں، پر کم نی بنددا۔ میں آکھیا موٹھے نہ تھیو، اے نہ بناون پر کے تو نہیں؟ جیکر اسماں سرا نیکی اجرک دے کم کوں چائے تاں ایکوں تو ز پھکپوں۔ اللہ دے فضل نال ہم ڈینخ او آؤ سے جو سرا نیکی اجرک عام تھیسے۔ سندھی اجرک آلی کار ہر جاہ تے ہر دکان نے ملے۔ ایں اجرک کوں ہن کوئی نر و کسے جواے سرا نیکی قومی شناخت دا سوال اے۔
سرا نیکی اجرک دی سوکھڑی:-

سرا نیکی شناخت دے سلسلے اسماں فریدی رومال کوں تحریک دی ٹھکل عج ہر جاہ تے پچائے۔ ہمیں کوں تھفے ڈتن تے ہر کٹھ میں اچ پنجاہ پنجاہ، سوسو فریدی رومال دی دوستیں کوں گفت کیتیں۔ دوست ہمن سرا نیکی اجرک دی دی او نویں خواہش کریندن۔ فرق اے ہے جو فریدی رومال ستاہا، سرا نیکی اجرک اوں توں ترائے گناتے وڈی اجرک اوں توں دی مہاگی اے۔ تھو لے سنگتی اتکھے ہن جیر ہے مل گھنداں، باقی سارے سنگتی تھنے دی سک رکھن۔ میکوں تاں لکھوار خوشی اے پر کے تینیں؟ ہمکیں تاں اتکھا کا وڑیا جو میکوں آکھن لگا جو تھاڈی سرا نیکی اجرک دی مشہوری کریندوں، سوہن حلے دا ڈپے دی نال ڈیو۔ میں اوکوں سمجھایا تاں اوں آکھیا ٹھیک اے سئین بے مل گھنٹی اے تاں ول اسماں سندھی اجرک

کوں اسماں لا ڈیندوں۔ تھاں انہاں میں کوں ڈیکھو، پسند آون تاں ولا جیویں آکھسو۔ سب توں پہلے بک قدیمی ٹھپے آلے جبر ھے جو ملتان کینٹ آلے پاسے بک میت دے نال ڈھن، کوں کپڑا اگھنا ڈتا، انہاں رقم دی اڑھا ساری گھن گھدی پر کم نہ بیا۔ ولا حسین آگاہی تے گلی کمنگ اس آلسیں کول گئے، اتحاں دی چس نہ آئی۔ اندر وون دلی گیٹ گے۔ ہر کوئی نویاں صلا میں ڈیوے، کچھ لوک اے آکھن جو تیچ ڈواہ لکھ ہووے، فصل آباد ونجو تے اتحوں کپڑا پرنٹ کراؤ، پر اتحاں تھولا کپڑا نہ بئے ڈھیر سارا ہووے۔ اتنی رقم کتحوں آوے؟ میکوں شوکت مغل صیب آکھیا کرافٹ بزار آلسیں نال صلا کروں۔

استاد امیر بخش آف کھروڑ پکا:-

اسماں کرافٹ بزار ملتان گئے، ملتان دے عالمی شہرت یافتہ نقاش ملک عبدالرحمن کوں ملیو سے۔ کرافٹ بزار دے پے سارے سنگتی دی ملنے۔ اسماں اپنا مدعا بیان کیتا۔ قدر توں استاد امیر بخش آف کھروڑ پکا اتحاں پہلے توں آئے پیٹھے ہن۔ ملک صیب انہاں نال ملوایا، اسماں اتعارف کراتے آکھیا جو ملک امیر بخش صیب تھاڈا امسکلے حل کر سکدیں۔ گالھ بات تھی۔ انہاں آکھیا جو تھاں کھروڑ پکا آو۔ میں کھروڑ پکا گیا۔ رقم ڈے آیا تے انہاں کوں ڈسیا جو 7 مارچ 2014ء کوں سرا نیکی فیشیوں اے۔ تھاں اسماں دی لاح رکھنی اے۔ انہاں مہربانی کیتی، سرا نیکی اجرک تیار کیتی۔ سندھی اجرک والے گھرے رنگ تاں نہ ہن پر بسم اللہ تھی اگئی۔ ولا استاد امیر بخش صاحب نال رابطہ رہ گیا تے پیاں اجر کاں دی نوایاں پر اصل رنگیں آلی سکتے آس باقی ہئی۔

سنده دا درورہ:-

سرا نیکی اجرک دے سلسلے عج میں سنده دے شہر جام شورو گیا، پچھ اچھ کیتی، اپنا مقصد بیان کیتا۔ کجھ نہ ڈسیا گیا۔ شنست سندھی دانشور دوستیں گالھ کوں او لاؤ تا ہووے۔ کیوں جو انہاں میں کوں ”سرا نیکی اجرک“، ”الوط و دی چنگانہ پیا لیلد اہا۔ ایں دورے تے میڈے مرحوم دوست، بھرا تے سنگتی غلام مصطفی خان تے جیون جو گے محمد علی خان دی ہن۔ انہاں آکھیا جدید دورے، ٹھپے پسے چھوڑو، کراچی ونج تے کہیں کوں آکھدوں، اجر کاں تیار کراؤ یں۔ میں ولا کراچی گیا۔ انہاں آکھیا ”بڑا آرڈر دا اور رقم ایڈوانس جمع کراؤ“۔ وڈے آرڈر دی نہ ایڈوانس رقم ہئیے نہ جمع کرائی۔ ہمکیں دی واری ول میں حیدر آباد سرا نیکی قوم پرست دوست سئین ذوالفقار کوہنہار کوں تکلیف ڈتی۔ انہاں بھج دھرک کیتی، اوڑک ہمک جاہ توں

اے سرا یکی وسیب وچ جاہ جاہتے نیلے رنگ کوں پسند کیتا ویندے۔ مخدوم جاوید ہاشمی سرا یکی کھپڑے، موپائل نے ایس ایم الیس چالائیں جو اس سرا یکی اجرک کوں بجاہ لیسوں۔ اوکوں وسیب دے نینگریں ولداڑ تا جو سرا یکی اجرک سرا یکی داقوی پرچم اے۔ بچ توں سرا یکی جھنڈے کوں بجاہ لیسیں تاں کیا اسماں تیکوں چھوڑ ڈیسوں، ول اوچھو مار گیا۔ میڈ اعرض کرن دامطلب اے ہے جو مسائل ہن پر انشاء اللہ تعالیٰ اسماں چکھوں نی پہنچا۔ سرا یکی اجرک کامیاب کرتے رسوس۔

سرا یکی اجرک دی ترخ:

اجرک سرا یکی خٹے دی صدیاں پرانی ثقافتی علامت ہے۔ ازرق دالوظ عربی اچوں آئے۔ اجرک دالوظ ”ازرق“ توں تبدیل تھی تے اجرک بن گے۔ ایدا مطلب تھیندے ”نیلا“، تاریخی واقعایویں ہے جو عرب فوجاں محمد بن قاسم دی سربراہی اچ سلطنت ملتان تے حملہ آر تھیاں تاں ڈھیر سارے لوکاں لپٹے موٹھے تے ”لوکاراں تے چادر اس“ زیب تن کیتیاں ہویاں ہن جیڑھیاں ملتانی کاشی دے نیلے رنگ نال رنگیاں ہویاں ہن۔ جبڑاں عربیں ڈھاتاں انہاندے منه اچوں خوشی تے کن جیرانی نال لوٹ ”ازرق ازرق“ یعنی ”نیلا نیلا“ نکلیا۔ بعد وچ ایں چادرتے لوکاراں نال اجرک تھی گیا۔ کیوں جو کجھ مقامی لوک ”ز“ کوں ”ج“ کرتے لیندے ہن۔

سرا یکی اجرک گشیدہ میراث:-

انہاں توں پہلے تے انہاں توں بعد دی حملہ آوری دی وجہ توں سرا یکی قوم تے سرا یکی خٹے نال جو ہنی او ڈک الگ تاریخ تے الگ دردناک داستان اے، سرا یکی وطن توں بے وطن تھئے، سرا یکی وچوں سندھی، پنجابی، اردو، پوچھوہاری ہند کو تے بیان زباناں پیدا تھیاں پر سرا یکی دی تہذیبی ثقافتی تے جغرافیائی شناخت مٹاڑتی گئی۔ سندھی بھرا نویں کوں شناخت تے صوبہ مل گیا تے اجرک دے رنگ تبدیل تھی تے سندھی اجرک بن گئی اے وی ڈسی ونجاں جو سرا یکی اجرک سندھی تاریخی موقعے تے سرا یکی قوم اپنی صدیاں پرانی اجرک کوں اوندے اصل رنگاں وچ جگ جہان دے سامنے گھن آئی اے تے اپنی گشیدہ میراث کوں اونویں زندہ کیتے جیویں سرا یکی زبان تے سرا یکی ثقافت کوں زندہ کیتا گے۔

کی جی گاں اے وی کیتیں ونجاں جو سرا یکی اجرک دار رنگ نیلا ہے تے نیلے رنگ نال سرا یکی وسیب دا ڈاگا نڈھا ہے۔ ڈک تاں پوری دنیا وچ نیل دی کاشت تے باہر لے مکاں کوں برآمد دا ڈا علاقہ سرا یکی رہ گئے۔ ڈو جھا اے جو اساؤ سے سندھ دریا دا نال ”نیلاب“ وی ہے۔ بیا اے جو نیلے رنگ دے دیں کوں

گھنسوں۔ ڈک بے نصیبہ سرا یکی نینگر جیرھا جزل مشرف دی جھولی وچ سرا یکی سرا یکی کھپڑے، موپائل نے ایس ایم الیس چالائیں جو اس سرا یکی اجرک کوں بجاہ لیسوں۔ اوکوں وسیب دے نینگریں ولداڑ تا جو سرا یکی اجرک سرا یکی داقوی پرچم اے۔ بچ توں سرا یکی جھنڈے کوں بجاہ لیسیں تاں کیا اسماں تیکوں چھوڑ ڈیسوں، ول اوچھو مار گیا۔ میڈ اعرض کرن دامطلب اے ہے جو مسائل ہن پر انشاء اللہ تعالیٰ اسماں چکھوں نی پہنچا۔ سرا یکی اجرک کامیاب کرتے رسوس۔

پنجاب لوک سجاک:-

پنجاب لوک سجاک ڈک این جی او۔ اون اجرکیں دی ڈیماںڈ کیتی تے آکھیا جواندے اُتے پنجاب لوک سجاک لکھیا ہو یا ہو وے۔ میں معذرت کیتی۔ ایں سا گئے جومیکوں ایں گا لھ دا ڈر ہے جو جویں اسیڈی بھوکیں تے سنجان دے نال نال پنجاب اسیڈی ہر شے تے قبضہ کیتی کھڑے۔ ایویں سرا یکی اجرک کوں دی پنجابی اجرک آکھ ڈتا ویسے۔ انہا میں دا آکھن اے ہا جونویں سال دے شروع وچ پنجاب لوک سجاک دے ڈھیر سارے پروگرام سرا یکی علاقوں اچ تھیس، ہزاراں اجرکاں اسماں گھنسوں۔ تھا کوں ایندے وچ چڑگاں منافع تھی ویسے۔ میں آکھے میکیوں نہ تاں اتھا منافع چھیدے تے نہ اتھجھی دولت۔ سرا یکی اجرک ہے، انشاء اللہ سرا یکی اجرک رہے۔

سرا یکی اجرک پنج ہزار سال قدیم:-

ملتانی کاشی پوری دنیا وچ مشہور اے۔ ٹساں سندھ ونجو تے بھانویں بلوجستان۔ تریخی عمارتیں تے تھا کوں ملتانی کاشی گری دے نقش نگار نظر آؤں۔ گاں صرف پاکستان یا ہندوستان دی نی، ایران، عراق، شام، مشرق وسطی تے بھانویں بلج بخارتے کاشغرتیں پے ونجو۔ تھا کوں ملتانی کاشی گری دے رنگ فیروزی تے نیلانظر آؤں۔ سرا یکی اجرک دے رنگ وی ایبے ہن۔ انہا میں رنگیں تے انہا میں رنگیں دے پھٹل پوٹیں دی ترخ پنج ہزار سال اے۔ انہا میں رنگیں وچ سرا یکی اجرک متعارف کراتے اسماں اپنی پنج ہزار سال دی ترخ کوں زندہ کیتے۔ اے صرف سرا یکی اجرک نی سرا یکی قوم دی پنج ہزار سال بعد ڈک نویں زندگی تے نواں جمنا ہے۔

سرا یکی اجرک دارنگ:-

سرا یکی اجرک دے رنگیں کوں ہر جاہ تے ڈاٹھا پسند کیتا گے۔ سرا یکی اجرک دے رنگ اکھیں کوں ٹھاڑل ڈیندے۔ سرا یکی اجرک دے رنگ فیروزی تے اسماں اسیڈے وے دے قدیم رنگ ان۔ انہا میں رنگیں دی ہزار سالیں دی ترخ

(i) حکایت

عربی، فارسی تے اردو وچ بلکوئی اخلاقی کہانی کوں حکایت آکھیا ویندے۔ مثلاً دیوان ساون مل (ملتان دا حکمران) دے کول ہک مقدمہ پیش تھیاتے ہک پہنچ آپتی کیتی جو میں ماکھی وچیند اپٹھا ہم مقرر جو گیا تاں کہیں میڈے پیے وی چا گھدن تے ماکھی وی۔ دیوان پچھیا تیکوں کیندے تے شک ہے اول آکھیا: سیں فلاٹے فلاٹے چار بندے میڈے نیڑے تیرے ہیں۔ دیوان بھکوں وھوا گھدا۔ سارے جیڑھلے حاضر تھے تاں دیوان ہک کنوں چوری واپس پچھیا۔ سبھ انکاری ہن۔ دیوان آکھیا۔ ایندا فصلہ بھوں آسان ہے جنیں ماکھی چاٹی ہے تاں اوندی انگل کوں ضرور ماکھی لگی ہوئی۔ تساں واری واری میڈے منہ وچ انگل ڈیو ہئے پتہ لگ ویندے کیڑھا چور ہے۔ سبھ کنوں پہلے اے شخص آوے۔ جیڑھلے او شخص آگوں ودھیا تاں ڈو جھے ہولے جئے کپڑے نال اپنی انگل صاف کیتی۔ دیوان پہلے کوں پتھج تے ڈو جھے کوں سڈ گھداتے آکھیا ایہو چور ہے تے چوری وی آمنا کر گیا۔ تے منت معافیاں منکن لگ پیا۔

ایندے وچ عقل و دانش دے نال نال ایہ سبق وی ملدے جواندر ہووے چ تے کوٹھے چڑھ تے چخ آتے کوڑتے چوری آتے کھاندا چور پکڑتھ تے راہندے۔

ڈاکٹر گیان چند حکایت دی تعریف ایں کریںدے۔

”حکایت اخلاقی یا نیم اخلاقی ہوتی ہے لیکن

حکایت کے لئے محض اخلاق کافی نہیں اس میں قصہ پن کا ہونا ضروری ہے مثلاً گلستان سعدی یا اخلاق محسنی میں جن واقعات یا مکالموں کو حکایت کہا گیا ہے ان میں سے اکثر میں قصہ پن نہیں ہے اس لئے ان لفظ حکایت کا اطلاق صحیح نہیں۔“ (8)

(ii) قصوصہ

قصوصہ کوں نقل وی آکھیا ویندے ایندے وچ سادہ، مجتھر جہی کہانی پیش کیتی ویندی ہے۔ کیوں جو کہانی داما دہ ”کہنا“ کنوں ہے تھوں قصوصے یا نقل دی بنیاد عموماً آکھان تے ہوندی ہے۔ قصوصہ وچ کہا اہیں نصیحت، کہا اہیں چس، کہا اہیں واقعاتی رنگ ڈھنگ ہوندے آتے کہا اہیں کہانی کیتے محبت یاد لیل دے طور تے پیش کیتا ویندے۔ تھوں ایندے وچ لطیفیاں آتے آکھان کوں

سرائیکی وسیب دا صوفیانہ لباس وی آکھیا ویندے۔ اسماں یاں تریکتیں کپڑے دھوون دیلے چڑھے کپڑے کوں نیل ضرور ڈیندے۔ تاں جو کپڑے کوں سو بھر مل ونجھ تے اوصاف تے چمکیلا ہن ونجھ۔ نیل دے خواص وچوں ہک میل کپن وی ہے۔ اسیڈے وسیب وچ گپک کوں نیل ڈیون ضروری سمجھا ویندے۔ ایہا جب ہے جو ہک آکھان ”گذر نیل دی حوض اچ ونجھ پوے تاں مہاندرانی بن ویندرا“۔ عام ورتیا ویندے ایں بارے ہک کہانی وی ہے ہر حال سراۓ یکی وچ نیل کوٹ، نیل واہ، نیل گڑھ تے ایہو جبے ہوں سارے نال نیل دی عظمت دی نشانی ہن تے نیلے رنگ دی سراۓ یکی آجرک سونے تے سہاگہ ہے۔ تاریخی حقیقت اے وی ہے جو پوری دنیا اچ نیل دی بیداوار دا سب توں ڈا مرکز سراۓ یکی وسیب رہے۔ اچ جینکوں ٹھٹھے صادق آباد آکھدن، ایندا اصل نال ٹھٹھے پاولیاں ہے۔ ایں سارے علاقے وچ نیل دی بیداوار تے اوندی ترخ بھری پی اے۔ ایں سانگے اسماں آکھدوں جو کہیں جاہ دا نال نہ ٹاؤ، نال وٹاؤں دا مطلب اوندی تارخ کوں قتل کرن ہوندے۔ وقت ویلہا تیزی نال بدلدا پے۔ اس اپنے نیلاب تے اپنے آپ کوں والا گول گھدے۔ رفت عباس سچ تاں آکھئے:

اسماں تاں نیلیاں سلحاح اتے پھل بناون آئے
ہُن جے نوبت وچ پئی اے تاں ویس ویہدے پئے ہیں

لوک قصے دیاں ونکیاں

شہزاد خان لغاری

قصے کہانیاں کوں ڈھیر ساریاں ونکیاں وچ ونڈیا ویندے جنہاں وچ حکایت، نقل قصوصہ، حیوانی کہانیاں، تمثیل، اخلاقی کہانیاں، قصص المشاہیر، اساطیر، رزمیہ مارکین، رومان جاتک کہانیاں اتے لوک کہانیاں شامل ہن۔ پرسیے ونکیاں دا مطبع نظر چھڑا کو ہے۔ خیر تے شر دا فساد تے اوندے وچ خیر دی فتح۔ ہر تہذیب وچ وکھ وکھ ونکیاں وچوں کجھ ڈھیر مقبول ہویندے تے کجھ گھٹ۔ اتحاد ساریاں ونکیاں دا تعارفی ویورا کیتا ویندے۔

sometimes inanimate, are, for the purpose of moral instruction, made to act and speak with human interests, any tale in literary form, not necessarily: and passions, probable in its incidents, intends to instruct or amuse plot or series of events in an epic or dramatic poem a ridiculous story, an old: A fiction or myth: (arch) subject of common talk. v.i.to: a falsehood: wives' table tell fictitious tales. Fa'bler a writer of narrator of fiction.....
Fabulist one who invents fables."(11)

ڈاکٹر گیان چند انسائیکلو پیڈیا برٹانیکا وچوں ڈاکٹر جانسن دی اے تعریف
نقل کریںدے:

"یا ایک بیانیہ ہے جس میں حیوان یا بے جان اشیاء اخلاقی تلقین کے لئے آدمی کی طرح بولتے چلتے ہیں اور انسانوں جیسے کام کا ج کرتے ہیں۔ فیبل میں محض ایک واقعہ کا مختصر اور سیدھا سادہ بیان ہوتا ہے۔"(12)

سرائیکی لوک کہانیاں تے داستانیں وچ ڈھیر سارے پکھی، زناور، بھل ہوٹیاں، فلورا تے فانا پولیمدا الیندا انظر دے۔ جیویں سیف املوک تے ڈھیر سارے قصوصے وغیرہ اوتے ڈتا گیا گدڑ آلا قصوصہ وی اپنی اصطلاحی صورتحال وچ فیبل ہے۔

(iv) اخلاقی کہانیاں

حیوانی کہانیاں (فیبل) نال ملدیاں جلدیاں اخلاقی کہانیاں کوں اگریزی وچ پیرا بلس (parables) آکھیاوندے۔

واقعی طور تے پیش کیتا ویندے۔ مثلاً قصوصہ ڈیکھو:
”گدڑ ڈھہ پیا کھوہ وچ ٹپ مار مارتے نہ نکل سکیا۔ اک نک تھی تے آہدے：“ایں گیروں تاں دل آہدے بندہ کڈا ایں منہ کرو نجے۔“
کہا یا قصوصہ ڈیکھو:
جتنے نائی کنوں وال مُوندے ہوئے پچھیا:
میڈے وال چوکھے وڈے تھے ودن؟
نائی ولدی ڈٹی جتنے تیڈے اگوں آپس ن۔
(9)

(iii) حیوانی کہانیاں (Fables)

بعض کہانیاں وچ حیوانات بھل ڈان، پھاڑتیں بندیاں کلی گا حصیں کریںدے، کھلداے کھیڈے، گردے پھر دے تے اپنی مرضی نال عمل تے رو عمل کریںدے نظر دن۔ انہاں حیوانی کہانیاں کوں اگریزی وچ آکھیاوندے۔ بے اے کڈن فیبل دی ایس تعریف کریںدے۔

"Fable (L fabula Discours, story) A short narrative in prose or verse which points a moral. Non-human creatures of inanimate things are normally the characters."

"The Presentation of human beings as animals is the characteristic of the literary fable and is unlike the fable that still flourishes among primitive peoples."(10)

پڑک فیبل بارے ایں آہدہ:

"Fable Fa'bl, n. A Narrative in which things irrational, and

تصورات نال ہوندے۔ بر و پھلی کہانی ہمیشہ کہیں فرضی قصے دی شکل وچ ہوندی ہے۔ جیندے کردار اپنے عمل تے رعمل نال خیالات تے واقعات دی بنت کریندے۔ بھل اپنے مخصوص ذاتی تے اجتماعی اثرات نال باطنی تصورات آلے پاسے با مطلب شارتاں کریندے۔

ڈاکٹر غلام رسول مکرانی تمثیل (Allegory) دی تعریف کریندے ہوئے لکھدے:

”اگریزی لفظ (Allegory) ہک یونانی لفظ

”Allegoria) سے مشتق ہے۔ لفظ“

در اصل دو حصوں پر مشتمل ہے۔ ایک حصہ (Allos) جس

کے معنی ہوتے ہیں۔ (Other) یعنی دوسرا اور دوسرا

حصہ (Agoria) جس کے معنی ہوتے ہیں

”یعنی بولنے ہوئے۔ چنانچہ الیگری کا

مطلوب ہوا ”دوسرابولتے ہوئے“ اس مطلب کی رعایت

سے الیگری کی اصطلاح کا مفہوم یہ ہوا کہ اس میں جو اپری

سطح پر جو بیان ہوا ہے وہ دوسرا ہے ”یعنی جو اُول ہے اور اصل

ہے وہ باطن میں چھپا ہوا ہے۔ اس لئے الیگری کی ایک

عام تعریف یہ کی گئی کہ یہ ایک ایسا اسلوب بیان ہے جس

میں خارجی سطح کے حقیقی معنی کے مجایے باطنی سطح میں چھپے

ہوئے مجازی معنی مراد لئے جاتے ہیں۔“ (14)

(vi) اساطیر

اساطیر اتحیاں کہیاں ہوندے جہاں وچ دیوالیاں دیوتاں دے ما فوق الغرفت کارنا میاں، زمین و آسمان تے کائنات دے متعلق واقعات بیان کیتے ویندے۔ ”اسطورہ یا خرافہ“ کیتے اگریزی وچ (Myth) دا لفظ ورتیا ویندے۔ بقول ڈاکٹر آرزو چودھری:

”متحہ یونانی لفظ“ مائی تھس (Mythos)

سے اخذ کیا گیا ہے جس کے معانی گفتہ چیزیں یامنہ سے کہیں

ہوئی بات ہے جو ایک تقریر یا کہانی ہو سکتی ہے۔ تاہم خاص

اصطلاح میں کسی دیوتا کی زندگی کے حالات اس کے

کارنا میے یامہمات پر بنی کہانی کو متحہ کہتے ہیں۔“ (15)

ڈاکٹر سہیل بخاری فیصل تے پیرا بل دا فرق ایں بیان کریندے۔

”ان دونوں قسم کی کہانیوں کا مقصد سبق

آموزی ہی ہوتا ہے۔ اس لئے دونوں باہم ڈگراس قدر

قریب ہیں کہ ان میں تفریق کرنا بہت مشکل ہے۔ عیندیر

ان کا فرق یوں بیان کرتا ہے کہ جیوانی کہانیوں میں انسانی

جذبات و افعال حیوانات سے متعلق کردیئے جاتے ہیں

لیعنی وہ بالکل انسانوں کی طرح بولتے، سوچتے، کھاتے پیتے

، بہتے اور غم منانتے ہیں۔ اخلاقی کہانیوں میں بھی ادنیٰ

مخنوں اعلیٰ زندگیوں کو پیش کرنے کے لئے استعمال کی جاتی

ہے لیکن وہ امکانی حدود سے آگے نہیں بڑھتی۔ وہ انہیں

صفات سے متصف ہوتی ہے اور اسے وہی افعال سرزد

ہوتے ہیں جو اس نوع کے لئے مخصوص ہیں۔ جیوانی

کہانیوں کی طرح یہاں انسانی خصوصیت حیوانوں سے

منسوب نہیں کی جاتیں۔ اخلاقی کہانیوں میں حقیقی یا فرضی

واقعات کا استعارے میں بیان ہوتا ہے اور البتہ اختصار اور

سادگی میں یہ جیوانی کہانیوں سے مشابہ ہوتی ہیں۔“ (13)

فیصل تے پیرا بل ڈاکٹر سہیل کی قسم دیوالیاں کہانیاں مشرق وچ عام ہیں۔

جہاں وچ پیغامبر، ہتوپدیش، گلستان، مشنوی مولانا روم، الف لیلی، داستان امیر حمزہ

، رامائن آتے مہابھارت وچ جیوانی تے اخلاقی کہانیاں کثرت نال ملیدن۔

(vii) تمثیل

جیوانی تے اخلاقی کہانیاں نال ملدی جلدی کہانی دی ہک قسم ”تمثیل“، آکھی ویندی ہے۔ تمثیل ڈھری نظرت آلی کہانی ہوندی ہے۔ ہک ابھجھے رنگ ڈھنگ نال لکھی ویندی ہے جیسے وچ ظاہری واقعات دا باطنی واردات نال گھانا سانگاڑ کھایا ویندے آتے کہانی دا ظاہر تے باطن منڈھ کنوں پاند تیں بالکل سدھا پنڈھ کریندے۔ باطنی واردات تے گاھیں عام طور تے جھیاں یا لگیاں ہوئیاں ہوندے آتے ای خارجی طور تے ورتے گئے استعارے، علامتاں دے ویلے نال نشانہ تھیں۔ جڈاں جو ہر و پھلی تھے استعاراں دے ہک دستے نال بنے ہوئے نماں نہ جسمان دیوالیاں شارتاں تے حرکتاں نال بیان کیتی ویندی ہے۔ باطنی لحاظ نال گھجھیاں گاھیں دا تعلق عام طور تے مذہب، اخلاق، تاریخ، سیاست تے جسمانی

ہے ناتھا لو جی کہلاتا ہے۔” (17)

فن بیون(Finn Bewan) بارے آہلن:

"MYTH: A story that is not based in historical fact but which uses supernatural characters to explain natural phenomena, such as the weather, night and day, the rising tides, and sun. Before the scientific facts were known, ancient people used myths to make sense of the world around them." (18)

(vii) فقص المشاہیر

اساطیر ہر قوم دی مذہبی میراث ہوندے۔ اساطیر نال ملدے جلدے قصے فقص المشاہیر ہن جنہیں کوں انگریزی وچ لچنڈ (Legend) آکھیا جائیں۔ بقول ڈاکٹر سہیل بخاری:

”ان کی شکل و صورت تاریخی ہوتی ہے اور لوگ انہیں سچ سمجھتے ہیں لیکن دراصل ان کی اساس تاریخ پر نہیں روایت پڑھوتی ہے جو نسل بعد نسل بیان ہوتی چل آتی ہے اور کسی ایک مخصوص علاقے سے تعلق رکھتی ہے۔ ان قصوں میں دینی بزرگوں، مقدس ہستیوں اور عظیم شخصیتوں کے حالات بیان ہوتے ہیں۔ یہ قصے ابتداء میں منفرد اور سادہ ہوتے تھے۔ رفتہ رفتہ ان میں اضافے ہوتے گئے۔“ (19)

(viii) رزمیہ

اساطیر نال رلے ملے قصیاں دی ہک شکل سا گا ”Saga“ آکھی ویدی ہے۔ فکشن دے اکثر نقاد سا گا کوں اساطیر دامترا دف آہلن۔ ”سا گا“ کیتے اردو، سرائیکی وچ ”رزمیہ“ دالفظ ورتیا ویدی ہے۔ اساطیر تے رزمیہ وچ مومندھی فرق ”ولیے داتین“ ہے۔ ”اساطیر“ زمانے دی قید کنوں آزاد جڈاں جو

بقول سہیل بخاری اسطور (Myth):

”متحہ وہ فرضی قصہ ہے جس میں مافوق الفطرت مخلوقات، حرکات یا واقعات کا بیان ہوتا ہے اور جو قدرتی یا تاریخی مظاہر سے متعلق کوئی خیال پیش کرتا ہے۔ اساطیر کا واحد مقصد کسی رسم، عقیدے، ادوارے یا مظاہر قدرت کی تشریح کرنا ہوتا ہے۔ میلکی نو و کسی کہتا ہے کہ اساطیر کسی سماجی رسم یا عقیدے کا ازمنہ، قدیم کی کسی ”بہتر“ زیادہ اعلیٰ اور زیادہ مافوق الفطرت حقیقت میں سراغ لگا کر اسے مستحکم بناتی اور اس کی قدر و قیمت میں اضافہ کرتی ہیں۔ تھسلی کے یو ہمیرس کا خیال ہے کہ دیوتا ازمنہ قدیم کے قومی ہیرو ہیں جنہیں الوہیت کا درجہ دے دیا گیا ہے۔ ایک تیسرے نظریے کی رو سے دیومالا حشی زندگی اور اس کے تجربات سے متعلق ہے۔“ (16)

ڈاکٹر محمد عبدالحق امینی کتاب ”ہندو صنمیات“ وچ اساطیر بارے لکھدیں:

”قدیم انسان نے دنیا اور ما فیہا کو اپنی تفہیم کی سطح کے مطابق جس انداز میں معانی پہنانے کی کوشش کی ہے اس کے واضح نشانات ہمیں ان اساطیر الاولین میں ملتے ہیں جن میں مختلف قبائل نے اپنے آباؤ اجداد یا ہیر و زیا فوق البشریتیوں کے مفروضہ یا نیم حقیقی کارناموں کو محفوظ رکھا ہوا ہے۔ یہ کارنا مے ابھے یا ہرے، اعلیٰ یا ادنیٰ کردار و عمل کے ایسے آئند نقوش ہیں جو ہزاروں سالوں سے سینہ بہ سینہ اور نسل اور نسل تو اتر کے ساتھ ہم تک پہنچے۔ نہیں کہا جا سکتا کہ یہ روایتی کہانیاں حقیقی تھیں یا ان میں حقیقت کم اور تخلیل کا آمیزہ زیادہ تھا، یا بالکل فرضی اور مبالغہ آمیزی کی پیداوار تھیں کیونکہ بعض ٹھوں تاریخی واقعات کو بھی عقیدت مندی کے غلو نے اتنا بڑھا چڑھا کر پیش کیا ہے کہ وہ تاریخ کی حدود سے نکل کر افسانوی ادب کا حصہ بن گئے ہیں۔ ان روایتی کہانیوں کو اصطلاح میں ”دیومالا“ یا ”متحہ“ کہا جاتا ہے اور وہ علم جوان کہانیوں کا خصوصی مطالعہ کرتا

میں گوتم کی شخصیت شامل کر دی گئی ہے چنانچہ جاتک کی بعض کہانیاں بدھ سے پہلے کی ہیں۔” (21)

(xi) رومان

کہانیاں دی ہے قسم ”رومانتس“ آنکھی ویندی ہے۔ ایندے کیتے حالی کوئی واضح اصطلاح نہیں مقرر کیتی گئی بعض فقاد ایکوں رومان لکھدن تے بعض ”رومانتس“ نام کوئی وی مقرر تھی وہجے پرانہاں کہانیاں داحدہ ہا ہوں وہاں ہوندے۔ ایندے حد بے وچ عشق و محبت دے واقعات دے نال نال ہر قسم دے حادثات تے مہماں شامل کیتیاں ویندیں۔ رومان دی نشانہ خصوصیت ایہ ہے جو ایندے وچ عام طور تے نال آلی کارکوئی ہک مرتب یا مقفلم پلاٹ نہیں ہوندا۔ رومان وچ الیہ تے طبیہ ڈوبائیں قسم دے واقعات بیان کیتے ویندیں۔ پر ایہ ہک بے نال اتنے رالے ملے ہوندے جو ایہ آکھن مشکل تھی ویندے جو ایہ الیہ ہے یا طبیہ۔ پر ہل وی رومانی قصہ ڈوبجھے تفصیاں دیاں وکیاں کنوں لمبا تے طویل ہوندے۔ ایندے وچ ہک مرکزی قصہ ضرور ہوندے لیکن ایندے نال بے ہوں سارے چھوٹے ڈوٹے قصے وی ٹردے راہندن۔ عشق، ندھب، تے جنگ رومان دے اہم عناصر ہن۔ انہاں تفصیاں دی اہم خصوصیت ایہ وی ہوندی ہے جو انہاں وچ مافق الفطرت عناصر دی ہوں بھر مار ہوندی ہے۔ تھوڑے انہاں وچ عقلی دی بجائے شاعرانہ تخیلات دا ڈھیر رنگ ہوندے۔ ڈاکٹر فرمان فتح پوری اپنے ہک مضمون ”داستان اور داستانیں“ وچ پروفیسر وقار عظیم دے حوالے نال رومان دیاں درج ذیل خصوصیات بیان کیتیں۔

- 1- رومان ایک منظم کہانی یا نثری قصہ ہے جس میں لکھنے والا شاعرانہ تخیل و تصور کو اپنارہ برتاتا ہے۔
- 2- رومان ایک روایتی داستان ہے جسے عوام میں دلچسپی سے سُنا اور پڑھا جاتا ہے۔
- 3- رومان ایک کہانی ہے جس کا مأخذ تاریخی نیم تاریخی یا روایتی واقعات ہوں اور جس میں جرأت مردگانی اور دلیری کے جیرت انگیز قصے ہوں۔
- 4- رومان ایک کہانی ہے جس کی بنیاد ستر غیر فطری واقعات و عناصر پر ہو اور بھی غیر معمولی کارناموں پر جو ہمارے مشاہدات کی حد میں نہ آتے ہوں۔

”سماگا، قدیم نارس زبان کا لفظ ہے جس کے معنی ”وہ جو کہا گیا“ کے ہیں۔ یہ داستانیں بہت ہی عمدہ انداز میں سکنڈے نیویا میں پائی جاتی ہیں۔ رزمیہ داستانیں ان کا ایک حصہ تصور کی جاتی ہیں۔ دنیا کی بڑی بڑی رزمیہ داستانوں میں ایلیڈ، اوڈیسی، مہا بھارت، راماکن اور شاہنامہ فردوسی کا شمار ہوتا ہے اس کے کردار اور بہادری کے ساتھ ساتھ غیبی تائید کے لئے مافق الفطرت کے محتاج نظر آتے ہیں۔ مہا بھارت کا ”کرشن“ اور راماکن کا ”ہنومان“ اس کی عمدہ مثالیں ہیں۔“ (20)

(ix) مارکین

امرکین جرم زبان دا لفظ ہے آتے ایہ جناب پریاں دیاں کہانیاں وچ ورتیا ویندے آتے ایہ لوک کہانیاں نال ہلدیاں ملہدیاں کہانیاں ہوندے۔ ڈاکٹر آرزو چودھری مارکین کوں ایکجھی کہانی قرار ڈتے جیندا مقصود چھڑاچس چاون تے شغل ہوندے۔

(x) جاتک کہانیاں

حیوانی کہانیاں دی ہک مشہور قسم ”جاتک کہانیاں“ ہے۔ ایہ کہانیاں سینیں گوتم بدھ دی جنم کتھا ہن۔

ڈاکٹر لیان چند جاتک کہانیاں بارے لکھدن:

”ہندوؤں کی طرح بودھوں میں بھی تائخ کا عقیدہ ہے۔ گوتم بدھ نے اپنے سابق جنموں کے قابل ذکر واقعات کو قلم بند کر دیا ہے، جو بودھوں کے عقیدے میں حقیقت ہیں لیکن تاریخ ادب کا طالب علم انہیں افسانے کے روپ میں پرکھتا ہے۔ یہ 547 حکایات 33 جلوں میں ہیں۔ ان کا اخلاقی درس دو ہوں کی شکل میں ہوتا ہے جسے گاتھا کہا جاتا ہے۔ کوئی ثبوت نہیں کہ جاتک واقعی گوتم بدھ کے فرمودات ہیں۔ راجح الوقت حکایات لے کر ان

گئے ہوں۔ یہ ایک آدمی کی تخلیق نہیں ہوتی بلکہ نسل در نسل سفر کرتے ہوئے ہم تک پہنچتی ہے اور اس میں وقت کے ساتھ ساتھ اضافہ اور کمی ہوتی رہتی ہے۔ اس لئے ایک ہی کہانی کے مختلف روپ ملتے ہیں۔“ (25)

مظہر الاسلام لوک کہانیاں بارے لکھدن:

”ان میں زندگی کا کوئی نہ کوئی مسئلہ بیان کیا گیا ہے اور زبان اور عمل کی سچائی کا درس دیا گیا ہے۔ لوگوں نے صدیوں کے رشتے میں پروئے ہوئے غیر معمولی لوگوں اور واقعات کو ایک ایسی سچائی کی طرح محفوظ رکھا ہے جو خیر اور شر کی پیچان کرتی ہے۔“ (26)

انسان فطری طور تجسس پسند ہے اتنے تجھیاں شکیں پسند کریں گے جیسے نال اوندے علم و حق وی اضافہ تھیوے تے اوندے کنوں چس وی چاوے۔ قصے کہانیاں کہیں وی زبان دا ہب عظیم ورشہ ہوندے۔ ایہ اکھاناں تے لوک گیتاں دی ریت سینہ بہ سینہ پنڈھ کریں گے انت اوں تہذیب و حق اکھاناں آتے لوک گیتاں جتی اہمیت آتے مقبولیت اختیار کر گھنندے۔ لوک انہاں کنوں اکھاناں ریت علم آتے سبق گھنندے آتے لوک گیتاں ریت چس وی چیندے۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ کہانیاں دے حیاتی نال جڑیے ہوئے رشتیاں بارے لکھدن:

ترجمہ: ”کہانیاں حیاتی دے ہوں قریب ہوندے۔ زندگی دیاں بنیادی اہمیتیاں تے اُھن ہیں کوں اُجاگر کریں گے۔ انہاں وچ عقل تے دانش دارس لفظاں تے گاھیں دے ذریعے نہیں بلکہ عمل نال بیان کیتا ویدے۔ کہانیاں زندگی دے بالکل قریب ہوندے انہاں وچ موجود ما فوق الفطرت عناصراً عمل حرکت تے انسانی تخلیل دی بے لگانی دراصل اون عبد دے انسان دیاں خواہشان ہن۔“ (27)

ڈاکٹر سمیل بخاری:-

ترجمہ: ”قصے دا تخلیل خواہشان کوں واقعہ تے مستقبل

5۔ رومان ایک ایسی کہانی ہے جس میں اتفاقات و حادث قسمتوں کو بنانے لگا رہنے میں اتنا حصہ لیتے ہیں کہ انسان زندگی کی منطق کو بے معنی اور بے حقیقت سمجھنے لگتا ہے۔

6۔ رومان انسان کی جذباتی شدت اور اس کے شدید عمل کی کہانی ہے۔ جہاں تخلیل کے پیدا کئے ہوئے حالات تخلیل کی آغوش میں پروشو پاتے ہوئے کردار کے مزاج و فطرت میں انقلاب کا پیشہ خیمه بنتے ہیں۔

7۔ مختصر یہ کہ رومان ایک ایسی کہانی کا نام ہے جو معمولی کے بجائے غیر معمولی ظاہر و واضح کے بجائے پوشیدہ و پُراسرا اور حقیقی کے بجائے تخلیل پر زور دیتی ہے۔ اسے زندگی کی سادہ حقیقوں سے بحث نہیں بلکہ تخلیل و تصور کی تخلیق کی ہوئی رنگیں فضائے تعلق و دابستگی رکھتی ہے۔“ (22)

(xii) لوک کہانیاں ریا لوک قصے

لوک کہانیاں یا قصیاں داشمار ادب دی قدیم تے مقبول ترین اصناف وچ تحسین دے۔ شفع عقلیل ”پنجابی لوک داستانیں“ دے دیباچے وچ انسائیکلو پیڈیا برٹائز کا دے حوالے نال ”لوک داستان“ دی درج ذیل تعریف کیتی ہے۔ ”یہ فرض کیا جائے گا کہ ان کا رشتہ یکساں طور پر قدیم زمانے سے ہے اور چونکہ ان مقبول لوک گیتوں یا لوک کہانیوں کا مصنف کوئی فرد واحد ایسا نہیں جس کا پہہ چلا یا جاسکے یا جس کا نام لیا جاسکے، اس لئے یہی کہا جائے گا کہ لوک گیت، لوک کہانیاں اور روز میں تمام عوام کی مشترکہ تخلیق ہیں۔“ (23)

اکثر لوک کہانیاں وچ زناوریں واڑ کر ملدے رچڈیل لکھدن:

”تمام لوگ کہانیوں میں انسانوں سے جانوروں کا ساتھ اس مفروضے پر ہوتا ہے کہ جانور بات کر سکتے ہیں، چنانچہ ان تمام حکایات میں جہاں کہیں جانور بطور ساتھی آتے ہیں وہ ہمیشہ انسانوں کی طرح باتیں کرتے نظر آتے ہیں۔“ (24)

شفع عقلیل ای ”پاکستان کی لوک داستانیں“ وچ ”لوک کہانی“ دی اسیں تعریف کریں گے:

”جس میں خیالی اور تصوراتی قصے بیان کئے

جیانی، اخلاقی سبق، مذہب داعمل دخل، سبق آموز انجام،
اخلاقی جرأت، رشیاں والقدس، حق دی خاطر جھوٹ نال
کلر تے انوکھڑے کارنا میاں دے عناصر عام
میلن۔ (31)

سید وقار عظیم:-

ترجمہ: ”کہانیاں پڑھن والیاں کیتے اُجھی خوشی،
تفریح آتے دچپی داسماں مہیا کریندیاں ہیں
جهاں وچ کہیں مقصد کوں منطق تے دلیاں
نال منواون دی کوئی لورنہیں ہوندی۔ انہاں
وچ تخلی دی اُپتی آتے جدت طرازی لازم و
ملزوم ہن آتے ڈوہائیں نال کہانی تخلیق
تھیں کریں۔“ (32)

بیش احمد ظاہی بہاول پوری:-

”کہانیاں مختصر اور تھوڑے وقت میں ختم ہو جانے والی ہوتی
ہیں۔ وہ پچیدہ اور شاخ در شاخ نہیں ہوتیں۔ نیز بچوں اور
ٹرکوں کے اذہان اور فہید کے مطابق ہوتی ہیں۔ وہ لمبی
کہانیاں سننے سے جلد اکتا جاتے ہیں اور پچیدہ اور شاخ در
شاخ کہانیوں کو سمجھتے اور ان کو ذہن میں محفوظ رکھنے سے
قاصر ہوتے ہیں۔ جوانی اور بڑھاپے کا عہد نسبتاً ترقی یافتہ
اور وسیع ہوتا ہے۔ وہ بڑی اور شاخ در شاخ کہانیاں سننے اور
سمجھنے کا متحمل بلکہ مقاضی ہوتا ہے۔ بالخصوص عشقیہ
داستانیں جو ایک طرح سے ان کی عمر بائیے جوانی و بڑھاپے
کی آپ بیتی ہوتی ہیں۔ یہ لوگ انہیں بڑے شوق سے سننے
ستاتے ہیں۔“ (33)

ڈاکٹر محمد عبدالحق:-

”لوک کہانیاں وچ او سبھ کچھ موجود ہے جیڑھا کہیں وی
زبان دے لوک ادب وچ موجود ہوندے۔ انہاں وچ طنز
و مزاح وی ہے آتے سنجیدہ تے فلکان گیز مضامین وی ہیں۔
ڈرامائی اُج جھک وی ہے آتے زبان و بیان دی اطافت وی

کوں ماخی بنا تے پیش کریندے“۔ (28)
ڈاکٹر طاہر تونسوی:-

”قصے ہر طرح نال اساؤے وسیب دی ترجمانی کریندے
ایسا نسانی رویاں دی کہانی ہیں۔ ہر عہد دے انسان دی
کہانی، انسانیں دے ہر قسم دے جذبات، خواہشات تے
جلاتاں دیاں کہانیاں ہیں۔“ (29)

شوکت مغل اپنی کتاب ”پچھیرا“ اچ لوک قصے دی تعریف کریندے
ہوئے لکھدے:-

(i) ”انسانی شعور منڈھ لا کنوں افسانہ بناؤں تے گندھن
دا ہنر جاندے۔ ایں افسانوی طرز ای قصے کوں اگوں تے
ٹوریا، لوک قصہ کیوں جو قوم دی سماجی تے معاشرتی حیاتی دا
جھانولا، بھلاندرا تے اُپیل ڈیندے تھوں ایندے کنوں
کہیں قوم دے مزاج کوں معین کیتا ویخ سلگیدے۔ قصے
دی روایت لوکاں دے اجتماعی ڈہن کنوں بن کے اگوں
تے ٹری ہے۔ آتے کہیں بک بندے کوں ایندے اخلاقی نہیں
آکھیا ویخ سلگدا۔ لوک قصہ انسان دے مشترک جذبیاں
کوں پیش کریندے تھوں تاریخ، جغرافیہ، وقت تے زمانہ
ایندے اگوں پیچ ہوندے۔ دچپی ایندے منڈھ اچ رس
گھلیلندی ہے۔ آتے ول قصے دا ولن پچھڑ کے اپنے
مٹھاں کوں بک زمانے کنوں اگلے زمانے آتے بک پیڑھی
کنوں اگلی پیڑھی تیس پچھاڑنے۔ تھوں لوک قصہ بھو
ل جلدی اپنی دچپی پاروں بک وسیب کنوں پئے وسیب،
آتے بک خطے کنوں پئے خطے تیس پیچ ویندے تھوں لوک
قصہ مقبول تھی کے اپنے غالق وسیب دی ملک تھیں رہندا
بلکہ سارے عالمی وسیب دی ملک تھی ویندے۔“ (30)

(ii) سرائیکی دے لوک قصے اچ سادگی، بے ساختگی، وسیب
نال جھوٹ، دچپی، لفظاں دا اُتار چڑھاو، کافیہ بندی،
مبالغہ آرائی، مافق الفطرت عناصر، قصوی دی زبان چس
تے کمال، وسیبی مواد، رومان تے عشق و محبت، بالاں کیتے

مکمل ہے پر مشرقی ادب و فوج ایسے قسمان بھانویں اوسا طبیری ہوون، "قصص المشاهير" حیوانی، اخلاقی، تمثیلی یا رومانی ہوون ساریاں کہانی آتے داستان دی شکل اچ کٹھیاں تھیدین۔ جیل زیری اپنی کتاب "بلوچی ادب کی کہانیاں" دے دیا پے وچ لوک کہانیاں کوں ترائے حصیاں وچ ونڈیئے۔ (1)۔ نیم تاریخی یا روایتی کہانیاں (2)۔ دیوالی کہانیاں (3)۔ تفریجی کہانیاں۔ لوک کہانیاں دی ایہ ونڈ پورے مشرقی ادب واسطے کیتی گئی ہے۔

.....

زبان تے سخنان

رانا محبوب اختر (منظفر کڑھ)

انسانی حیاتی وانگلوں زبان دا منڈھ بُدھجن وی ہک بُجھڑا راز اے۔ ہزاراں قصے، بُجھے راز، تن ون تے دلیلاں دی کوئی تھوڑ کافی۔ اتجھے بُجھے راز اس دی گول ہک واری اتنی لمبڑ کر گئی جو "ملینکو سٹک سوسائٹی آف پیرس" ایندی بحث اُتے پابندی لاؤتی، پر جینویں زندگی بُجھن کنوں زیادہ جیون تے جیون دی سک اے۔ ایویں زبان تے زبان اچوں نکلن آلے الفاظ، تہذیب و ثقافت تے شعرو ادب، حسن تے معنی دے اوستعارے ہن جھاں کوں جانش دی خواہش اپنی جا، پر ایس توں جس چاون انافی تہذیب دی اولی صفت اے۔ تھاںے یار دی زبان ترکی ہووے تے تساں ترکی نہ جاندے ہو وتاں ول وی امیر خرس و وانگلوں ایہ خواہش جو کاش اوندی زبان ساٹے مندرج ہوندی۔

زبان یار من ترکی ومن ترکی نمی دانم
چه خوش بودی، اگر بودی زبانش در دہان من
زبان دی کثرت اچ سنهپ، انسانیت دا بار، ہزاراں سالاں دا سمل
جیڑھا ہن چھ ہزار نو سوز باناں تیئں آپنکیئے۔ زبان دا ہک معاشری پہلو ایہ وی ہے جو زبان وی بزار اچ وکدی اے، پر ایندے اُتے گالھ بعد اچ کریسوں۔ حالی اس اس زبان دے جمالیاتی سنهپ تے گالھ تے فیض سعین کوں یاد کریں ہے ہیں جو کیوں شاعری دے رنگ، خسبو تے سنهپ دے استعارے غزل اچ ڈھلدن۔

"فطرت دی منظر نگاری وی ہے، قنعتی وی ہن آتے ہنجوں وی، ڈل وی انہاں وچ جیڑھا امتیازی وصف نظر دے او "مقامی رنگ" ہے۔ مقامی رسم و رواج تے روایت دی رنگ آمیزی انہاں کوں ہیا وی خوبصورت بنا ڈیندی ہے۔" (34)
دلشاہ کلا نچوی:-

"سرائیکی لوک کہانیاں اساؤ دی وھر تی دیاں کہانیاں ہن۔ اساؤ دی طبیعت تے مزاج دیاں کہانیاں ہن۔ اساؤ دی تہذیب، ثقافت اُتے اساؤ یاں ریتاں، رساناں دیاں کہانیاں ہن۔ ایہ سرا یکی علاقے دیاں سچیاں ترجمان ہن۔ انہاں وچ حسن و عشق دیاں سچیاں تے فرضی داستانات ہن۔ دنیادی بے شباتی دیاں گاٹھیں ہن۔ بے وفائی تے جفا کشی دیاں تلخیاں ہن۔ محبت و شفقت دے قرینے ہن جرأت و بہادری دے نمونے ہن۔ غیرت میں، نویں کارنا مے اُتے تاریخ می دیاں جھلکیاں ہن۔ بیں سانگوں ایہ لوک کہانیاں اساؤ دے وسیب دیاں چنگیاں گاٹھیں کوں زندہ کیتی رکھیدن تے تعلیم و تربیت دا کم وی ڈتی رکھیدن اُتے اساؤ دے چنگے مستقبل دورہنمائی کیتی رکھیدن۔" (35)

انہاں تعریفاں کنوں ساکوں ایہ پیچہ گلدے جو قصے یا لوک کہانیاں دا تعلق ساٹے سُنن سُناون نال ہے ایہ اساؤ دے ڈل کوں چس چویندن، روح کوں سکون ڈیندن تے دماغ کوں علم، تکررتے تدیر ڈیندن۔ ایدا طرزیاں اتنا چسولا ہوندے جو اس عمر دے کہیں حصے وچ وی انہاں کوں پسند کریں ہے بیں ایہ اسکوں انہاں لوکیں دے جذبات و احساسات، تہذیب و ثقافت، تاریخ و معاشرت، اخلاق و مذہب اُتے خیر و شردارس ڈیندن۔ انہاں وچ ماضی دے بیان دی یکنیک، ورت تے مستقبل دا ڈس ڈیندن۔ ای کہیں وی وسیب تے اوندے انسانی رویاں دی ترجمانی کریں ہن اُتے خواہیں طرح اساؤ یاں خواہشان دی یکمیل کریں ہن تے حقیقت طرح اسکوں اپنے مقاصد حاصل کرن کیتے جدو جهد و ادرس ڈیندن تے دانشور یاں سکھیدن۔
مغربی ادب دے اصولاں دی روشنی وچ کہانیاں دی ونڈ اپنی جاءاتے

ڈو جھے نال گندھ ڈتا۔ ول انسان سمیت زناواراں کوں بنایا۔ پہلے مردکوں بنایا تے ول تریت کوں۔ عورت کوں مرد دی دُم اچوں تخلیق کیا، کیوں جو مرد دی دُم غائب اے۔ ول ایں تھیا جو قبیلے دے لوکاں اچ ایں گالھ اُتے پھینا پئے گیا جو ڈو دی مرغابی دے پرال اچوں آند اشور اوندے پرال دے پھڑکاٹ اچوں آندے یا چنج اچوں لگھدی ہوا اچوں۔ گالھ وحد دی ودھ اگئی تاں آواڑی دے ڈو پر دھان روڈ کے ہک ڈو اکٹھ کیتا پرول دی فیصلہ کوئی نہ تھیا جو شور پرال اچوں آندے یا چنج اچوں۔ حمیرا وحد دادھ گیاتے لوک کھینڈ و کھینڈ تھی گئے تے ایں طرح مختلف قبائل تے زباناں دا منڈھ ڈھدا۔ ایہ ہک اتجھا گھرا راز ہے جو صدیاں توں سو جھوان، فلسفی تے سائنس دان ایندے اُتے تحقیق کریندے آئن تے ہن وی ایہ پندرہ جاری اے تے جاری راہی۔ ہک ائی سوادی گالھ ایہ ہے جو کیا زبان ساٹی سوچ تے ادراک دے تھنیاں اُتے کھڑی اے یا کائنات۔ ایہ گالھ ایویں کیوں ہے جو جرمی بولن آلے زیادہ سائنسی تے تکنیکی انداز اچ سوچیدن تے ہک فرانسیسی محبت بارے زیادہ گرم جوئی نال سوچیدے۔ شایست ایں گالھوں جو انھاں دی زبان اچ محبت بارے سبھ توں زیادہ لکھتاں موجود ہن۔ ہک عربی جینویں اپنی زبان اچ قبائلی تے نسلی ڈو ائی دے گاون لکھدے انویں ایرانی یا فارسی بولن آلانی سوچیدا کیوں جو اوندی زبان، تہذیب تے محبتاں تصوف تے تاریخ نال جڑیں ہن۔ جے پنجاب دی بستت اُتے گڈیاں دے بھار رنگ استعارے زندگی دی تالیف تے حیاتی دی چس نال جڑیں ان تاں کیا سرا یکی زبان و ادب، صوفیانہ ڈکھ، جھک نوائی تے صدیاں توں دھاڑے ماراں دے ظلم تے حیاتی دے ڈکھاں درداں دا ”رمیہ“ اٹھارنی۔ زبان بلا گلبہ ساٹے تہذیب DNA دا حصہ اے۔ ایندا خیرتے ماحول تلوچ زبان اچوں بنئے۔ ڈو بیں صورتاں اچ زبان ساٹی سوچ تے خیال کوں سوچل کریندی اے۔ ایہا جب ہے جو مختلف زباناں بولن آلیاں دے مزاج تے عادتاں آپو واپیاں ہوندن۔ نوم چو مکلی آکھنے جو انسان دے دماغ اچ زبان سکھن دا ہک خاص آلمہ لگا ہوئے تے ہک لسانی و راثت، Fox P2، Gene Language اے نال نال دماغ اچ پیٹھے تے ساری انسانیت ہک عالمی گرامدے تابع اے۔ ایہ جیں زناواراں اچ کائی۔ زباناں دے بعض ماہر ڈو اہ توں ہک ہزار لسانی و راثتاں دا ذکر کریندی۔ مطلب ایتھیا جوز بان انسان دی ڈو ی طاقت اے جیڑھی انسان کوں باقی مخلوقات کنوں نکھریندی اے بلکہ ایہ انسان دی تاریخ، چیتا، پچھوال، علم و ادب، موسیقی تے شاعری کوں محفوظ رکھن تے آندیاں

ہم سے جتنے تھن تھمارے تھے رنگ و خوبی کے تم سے تھے جتنے استعارے تھے زبان دے منڈھ ڈھجن بارے سبھ توں مشہور روایت بابل دی ہے۔ بابل جتنے دے باب اچ لکھیں اے۔ جو اللہ دی ساری دھرتی اُتے ہکا زبان تے ہکا بولی ہئی ول ایں تھیا جو ائے آلے پاسے پندرہ کریندے کریندے۔ انھاں کوں ”صنعا“ دے ملک اچ ہک میدان نظریات ادا تھا ہیں وس گئے، تے انھاں آپت اچ صلاح کیتی جو آواپاں ۷۱ تے سلھاں تھپوں تے ول سلھاں کوں بھاء اچ پکاؤں، انھاں پھر دی جا سلھاں تے چونے دی جاءہ گارے توں کم گھدا۔ ول او ۷۲ کھن لگے جو آپاں ہک اتجھا مینار اسراوں جیبی چوٹی اسماں تیئیں ہووے تے ایں طرح اپنا نال تھیوے، اونہ ہووے آپاں ساری دھرتی اُتے کھنڈ و نجھوں۔ ایہ حضرت نوح دے بعد دا زمانہ ہے، تے ذکر تھیدا پئے ”بابل“ دے ”برج“ Tower of babel جیڑھیلے ایہ مینار اسرا گیا تاں رب سوہنے ڈٹھا جو ایہ تاں سارے لوک ہکو سنویں ہن تے انھاں دی زبان دی ہکا اے، تے ہن ایہ جیڑھا کجھ کریندے پہن، ایہ تاں کجھ دی کرسی گدن۔ ہس ول بابل دا مینار بھر ڈھنی گیا تے انھاں دی زبان دی ہکا نہ رہی۔

”ہس سعین رب سوہنے اسماں کوں دھرتی اُتے کھنڈ اپنڈا ڈتا تے انھاں اتجھا شہر اسaran توں توہہ کیتی۔ پہن گالھوں انھاں دا نال ”بابل“ تھیا کیوں جو رب سوہنے ساری دھرتی دیاں زباناں بدل ڈیتاں تے انھاں کوں ساری دھرتی اُتے کھنڈا ڈتا“

لفظ ”بابل“، دا مطلب اللہ سعین دا پھاٹک اے، پر اتحاں ایہ لفظ ”بالا“ اچوں ہے۔ جیبنا مطلب ہے ”رلیا ملیا“ یا ”گڑ بڑا“، انگریزی دا ہک لفظ Balal جیڑھا انھاں حسیاں نال Babel اچوں نکھتے۔ سوز باناں دا اختلاف اسماں لو تھیاں کتاباں دے حوالے نال اللہ دی مرضی ہئی۔ قرآن شریف اچ آواڑیاں رقباں دی سچان دا حوالہ اے۔ لازمی گالھ اے آواڑیاں دیاں زباناں انھاں دی سچان تے مان ہن۔ جنوب مغربی امریکہ اچ سنو موش Snohomish نال دا ہک قبیلہ و سدے۔ انھاں دا زبان بارے نظریہ ”جمنے دی کتاب“ توں انج اے۔ انھاں دے اسماں خدا، اسماں، زمین تے زمین دے تلوں ہک دنیا نائی تے ول انھاں کوں ونال دے ذریعے ہک

35 18ءاچ ارکش زبان پولن آلیاں دی تعداد چالھی لکھ ہئی۔ 1851ءاچ 20 لکھتے 1891ءاچ ایہ گھٹ تے چھڑا چھی لکھ 20 ہزار تھی اگئی۔ جیز ہے لوک قال اچ مرن توں فتح گئے اولکھاں دی تعداد اچ امریکہ یا ڈونجھ ملکاں دو لہ گئے۔ بیس سانگوں کہیں وی قوم دی سوکھ ساول تے ترقی داعل تھے اوندی زبان دی ترقی نال جو یل ہوندے۔ کیوں جوتقی یافتہ تے سکھے ساوے لوک اپنی زبان دے شعروادب کوں سنگریندن، پنگریندن۔ افریقہ دی ہک آواڑی اے۔ ایلوک [ترکانہ] سدیندن تے سوڈان تے کینیا دے صحراء اچ راہندن۔ ایلوک بھیڈاں ہکریاں پال تے گزر گزان کریندن۔ اخناں دیاں رئاں 5 کلوموٹی پیندن تے ولہندیاں فی۔ اخناں اُتے "سوالی" زبان تھپن دی تن ون تھیدی پتی اے۔ کیوں جو "سوالی" وپاروٹے تے رابطے دی زبان اے۔ جولیس فائریرے "سوالی زبان" کوں کھلے دے زور تے صنعت و حرفا تے رابطے دی زبان دے طور تے نافذ کرن دی تھی ماری تے ایندے نال سکولاں اچ انگریزی وی رائج کیتی۔ ایں ویلے "ترخانہ قبیلے" دے پخت لکھ لوک انگریزی اتے "سوالی" دی چڑھت دے خلاف اپنی ماں ہل کوں بچاون دی جنگ لڑدے پن۔ افریقہ اچ تقریباً ڈو ہزار زباناں پولیاں ویدن پر جیرا گئی دی گالھ ایہ ہے جو ایں براعظلم دے 52 ملکاں دی اکثریت اپنی غربی تے پسمندگی دی وجہ توں اپنی ماں ہل کوں بچاون تے مجبور ہے۔ کیوں جوتقی دارا ہرستہ انگریزی سوالی تے عربی منگدے، پر ہک زبان دا قتل یادھری دی کہیں وی پخت اچ زبان کشی داعمل انسانیت کوں کتنا غریب کر دیندے۔ ایہ سامنی سامراجیت وی سبھ توں اُتے دی گالھ اے۔ انسان دی عمر کوئی 20 لکھ سال اے۔ حیدرے اچوں نوکھ پختھر ہزار سال دا جرجی دور تے شکار دا عہد شامل ہے۔ تقریباً 25 ہزار سال پہلے زراعت تے تہذیب دامنڈ ہبھے۔ زباناں دا ارتقاء ہو لے ہو لے اعل اچ آئے۔ ہک زمانہ ہا جڈاں دنیا اچ 12 ہزار زباناں پولیاں ویدنیاں ہن تے ہن چھڑا چھ ہزار توں کجھ زیادہ آپھیں۔ حیدرے اچوں افریقہ اچ ڈوں ہزار توں زیادہ شمالی تے جنوبی امریکہ اچ تقریباً چار سو ٹھوٹن جا۔ یورپ اچ ڈوں سوچوتی، پیسک اچ ہک ہزار ڈوں سو توں کجھ زیادہ تے ایشاء اچ تقریباً ڈوں ہزار ترائے سو زباناں پولیاں ویدن۔ ایں ویلے پاکستان اچ 77 زباناں پولیدن تے ہر زبان دے پچھوں ہزار اسالاں دا اور شہ ہے۔

دنیا کوں "سنچان" دے عمل تے "عدم وجود" اچوں دوبارہ وجود اچ

پیڑھیاں تیئیں پچاون دا ڈا ذریعہ ہے۔ زبان انسان دی سبھ توں ڈی سنچان اے۔ ہک زبان دامرک وچن سامنی سامراجیت دے ذریعے کہیں زبان دا قتل ہک آواڑی یا پوری قوم کوں مار مکاون ہے۔ اچ دنیا اچ ہر پندرھاں ڈینہ بعد ہک زبان مردی مکدی پتی اے تے انسانیت روز ڈیہاڑے غریب تھیدی ویدی اے۔ زباناں دے "تنوع" بارے پروشیادے با دشاد ڈاٹھی سوہنی گالھ کیتی ہئی۔ اول آکھیا ہا۔

"میں اپنے سفارت کاراں نال فرانسیسی، مشی نال انگریزی تے اپنی معشوق نال اطالوی، اللہ علیں نال لاطینی تے اپنے گھوڑے نال جرمی پولیداں"۔

ایہ گالھ بحق اے جو ہر زبان دا اپنا ہک مخصوص مزاج ہوندے تے ہک سامنی اکائی دے ذریعے ایندا سوہناتے سترھا اظہارتاریخ دانا قابل تر دیدیجھ ہے۔ لہذا زبان توں کوئی سنچان دی سبھ توں ڈی نشانی اے۔ ایں ویلے دنیا اچ گھٹ و گھٹ ڈوسملک ہن تے ہم سارے مکاں دا نال اخناں دی زبان اُتے ہے۔ انگلش توں انگلینڈ، چینی توں چین، جاپانی توں جاپان، یونانی توں یونان، جرمی توں جرمی، فرانسیسی توں فرانس، اطالوی توں اٹلی تے عربی توں سعودی عرب دیاں کجھ مثالاں ایہ ثابت کرن کیتے کافی ان جوز بان نال قوماں آواڑیاں تے مکاں اپنی سنچان بنا کی اے تے ایہ وی ہک پکا ٹھکا سچ اے جو زبان نچھڑا سنچان بلکہ قوم دے اتحاد تے اتفاق، آزادی تے قدر دا ہم جڑ ہے۔ "سامنی سامراجیت" محروم قوماں اُتے ٹلک کرن دا ہک ذریعہ رہی اے۔ کل کاہوکی گالھ ہے جو انگریزی زبان شمالی امریکہ دیاں ان کھٹ تو چڑھ زباناں کوں مار مکائے تے ہسپانوی زبان جنوبی امریکی ممالک دی سبھ توں ڈی زبان بن گئی۔ ذری ہک پچھوں تے ونجھ تاں سُدھ پوندی اے۔ جو کیوں لاطینی سلطنت روما دے نال، مفتوح علا قیاں دی زبان بن گئی۔ مطلب ای تھیا جیز ہیلے مظلوم قوماں دے لوک اپنے سامنی ورثے تے زبان کوں اہمیت ڈیون دی گالھ کرن تاں اکھیں آلے تے سیاستدان ایس تاریخی کبڑا کوں ذہن اچ رکھن جو کیوں سامراجی طاقتاں تے زور آور طبقات دیاں زباناں تلوچڑ زباناں کوں کھاداتے ایس طرح اس زبان کوں استعماری ہتھیار دے طور تے لوکاں کوں غلام تے تالع رکھن کیتے ورتیا۔ یاد رکھائے غربت تے بگھ نال زبان گوشی یاLinguicade دا عمل تیر تھیدی ہے۔ 19 ویں صدی دی آدھی اچ ارلینڈ اچ ڈا راکھ قال پیا، جیکنکوں "عظیم قال" دے نال یاد کریندن۔

شاہ لطیف دی زبان داتے علاقہ سندھ دریا دا پاندھے ایں جغرافیائی خطے کوں لاڑیاڑ کھن سندھ آکھیدن جیبیدن سرے یا اُنھے وچ سرا نیکی زبان دا علاقہ ریاست بہاول پورتے اوندے اگوں ملتان کنیں دیرہ اسماعیل خان تائیں دیگھریل ہے۔ شاہ لطیف گرنا، پکھ، کاٹھیا واڑتے بلوجستان دے علاقہ بیکانیر، جیسلمیر، قهرتے بریان دے پندھ کیتے۔ اوپنے ڈاڑھے شاہ کریم دے مزار کیتے ریاست بہاول پور و چوں تھبیدے ہوئیں ملتانوں کاشی دیاں سہباں گھن آئے۔ ایں راہ وچ اوں پیڑیں تے پندھ کیتا۔ ایں گالھ دے امکان موجود ہن جو شاہ لطیف غوث دیں پاندھیں نال وی ملتان دے پندھ کیجا ہوئی۔ اوندی شاعری وچ ملتان دے حوالے وی ملدن۔

اے سارے پندھ ”شاہ جور سالو“ وچ ورخ کراہیں اوندے اپنے وطن دے قصے بن ویندن۔ اوندے کردار جھوں دے وی ہوون انہیں وچوں سندھ دی خوبیوں ندی ہے۔

سائیئم سدائیں کرین ستی سندھ ستکار

دوست تون دلدار، عالم سب آباد کرین

ترجمہ: میڈ اسائیں سندھ، سدا ساوی سکھی رکھیں، میڈ اوست! توں ایں دلداریں تے سارے عالم کوں آباد کریندیں۔

ا وحیقت تائیں پچھن کیتے عشق دی واث ویندے۔ پندھ کریندے، وینکریندے تے کہ وسدی حیاتی دے منظروی اپنی شاعری دے کیوس تے چتر کھڑیندے۔ کڈاہیں ماروی، کڈاہیں سکی، کڈاہیں سوہنی، کڈاہیں مول۔ اپنے تے اپنے نال وسدیں ویسیں دیاں لوک کہانیاں، قصے اوپنے لوکیں کوں سوئیداریہا۔ سندھ دا اے باکمال شاعر حیاتی دے آخری ڈاہ سال بھٹ تے پٹھا ریہا، ساعتے وجد دیاں مغلان رچیندا ساعت دی کیفیت وچ وصال کیش۔

نہ اتحاں نہ اُتھ، ایں باری بار دی گالھ کینی پچھا مال، حال پچھے ہوت کوں ساعت دیں محظیں وچ سرا نیکی کلام وی گویندا ہی۔ سندھ وچ ساعت دی روایت تے سہر و دی سلسے دے ہوں اثرات ہن تے ملتان وچوں بہاء الدین زکریا ملتانی آتے بابا فرید دے کلام کنوں ساہیا وی ہوں کجھ شاہ لطیف دیں کنیں پیا، ایں موضوع تے ڈاکٹر نبی بخش بلوچ تے آغاز سلیم ہوں سوہنات کیتے شاہ جور سالو دی زبان تے وی سرا نیکی لسانی اثرات ہن۔ اساؤے کیتے سندھ دے عظیم ترین

گھن آون دا کم ایں عبد اچ اسرا نیل کیتے۔ کیوں جواں ڈوں ہزار سال بعد آن کھٹ مخت تے پورھیے نال ”عبرانی زبان“ کوں جیوائے۔ جیتوں ”عندوز کرمان“، عبرانی نی ”اسرا نیل زبان“ آہدے۔ عندو آکھیئے دنیادی تاریخ اچ موئی آکھیا جو قانون سمجھ کھجے اے! عیسیٰ آکھیا محبت سمجھ کھجے اے! مارکس آکھیا سرمایہ، فرانپہ لیا کجھ نی، ہس جنس سمجھ کھجے اے! تے آئن شائن آکھیا ہر چیز اضافی یعنی Relatir اے۔ ہیں گالھوں ایہ آکھن جو اسرا نیل اچ ہلچن آلی زبان عبرانی اے ایہ اضافی گالھ اے جہاں جوایہ ”اسرا نیل زبان“ ہے

حضرت شاہ عبد اللطیف بھٹائی

ڈاکٹر جاوید حسان چاندلو

چیئر مین، شعبہ سرا نیکی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

پڑ نہ ساہ کہیں دھیر، دل درماندی دوست بن پا گئے ہن پریت دی، زور آور زنجیر جی جشت جاگیر، ملک تھے ہن ہوت دی شاہ لطیف بھٹائی (1752-1890) سرا نیکی شاعر علی حیدر ملتانی دے زمانے وچ ہن۔ جیویں امراو اقیس نال عربیں کوں، شیکیپر نال انگریزیں کوں فردوسی نال ایرانیں کوں تے خواجه فرید نال سرا نیکیں کوں پیاراے اونویں ای سندھیں کوں شاہ لطیف نال عشق اے۔ شاہ دی شاعری تنویں سندھ وادی دے لوکیں دی روز ڈیہاڑی دی حیاتی آتے اوندیں خواہیں نال سنگریل ہے۔ ترے کتاب انہیں دی حیاتی وچ نال رہندیاں ہن جنمیں وچوں انہیں دی ہمہ اوسی فکر دے ڈیوے بدے ہن۔ انہیں دی حیاتی بارے لکھن آئے ایں گالھ تے مقتنق ہن جو قرآن شریف، مشوی مولانا روم تے شاہ عبد الکریم بلوڈی والے دارسالہ سفر تے حضرو وچ اپنے نال رکھیدے ہن۔ شاہ لطیف دے زمانے دے سندھ وچ تے صوف دے سہر و دی، قادری تے نقشبندی سلسے عوام تے اثرات رکھیدے ہن۔ لطیف دے نائے ڈیرے ہن تے بہاء الدین زکریا ملتانی دے فقیر تے پاندھی ہن۔

وچوں لنگھدی ہوئی کائنات دامرکز انسان دی دل ہے، جیڑھی تجليات دامرکز ہے۔ اے او جلوہ گاہ ہے جیڑھی عتنی صاف Sublime تے لطیف ہوئی اتنا ای رب سوہنے دے جلوے ڈیکھسی۔ اے پڑاؤ واصل وچ تیڈے اے الاؤن دا ولدا ہے، اصل

تال سدھے ہے۔ اے تال اگے ای گدھمن پر سُن وچ ڈوچی گئین۔

سورے اپنی کتاب دے انتساب وچ لکھدے جو:

سید دی ڈی تل فکر ہن کنجھی ہے

مالک دے وشال دروازے کوں کھولن کیتے

جیڑھا گھن ویندے، اللہ دے اسرار ڈھوں

تیڈے کیں نمائیں تے عجز بھرئیں سریں وچ

ند روئی دی شدت ہے

ند جامی دی روحانیت وچ ڈھیٹ ہوئی موسيقی دی گردان

ند ای حافظ و انکوں ڈے لظیں دے جاں ہن

پرول وی، انہیں وچ عجیب سچ بھریل ہے

لطیف دی شاعری دے ایں اعجم داسووب سندھ دے لوکیں نال ہمہ

اوستی فکر کوں عملی سطھ تے جی کراہیں ڈکھاون ہی تے ایں عمل وچ، اتحوں دی حیاتی

ناں و سدی سندھی زبان، اوندی سنگتیاںی ہجی۔ ایہ ہ صوفیانہ تحریکیں داعموی مزاں ہجی

جو تلوچ زبانیں دے ذریعے ای لوکیں دی جسمانی تے روحانی دنیا وچ داخل تھیوں

ممکن ہے۔ شاہ جورسالو سنده دے اوندے پاڑے و سدیں قویں تے زبانیں دا

رزمیہ ہے جیہدے ہیروں تویں وادی سنده دے عام لوک ہن تے جھاں سنبل و

ریحان وی جاہ تے ڈٹھ تے ساگ، پھوگ تے لانے حیاتی اچ معنویت تے

حسن بھری بیدان۔ وطن دی خاک دی خوشبو اوندے کیتے کستوری دی خوشبو کنوں ودھ

من موہنی ہے۔

پھی، سُک! پیرن کید! کونینهن نیا پومارئیٹن

ات، اکیندی، آهیاں، بِنْهَنْ آتن، تنهن، ڈیہ

سندي جا، ساریہ کہ کتوري پانیاں

مارئی، عمر دی قید وچ اپنے وطن دے ساگی کوں اکھیدی اے جو:

اے پاندھی شالا سکھی ہوویں! شالا پیریں تے دز (وطن دی خاک)

چڑھیل ہووی، مارئی کیتے کوئی قربیں بھریا سنبھا آندا ہیوی؟ میں اوہیں آتن (چرخہ

کلتن دی جاہ) آتے اپنے ساڑیہ (وطن) کیتے سکدی ہاں۔ میکوں اپنے وطن دی

شارع دی حیاتی دا اے پہلو یقیناً ہک نویں محبت دا سوب تھی سگدے۔ لطیف کیتے اے سارے اثرات اوندی اپنی ذات دی جھاتی سانگے ہن۔ ایہا آپ جھاتی ہی معرفت ہے۔

پانی اتوں جھوپڑے، مورکھ تریہہ مرن
سکن ساہوں توکھرے، گولن تاں نہ لہن
دم نہ سخان، دھانہاں کرن مُھڑیں والگ
سرستی وچ سستی دے سارے پندھتے گول داسفر اوندے اپنے
اندر دا سوجھلا ہے۔

سوئی چا تے ای نال، سوئی گولیں سی!
رُلن نال نہ کہیں لدھا، محبوبیں دا حال
اپنے آپ اچ بھال، تاں تو سوہنے کوں لہیں

Shah Abdul Latif of Bhit مشرق لکھاری اتھی سورے اپنی کتاب وچ شاہ کوں دنیا داعظیم ترین شاعر لکھیے چہلی کتاب وچ اولکھدے جو اے شاعری صوفی مت دے ہک فطری شاعر دی تحقیق ہے۔ اوندیں بنتیں تے واہیں دی شاعرانہ شان لیڈی اے جیڈی فلسفے تے مذہب دی گہرائی، جینکوں ایں رستے نشا بر کیتا گئے۔ سنده و چاوندی شاعری کوں ملیل ہوندی اے جیڑھی بندے دے اندر ویں سچیں جذبیں کوں چھوہن وچ سچھل تھیندی ہے۔ لطیف دی شاعری وچ اوندے وطن تے اوندے لوکیں دی روح دا اولنا صاف نظر دے، اوندی تے جذبہ اوندی شاعری دی اور وح ہے جیڑھی سُن و اے کوں دی لطیف کریڈی ہے۔

سہنال پریں پچار، سھے ہوت حضور
ملک سبحوئی منصور، کونہہ تے کونہیں کیتے
پچھیتے والا نہ ما، ولن کنیں اگے مراں
شala ڈیوال ساہ، رُلدیں پندھ پریں دے
ڈاؤھے نال جو سنگ تھیا، ملکیں پیا ہل
کہیں بانھن، کیں سنویں، کیہا ایندا مل
پریں تریڈیا پھل نہ تاں سنده وچ سندھی ناں کیتے
اوندی شاعری وچوں کائنات دی پیار بھری تصویر نظر دی ہے۔ فراق

الدین چشتی اجیری، سلسلہ سہروردیہ دے حضرت بہاء الدین زکریا ملتانی، سلسلہ قادریہ دے حضرت سید محمد غوث حلی اچوئی تے سلسلہ نقشبندیہ تے حضرت مجدد الف ثانی مولیٰ مہاری تے مہاڑی بزرگ ہن۔ جہاں دے دم قدم نال اسلام تے تصوف پورے بر صغیر وچ کھنڈیا تے ایہو ساؤے اصل ہیرو ہن۔ بزرگان دین حضرت معین الدین چشتی اجیری، حضرت فرید الدین مسعود گنج شکر المعرفہ بابا فرید آتے قبلہ عالم حضرت نور محمد مہاروی ہن جہاں پاکستان و ہند وچ لکھاں لوکاں کوں مسلمان کیتا تے کروڑاں کوں تصوف تے سلوک دا سبق پڑھاون کیتے اپنا مرید کیتا۔

سرائیکی وسیب وچ بابا فرید کنوں بعد حضرت نور محمد مہاروی ہئیں دا فیضان عام تھیا۔ آپ بابا فرید و انگوں مادرزادوں ہن۔ نور محمد مہاروی ہئیں دے ہمن کنوں پہلاں آپ دے ولی اللہ ہون دیاں بشارتاں ملن لگ پیاں ہن۔ مک ڈینہ حضرت فتح وریا شیخ وہنی آپ دے گھر کو لوں لکھے تے فرمایو نے جو میکوں ایھوں مک ولی اللہ دی خشبو آندی ہے جیڑھا عنقریب ایں گھر وچ جمی۔ اولیاء کرام دیاں بشارتاں موجب حضرت نور محمد مہاروی ہئیں ۱۴ / رمضان المبارک ۱۱۴۳ھ بہ طابق ۱۷۳۹ء کوں وستی چاٹالہ وچ راجپوت کھل گھرانے وچ جے آپ دے والد داناں مہندوال ہا۔ آپ دے ماء پیٹو آپ داناں ”بہمیل“ رکھیا۔ ایہا ”بہمیل“ حضرت فخر الدین فخر جہاں دہلوی دے مرید تھے تاں انہاں آپ دے قلب وچ محمدی نور گھٹت تے آپ داناں نور محمد کھڑتا۔ آپ دا ہمن تے ریاست بہاول پورا دا بھن دا زمانہ تقریباً ہکو ہے۔ ۱۱۴۰ھ بہ طابق ۱۷۳۷ء وچ نواب صادق محمد خان اول ریاست بہاول پورا پڑھا۔ تے اوندے ترے سال بعد آپ دی پیدائش تھی۔ حضرت نور محمد مہاروی ہئی دے پہن وچ ای آپ دے والد چوٹالہ کنوں لد کراہیں وستی مہار آنکانہ کیتا۔ آپ دے ذات بھرا حضرت مکرم الدین سیرائی (کھل) آپ دے ہم مکتب ہن۔ ڈوہائیں کوں پیسے ہن تے نہ رہن دا بندوبست، محنت مزدوری کرتے تیکی ترشی نال پڑھائی جاری رکھی ودے ہن جو کہیں مشورہ ڈتا۔ دلی وڈا شہر ہے۔ تے انھاں دلم دے نال نال رزق دی امامی دا ہے۔ حضرت مکرم الدین سیرائی تے آپ دلی چھے۔ اٹھاں غازی علیم الدین دے مدرسہ وچ داخل تھے، رزق دی تیکی حالی اونویں دی اونویں ہئی۔ آپ دے ہم مکتب حضرت محمد صالح بھیڑہ شریف والے آپ کوں مشورہ ڈتا جو حضرت فخر جہاں دہلوی وڈی اپی شان والے بزرگ ہن انہاں دے لکھاں مرید تے کئی خلیفے ہن۔ شہنشاہ

خاک سکتوری کئیں ودھ مُشك ہو ہے۔ (نوٹ: ایں مضمون وچ شاہ دے اشعار دے متن دا سرا یکی ترجمہ مضمون نگار، کلیان آڈوانی دے مرتبہ رسالو چوں کیتے)۔

حضرت قبلہ خواجہ نور محمد مہاروی

سید مختار علی شاہ

سربراہ شعبہ سرا یکی ایم رن کائی ملتان

سرائیکی وسیب اولیاء کرام دی محبوب دھرتی ہے، بر صغیر پاکستان و ہند وچ اسلام تے تصوف دا سوجھا جھناں جھناں وی چھا۔ اوندا مہاری تے مہاڑیں سمجھ سرا یکی وسیب وچ ہا۔ اللہ سوہنے ایہ مان وی ہیں وسیب کوں ڈتا جو بر صغیر وچ پہلے ولی اللہ دا ظہوری اتحاول تھیا۔ ایکنکن پور تحریصیل بورے والا دے حاجی بابا شیر المعروف حضرت دیوان چاوی مشائخ (وفات ۱۳۱ھ) ہن۔ جیڑھے ذات دے ڈھڈی راجپوت ہن۔ آپ بآہروں نہ آئے ہن بھل ہیں دھرتی وچ جج جائے۔ اتحاول میں اپنا فیضان کھنڈیا تے اتحاول میں جہاں فانی کنوں پردہ فرمائے۔ اول ڈینہ کنوں لا اچ تین اتحاول اولیاء کرام آندے رہے۔ جمدے ریسے، اپنے انوار و فیضان کھنڈیا تے ول ایں دھرتی وی یکل لھیٹ تے سمدے گئے۔

ولی اللہ جیندے جی مک خشبو دار بیچ آلی کار ہوندے جیڑھا آپ دے زمانے کوں اپنے روحانی فیضان نال معطر کریندے تے فوت تھی کراہیں دھرتی وچ پُر تج ویدے تے ول ہک ون و انگوں نسردے تے اسردے والا صدی بے صدی ڈھیرتے لھاٹا تھیبدار ہندے۔ پچھے صدیاں تینیں پیڑھی ڈار پیڑھی لوک اول گھاٹے وان دی چھاں تلے باہندے رہندن۔ اپنے ڈکھنگھاں انہاں دی چھاں تلے منیند، اپنے کماں کاراں کیتے انہاں کوں سر یعنی، منت مینیدن تے پوکھے چینیدن۔ صوفیاء کرام دے ایہو جنے لکھاں گھاٹے وان دی مزاراں، درگاہوں تے مقبریاں دی یکل وچ وسیب دے ہر شہر، قصبے، گوٹھے توستی وچ اسرے ہوئے ہن۔

بر صغیر وچ اسلام کھنڈاون کیتے تصوف سکھے سلسلياں اپنا اپنا حصہ رکھا۔ ایندے وچ سلسلہ جنیدیہ، اویسیہ، سہروردیہ، قادریہ، چشتیہ، نقشبندیہ اتم ہن۔ اتحاول سلسلہ جنیدیہ دے حضرت سید علی بن عثمان ہجویری، سلسلہ چشتیہ دے حضرت معین

دل منگ پووی تاں لکھ آویں ، میڈے گھر دا سوکھا راہ اے
ہاں واسی ڈکھ دے صوبے دا، ضلع غم، تحصیل جنا اے
پک میل فراق دے موضع توں، واہندا ہنجوواں دا دریا اے
جڈاں شاکر پھلی منڑ پسین، آگوں سامنے میڈی جا اے

.....
كل خاب ڏھم جو مر گیا ہاں ، جگ سوگ منیدا ره گئے
کوئی تیار میڈے جنازے دا، اعلان کریندا ره گئے
جن آروں ویاروں ٹر تاں پے، او قدم گھلیندا ره گئے
گئے غیر جنازہ چا شاکر، اور پیر دھویندا ره گئے

.....
بے وزنے ہیں تیڈی مرضی ہے، بھانویں پا وچ پا بھانویں سیر اچ پا
پا چن دی چٹی چاندنی وچ، بھانویں رات دے سخت ہمیر اچ پا
پا کہیں دشمن دی فوتگی تے، یا جھمر دے کہیں پھیر اچ پا
راہ رل دے شاکر کنگن ہیں، بھانویں ہتھ وچ پا، بھانویں پیر اچ پا

.....
تیکوں یاد ہوئی میں آکھیا ہم، دلدار مٹھا تو چھوڑ دیسیں
ول ول قرآن تے ہتھ نہ رکھ، نہ قسمان چا تو چھوڑ دیسیں
کجھ سوچ سمجھ کے فیصلہ کر، نہ جوش دکھا تو چھوڑ دیسیں
کر شاکر کوں برباد جن، بس لوکِ کھلا تو چھوڑ دیسیں

(شاکر شجاع آبادی)

ہندوستان بھادر شاہ ظفر وی انہاں دا مرید ہے۔ انہاں دے ڈرتوں کوئی وی خالی
نمیں ویندا۔ آپ ڈر دے ڈر دے حضرت فخر جہاں دے حضور پیش تھے۔ مرشد
کامل کوں آپ دی آمد تے قبلی حالت دا پہلے کنوں پتہ لگ گیا ہا۔ انہاں پاہروں
نکلتے نور محمد مباروی کوں ست بسم اللہ آکھیاتے ہاں نال لاتے اے فارسی دا شعر
پڑھیا:

ما پرائے وصل کردن آمدیم

ترے برائے فصل کردن آمدی

ترجمہ: (اساں تاں جوڑن سانگے آئے ہیں ترورن سانگے کائی)

حضرت فخر جہاں آپ کوں وڈی خوشی تے چاہوں نال اپنی مریدی
وچ گھدا۔ آپ 1165ھ وچ حضرت فخر جہاں دے دست بیعت تھے۔ آپ
کوں بیعت کرن توں بعد حضرت فخر جہاں فرمایا ”ہُن میکوں کہیں ہے کوں بیعت
کرن دی لوڑ کائی“، خلافت عطا کریندے ہوئے حضرت فخر جہاں آپ کوں ”قبلہ
عالم“، دا خطاب ڈتاتے فرمایو نے جو ”ہُن میڈی جاتے قبلہ عالم بیت کریں“، مرشد
سیں دی خاص نظرِ کرم تے نواز شاہ کنوں کجھ مرید آپ کو لوں سڑن لگ پئے۔ ہک
دفعہ حضرت فخر جہاں کوں آپ بارے آکھیا ”حضورا یہ کھرل ذات دا جواب ہے
ایں ذات دا ہک جوان، مرازا“، نال دا ہا جیس اپنی ذات دی ہک نینگر کوں اپنے عشق
دے چال وچ پھسالیا ہئی جنیں کارن کھر لال وچ ہوں خون خرا با تھیا ہئی“۔ آپ
مُسک پئے تے فرمایو نے ”مزا کھرل تاں ہک تریت کوں اپنے عشق دے چال
وچ پھساتے آپنا بنایا ہئی تساں ڈکھائے ہک بینہ ایہو کھرل لکھاں لوکاں کوں اپنے
عشق دے چال وچ پھسیسی تے اپنا بنسی۔ انہاں دی اے پیشن گوئی سچی تھی تے
قبلہ عالم لکھاں لوکاں کوں مسلمان کیتا تے اپنا مرید بنایا۔ حضرت فخر جہاں دے
ہوں سارے خلیفے ہن پر آپ انہاں ساریاں وچوں قبلہ عالم نال سمجھ کنوں ڈھیر پیار
کریندے ہن تھوں انہاں کوں امی ای اپنا جان نشان بنایا۔

GOMAL RANG

کافر کوت واقع ڈی آئی خان

ڈیرہ اسماعیل خان: نواب سارہم نواز خان داٹل

ڈی آئی خان پیلک لاہوری

دریائے سندھ کے کنارے مقامی تیراک

گندھارا ہند کو بورڈ پشاور - گندھارا ہند کو اکیڈمی، پشاور

www.gandharahindko.com